

Littera

Časopis studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

*Marulić - petstoljetna
ostavština velikana
hrvatske starije
književnosti
str. 24*

*Baby Lasagna - od
skromnosti do
svjetske pozornosti
str. 22*

*Filozofijada -
Studenti FF-a na
Filozofijadi u Grčkoj
str. 5*

*Prvi broj
Studenj 2024.*

Riječ glavnog urednika

□vaki fakultet zasluūuje svoj studentski časopis.

To je bila misao koja mi je prolazila kroz glavu dok sam listao studentske listove fakulteta s našeg □veučilišta. Ista je misao bila prisutna kad sam saznao da moj fakultet nema studentski list; tek s malim dodatkom - svaki fakultet zasluūuje svoj studentski časopis, pa tako i moj.

Nisam bio sam u ovom uvjerenju. □olege su mislile isto, željele isto – kako to da naš □ilozofski fakultet, svojevrсна institucija uma, nema platformu na kojoj studenti mogu iznositi svoja mišljenja, ideje i stavove□□ako smo upali u takvu letargiju, nezainteresiranost, lijenost□

Brzo smo se složili da treba nešto poduzeti, te smo, kao pravi filozofi, počeli raspravljati. I razgovarati. I razgovarati. Dugo smo se vrtili u krug na kavama i sastancima, hodnicima i □hatsapp grupama. Naposljetku, novoizabrano vodstvo □tudentskog zbora □ilozofskog fakulteta nam je dalo strukturu i okvir koji filozofima često treba da se spuste iz teorije u praksu. Prionuli smo na rad, a rezultat toga rada držite u rukama, bilo u fizičkom, bilo digitalnom obliku. □ao što sam rekao, potrudili smo se.

U prvom broju Littere, studentskog časopisa □ilozofskog fakulteta □veučilišta u Mostaru, naići ćete na razne teme. □nalize knjiūevnih velikana poput Marulića i Lorce, veličanstvenosti njihovih opusa i značaja koje njihove riječi i danas nose, stoljećima pošto su zapisane; pogledi na probleme mladih u modernom svijetu, poput pomame društvenih mreūa zvane „hustle kultura“ koja izjednačuje vrijednost ljudskog bića s količinom rada koju obavi u dvadeset i četiri sata; promišljanja slavnog danskog filozofa o modernom kršćanstvu i, kako je smatrao, njegovom polaganom zastranjivanju od svojih skromnih korijena...

□ve ovo i više su rezultati naših neumornih studenata koji su pridonijeli građi ovog časopisa, na čemu sam im neizmјerno zahvalan. Posebno se zahvalјujem studentima □ilozofskog fakulteta □veučilišta u Osijeku, koji su svojim radovima oplemenili ove stranice i označili Litterinu prvu vanjsku suradnju i početak povezivanja s □ilozofskim fakultetima u regiji.

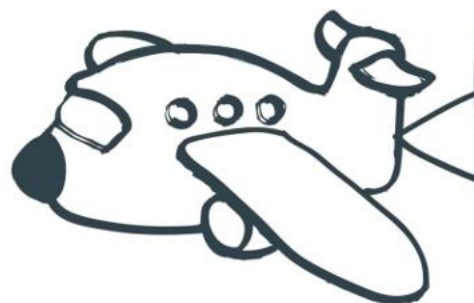
Posebne zahvale upućujem tvrtci U□ JIM, koja je svojim sponzorstvom omogućila realiziranje ideja koje inače ne bi bile moguće. Zahvalјujem kolegama iz uredništva, lektorima i grafičkim dizajnerima na neumornom radu i predanosti koja se očitava u svakoj rubrici, stranici i retku.

I naposljetku, zahvalјujem se □ama, čitateljima, koji našem trudu dajete značenje, a Litteri legitimitet.

U čast produktivnom filozofiranju□

□ran Matija Zlomislić

WORK AND TRAVEL

by

US JIM

MAKE YOUR JOB
YOUR VACATION!

www.us-jim.com

1. NAJPOVOLJNIJI UVJETI PLAĆANJA
2. PREPORUKA ZA NAJPOVOLJNIJU AVIO KARTU
3. VELIKI SAJMOVI POSLOVA
4. RAZNOVRSNOST LOKACIJA I PONUDA
5. BESPLATNE PRIPREME ZA INTERVJUE

kneza Branimira 12, zgrada Sivrić, ured 30

[usjim.wt](https://www.instagram.com/usjim.wt)

us.jim.info@gmail.com

SADRŽAJ

FF SUM

- 5 Filozofijada 2024.
- 7 Regionalni kongres studenata socijalnog rada

Socijalno-psihološki

- 9 Mladi u novom svjetlu društvenih mreža
- 12 (Ne) učinkovitost multitaskinga
- 15 *Hustle* kultura i *burnout*
- 18 Informacijska preopterećenost i kako protiv nje
- 22 Baby Lasagna - od skromnosti do svjetske pozornosti

Književnost/umjetnost

- 24 *Zbogom, o Marule!*
- 27 Mitopeja
- 32 F. G. Lorca i *Krvavi svatovi*
- 37 Predavanja o lošem ukusu
- 40 *Pisma iz vječnosti* - kritika
- 42 Mona Lisa

Intervjui

- 46 Sa Charlotte o Erasmusu
- 51 Intervju s prof. Burdielom
- 53 Videoigre: karijera ili razonoda?
- 57 USJIM iskustvo

Filozofija

- 62 Treća knjiga Aristotelove etike
- 68 Søren Kierkegaard
- 72 Iz hrvatskog prizemlja

Poezija

- 76 A prayer
- 77 Otkucaji
- 78 11.5.

Komentari

- 79 Pregled Dinamove sezone
- 84 Zvonigrad
- 88 Željko Komšić - do kada?

90 Top 25 albuma 2024.

Eseji

- 97 Ja i Srednja Bosna
- 99 Studiranje u zrelijim godinama
- 101 Objektivom do snova

Filozofijada 2024.

Filozofski fakultet SUM-a u najboljem svjetlu

Marko Kolobarić

Filozofijada je studentski događaj sportsko-edukativno-zabavnog karaktera koji okuplja filozofske i filološke fakultete iz regije (Hrvatska, Sjeverna Makedonija, Bugarska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija). Cilj je Filozofijade okupiti studente srodnih fakulteta te promovirati međusobnu interakciju i društveno povezivanje. Filozofijade se tradicionalno održavaju svake godine, a studenti Filozofskog fakulteta SUM-a odlučili su se ove godine pridružiti kolegama iz Splita, Beograda, Zagreba, Skoplja, Osijeka, Novog Sada, Nikšića, Podgorice, Niša, Nikšića, Kosovske Mitrovice, Sofije i drugih.

Dana 27. travnja 2024. okupila se grupa studenata našeg Filozofskog fakulteta s jednim ciljem – zajedničkim putovanjem na Filozofijadu u Grčku. Jedno je bilo sigurno, a to je da entuzijazma nije nedostajalo. Putovanje do Grčke potrajalo je, ali je prošlo uz druženje, upoznavanje, pjesmu i harmoniku. Do tada stranci, već su počeli stvarati uspomene.

Istog dana, u kasnim popodnevnim satima, stigli smo u Paraliju, prekrasno malo mjesto na obali Egejskog mora. Paralia je popularno grčko ljetovalište poznato po dugim pješčanim plažama, živahnom noćnom životu, blizini kulturnih znamenitosti i raznovrsnim turističkim sadržajima. Umorne noge pohrlile su na samo jedno mjesto – more i plažu. Mukotrpno putovanje zaboravili smo u sekundi i prva večer zabave mogla je početi. A zabave od prvog do zadnjeg dana nije manjkalo. Družili smo se s kolegama s drugih fakulteta, upoznavali nove ljude, produbljivali međusobna prijateljstva i pazili jedni na druge. Rekli su za nas da, gdje je Mostar došao, tu zabave nije nedostajalo.

Filozofijada se diči i svojim sportskim karakterom. Ekipe studenata sa svih fakulteta natječu se međusobno za prestižnu titulu pobjednika u određenom sportu ili drugom

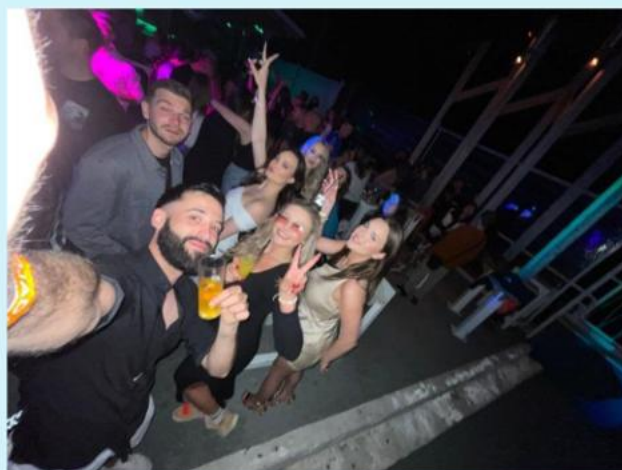
obliku natjecanja. Iskreno ćemo reći da se sportskim rezultatima nismo proslavili, ali tko nam može zamjeriti? Ipak nam je prvi put. Uvidjeli smo kako se ostali fakulteti tijekom cijele godine ozbiljno pripremaju za ove sportske poduhvate i kako imaju svu potrebnu opremu da bi u tome uspjeli. Iznad svega smo ponosni na svakog našeg predstavnika u sportu i sigurni kako će Mostar na sljedećoj Filozofijadi biti spreman obraniti boje fakulteta. Potrebna je čvrsta potpora studentima koji su spremni sljedeće godine predstavljati Filozofski fakultet u različitim sportskim disciplinama. Makar da osvojimo titulu prvaka u pikadu koja nam je ove godine promakla za dlaku.

Pjesma nas je pratila svuda, a za to je bio zadužen naš Andrija i njegova harmonika. Neumorno su svirali, a mi smo pjevajući onu „...volim tebe djevojčice mala, volim zato što si iz Mostara...“ izgubili glasove. No to nas nije spriječilo da se družimo s kolegama iz Splita, Osijeka, Zagreba, Sofije, Kosovske Mitrovice, Nikšića i brojnih drugih gradova. Razmijenili smo kontakte, uspostavili brojne formalne i neformalne veze te se jedva čekamo vidjeti opet

sljedeće godine u istom raspoloženju. Ovaj događaj donio nam je i mogućnosti suradnje na razini struke i studija, što će zasigurno biti vidljivo u budućim znanstveno-stručnim događajima.

Jedno je jasno, Filozofski fakultet može biti ponosan na svoje studente i njihovo prikazivanje fakulteta, ali i Hercegovine, u najboljem svjetlu. Pobjeda, zlatne medalje i veliki uspjesi važni su, ali ne koliko i dobra volja i kolegijalnost. Naša avantura na Filozofijadi bila je mnogo više od običnog studentskog putovanja. Bila je to prilika za izgradnju odnosa, stvaranje uspomena i jačanje timskog duha.

Neizmjerna hvala Studentskom zboru Filozofskog fakulteta na financijskoj potpori, tvrtki Autoherc na sigurnom putovanju i svakom pojedinačnom studentu na bezuvjetnoj suradnji. Ovaj događaj nas je spojio, od neznanaca napravio kolege i prijatelje te utabao put za tradiciju odlaska našeg fakulteta na Filozofijadu. Idemo opet? Da, idemo opet i sljedeće godine!

Regionalni kongres studenata socijalnog rada

„Potreba za socijalnim radom u odgojno-obrazovnim ustanovama“

Ivan Petrović

Socijalni rad je profesionalna disciplina koja se bavi promicanjem socijalne promjene, rješavanjem problema u međuljudskim odnosima, kao i osnaživanjem i oslobađanjem ljudi kako bi poboljšali svoje blagostanje. Socijalni radnici služe se teorijama ljudskog ponašanja i socijalnih sistema kako bi pružili podršku pojedincima, grupama i zajednicama. Glavna područja socijalnog rada uključuju socijalni rad s pojedincem, grupom i zajednicom. Kao studentima socijalnog rada, izuzetno nam je važno umrežavanje s kolegama studentima iz različitih sredina, kao i sa stručnjacima iz prakse. Takva interakcija obogaćuje naše znanje, širi naše perspektive i pomaže nam u izgradnji profesionalne mreže koja će nam biti korisna u budućnosti.

Jedan od događaja koji nam pruža ovu dragocjenu priliku je regionalni kongres studenata socijalnog rada. Klub studenata socijalnog rada organizirao je i održao dvanaesti Regionalni kongres studenata socijalnog rada 11. i 12. svibnja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Sudionici su došli iz različitih gradova regije, uključujući Beograd, Tuzlu, Ljubljanu, Osijek, Banju Luku i Novi Sad.

svaki grad imao je priliku predstaviti temu iz područja socijalnog rada koja ih posebno zanima ili na kojoj aktivno rade. Ovogodišnji kongres fokusirao je se na teme iz područja socijalnog rada u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Mostar je izložio temu „socijalni rad u školama“, Beograd je predstavio teme „vršnjačko nasilje nekada i sada“ i „multikulturalnost u socijalnom radu“, Tuzla je govorila o „preventivnim programima u školama“, Ljubljana je istraživala „LGBTIQ+ i socijalni rad“, Osijek je obradio temu „ovisnosti modernog doba“, Banja Luka je razmatrala „transformaciju obitelji u suvremenom svijetu“, dok je Novi Sad analizirao „socijalni rad i medije“. Sudionici kongresa su izrazili snažnu želju za daljnjom suradnjom, osobito za povezivanjem svih gradova u zajedničkim aktivnostima. Tijekom kongresa, vladala je prijateljska atmosfera koja je omogućila svim sudionicima da slobodno podijele svoja razmišljanja i stavove te započnu konstruktivne rasprave o aktualnim temama.

Osim sudjelovanja u raznim izlaganjima, sudionici su imali priliku upoznati Mostar na jedinstven način, samostalnim obilascima grada, kao i zajedničkim obilascima sa studentima iz Mostara, što je omogućilo sudionicima da grad dožive iz perspektive lokalnog stanovništva. Povijest Mostara detaljno im je predstavljena, a također su posjetili i značajna mjesta koja odražavaju njegovu bogatu kulturnu baštinu. Ova iskustva pridonijela su jačanju međusobnih veza i razmjeni ideja među sudionicima, što je dodatno obogatilo cijeli događaj. Jedan od ključnih fokusa kongresa bila je uloga socijalnih radnika u odgojno-obrazovnim ustanovama. Prema riječima domaćina kongresa, socijalni radnici u školama imaju raznolike zadatke, što uključuje dijagnosticiranje individualnog socijalnog položaja učenika, poticanje kontakata među učenicima, savjetovanje i podržavanje učeničkog suodlučivanja, rješavanje socijalnih konflikata i razvijanje programa prevencije nasilja, zlostavljanja i ovisnosti.

Također, oni učenicima daju znanja o važnim socijalnim vještinama i pravilnom ponašanju i pripremaju ih za svijet rada te savjetuju nastavnike. Socijalni rad u školama predstavlja osobito područje socijalnog rada koje se usredotočava na pružanje podrške učenicima, nastavnicima i roditeljima unutar obrazovnog sustava. Socijalni radnici u školama igraju ključnu ulogu u stvaranju poticajnog i sigurnog okruženja za učenje te se bave raznim problemima koji mogu utjecati na akademski uspjeh, emocionalno blagostanje i socijalni razvoj učenika.

Tradicionalno, domaćini kongresa imenuju sljedeći grad koji će organizirati regionalni kongres. Ove je godine Novi Sad imenovan kao domaćin za sljedeću godinu, što će omogućiti nastavak razmjene ideja, iskustava i praksi među studentima socijalnog rada diljem regije. Regionalni kongres studenata socijalnog rada nije samo akademski događaj, već i prilika za osobni i profesionalni razvoj sudionika. Sudjelovanje na kongresu omogućuje studentima stjecanje novih uvida, vještina i poznanstava što će im biti korisni u budućoj karijeri. Ovogodišnji kongres pridonosi promicanju važnosti socijalnog rada u školama i drugim odgojno-obrazovnim ustanovama te potiče zajednički rad na unapređenju kvalitete života učenika i zajednica.

Mladi u novom svjetlu društvenih mreža

Jelena Tomić

Anksioznost je emocionalno stanje okarakterizirano osjećajem neugode, nemira i napetosti, anticipacijom moguće opasnosti, kao i mnogim fiziološkim promjenama, uključujući ubrzan rad srca, povećan krvni pritisak i tjelesnu napetost. Anksioznost i anksiozni poremećaji su među najčešćim psihološkim i zdravstvenim problemima.

Vrsta anksioznosti koju mladi danas doživljavaju uzrokovana je modernizacijom tehnologije koja je svakim danom sve jača, naprednija i prisutnija u svakom dijelu života. Mediji postaju jedan od najvažnijih čimbenika u socijalizaciji te utječu na društvena ponašanja, oblikovanje stavova i identiteta, stvaranju viđenja svijeta i života. Mladi su najpodložnija skupina na koju mediji imaju velik utjecaj. Mediji su kreatori stavova i ponašanja kod mladih pa uslijed toga mogu za sobom ostaviti posljedice kao što su mentalni poremećaji poput anksioznosti.

Digitalni mediji mladima omogućuju komunikaciju koja se ne može kontrolirati i zbog toga dolazi do određenih problema. Društvene mreže postale su sve češće mjesto zabave, informiranja i održavanja kontakta. Njihovo povećano korištenje rezultiralo je porastom mentalnih problema. Svatko ima pristup medijima i društvenim mrežama, bili tradicionalnim bilo novim medijima, a digitalne tehnologije daju pristup svakome da uredi medijski tekst ili članak. Rezultati novijeg istraživanja pokazuju da mladi više koriste digitalne tehnologije, ali prema njima, to jest medijima i društvenim mrežama, iskazuju nepovjerenje. Što se tiče socijalizacije, istraživanje pokazuje da je korištenje mobilnih uređaja za vrijeme druženja uobičajena pojava, no ako se pogleda u dubinu zaključujemo da to može negativno utjecati na emocionalnu povezanost, što kasnije porađa ozbiljnije probleme.

Jedan od ciljeva interakcije s nepoznatim ljudima na društvenim mrežama upravo je pružanje i primanje emocionalne podrške. Zbog anonimnosti, virtualni svijet mladima omogućava da svoje probleme iznesu na društvenim mrežama, ali istovremeno oni su svjesni da im ne pružaju sigurnost, stvarnu empatiju i emocionalnu podršku. Taj nedostatak realnosti može stvoriti velik problem u psihičkom zdravlju pojedinca. Isto tako, mediji i društvene mreže znatno utječu na koncentraciju i vlastito samopouzdanje.

Sasvim je sigurno da na našu dobrobit utječe to s kim i kako provodimo vrijeme, a ono što je jasno kad pogledamo oko sebe to je da većina ljudi sve više takvog vremena provodi u digitalnom svijetu.

Istraživanja koja se bave odnosom psihičkog zdravlja i društvenih mreža nastoje ispitati koliko vremena pojedinci provode na njima, na koji način, zbog čega i kako je to povezano s nekim indikatorima psihičkog zdravlja (recimo samopoštovanje, socijalna podrška, zadovoljstvo životom), odnosno s psihičkim bolestima (npr. usamljenost, anksioznost, depresivnost). Pojavom novih društvenih trendova, što zahtijevaju redovito praćenje društvenih mreža, mladi postaju zaokupljeniji virtualnim svijetom i samo-prezentacijom na društvenim mrežama. Očekivanja su sve veća, a mentalno je zdravlje pod sve većim pritiskom. Zato se zadnjih godina povećava broj mladih koji boluju od depresije i anksioznosti. Osim toga, mlade se ne upozorava i ne uči važnosti mentalnog zdravlja, kao ni medijske pismenosti, zbog čega oni koriste društvene mreže na svoju ruku, bez razmišljanja o mogućim negativnim posljedicama.

Naravno, nisu samo društvene mreže razlog povećanja mentalnih problema kod mladih, ali istraživanja pokazuju da itekako mogu imati utjecaja na ljude općenito. Analizirana istraživanja, premda ne daju puno podataka o konkretnom utjecaju društvenih mreža na mentalno stanje mladih, ipak daju uvid u moguće negativne posljedice na mlade. Svakako treba shvatiti da postoji više različitih faktora koji mogu potaći pojavu depresije i anksioznosti.

Iako sve više postajemo svjesni da velika izloženost internetu i društvenim mrežama može loše utjecati na mlade, ni dalje se ne provodi dovoljno istraživanja kako bi se točno utvrdio utjecaj i pronašao način za poboljšanje uvjeta korištenja interneta i društvenih mreža. Međutim, oni koji su dobro upoznati s funkcioniranjem interneta i njegovim mogućnostima imaju manju mogućnost da na njih internet negativno utječe, kao i manju mogućnost pojave mentalnih problema. Zato je ključan medijski odgoj od trenutka kada se dijete počne služiti internetom. U tom su procesu važni roditelji, čija je zadaća odabir internetskog sadržaja, ali i obrazovne ustanove, koje bi djecu trebale učiti pravilnom korištenju interneta i društvenih mreža.

Mladi trebaju poznavati i dobre i loše strane interneta kako bi svoje vrijeme u virtualnom svijetu provodili s pozitivnim učincima. Potrebno je više pažnje posvetiti mladima i njihovu odrastanju, kako bi se što kvalitetnije pripremili za odraslu dob te kako bi svoj život proveli što sretnije i bezbrižnije.

Društvene mreže i mediji svuda su oko nas, dio su naše svakodnevice i bez njih je život nezamisliv. Društvene mreže bez sumnje utječu na nas, a s obzirom da ne idemo u smjeru smanjivanja korištenja tehnologije i s njom povezanih društvenih mreža, dugoročno je od velike važnosti da naučimo funkcionirati u skladu s tehnologijom na način koji će ići u prilog našem psihičkom zdravlju. Nije potrebno iz života u potpunosti izbaciti društvene mreže, nego se njima služiti pametno i ne dopustiti da one preuzmu kontrolu nad našim životima.

Kako ne bi došlo do toga, dobro je ograničiti vrijeme provedeno na društvenim mrežama, usmjeriti se na kvalitetan sadržaj i aplikacije koje nam mogu biti korisne u akademskom i svakodnevnom životu, dakle znati koristiti pozitivne strane koje nam one pružaju. Aktivnosti poput šetnje ili treninga, boravka na zraku ili u prirodi, čitanja knjiga u fizičkom obliku omogućuju nam ravnotežu između stvarnog i virtualnog života te smanjuju mogućnost pojavljivanja anksioznosti uzrokovane online-svijetom.

Ako primijetimo da nas društvene mreže preplavljaju, da nam stvaraju anksioznost, uvijek je preporučljivo potražiti stručnu pomoć. Izdvojite pola sata dnevno za razgovor s bliskim osobama, sklonite mobitel iz vidnog polja, neka to bude aktivnost koju neće ometati misli o tome što se sada događa na mrežama. Te su aktivnosti iskustva svih osjetilnih doživljaja – što nijedan oblik virtualnog iskustva ne može nadomjestiti.

(NE)UCINKOVITOST MULTITASKINGA

Aleksandra Benković

Što je multitasking?

Multitasking se odnosi na sposobnost koordinacije u obavljanju dvaju ili više zadataka, u svrhu postizanja nekog općeg cilja (APA, 2015). Pojam je sve češće korišten u današnje vrijeme, a osobito u kontekstu stalnog porasta popularnosti digitalnih alata. S obzirom na ubrzan način života, često i ne primijetimo da i sami primjenjujemo multitasking, gotovo svakodnevno. Koliko ste puta gledali televiziju ili pratili sadržaj na društvenim mrežama dok ste jeli? Iako se na prvu čini da takve zadatke obavljamo istovremeno, odnosno da se multitasking odnosi na istovremeno

upravljaju kognitivne izvršne funkcije (npr., pažnja), koje se ustvari prebacuju s jednog zadatka na drugi (Madore i Wagner, 2019). One određuju kako, na koji način i prema kojem redoslijedu će se zadaci obavljati (Rubinstein, Meyer i Evans, 2001). Prema navedenom primjeru, vaša je pažnja usmjerena na gledanje televizije sve dok se ne odlučite na uzimanje zalogaja hrane, a zatim se opet vraća na televizijski sadržaj.

Što su pozitivni učinci multitaskinga?

Kada je riječ o pozitivnim učincima multitaskinga, oni su najčešće ograničeni samo na rutinske i (ili) jednostavne zadatke, kao one ranije spomenute u primjeru. Neki od pozitivnih učinaka su ušteda vremena, povećana fleksibilnost, zalaganje u radu i sposobnost upravljanja zadacima (Ophir, Nass i Wagner, 2009; Rubinstein i sur., 2001; Srna, Schiffrin i Friedman, 2012). Gledanje televizije i jedenje su radnje koje ste već ranije uvježbali, stoga je manje vjerojatno da će se između njih pojaviti ometanja ili veliki zahtjevi za izvršne funkcije (Ruthruff, Hazeltine i Remington, 2005).

Što su negativni učinci multitaskinga?

Unatoč nekolicini pozitivnih učinaka multitaskinga, u literaturi se češće spominju oni negativni. Kako su pozitivni učinci povezani s jednostavnijim zadacima, tako su negativni učinci povezani s kompleksnijim zadacima. Jeste li ikada pokušali naučiti lekciju iz udžbenika dok se dopisujete s prijateljima? Zamislite da na poslu pišete izvještaj dok kontaktirate klijente telefonom. Koliko bi ovakav multitasking bio učinkovit? Kada primjenjujemo multitasking s takvom vrstom zadataka, radnje više nisu automatske, odnosno rutinske, pa prebacivanje s jednoga na drugi može

Wechsler, Drescher, Danouch, Voelcker-Rehage i Mock, 2012). Osim toga, ljudi koji često primjenjuju multitasking pokazuju poteškoće s ignoriranjem nevažnih informacija i impulzivnost (Ophir i sur., 2009; Sanbonmatsu, Strayer, Medeiros i Ward i Watson, 2012).

Savjeti za učinkovitu primjenu multitaskinga

Uzevši u obzir sve navedene zaključke iz literature, evo nekoliko savjeta za učinkovitu primjenu multitaskinga

1. **Kontrolirajte kompleksnost zadataka koje obavljate** Kako ne biste ograničavali izvedbu, kombinirajte dva jednostavna i (ili) rutinska zadatka, poput slušanja glazbe dok slažete odjeću, ili jedan jednostavni i jedan kompleksni zadatak, poput osmišljanja ideja za proslavu rođendana najboljeg prijatelja dok idete u jutarnju šetnju.

2. **Kontrolirajte vrste zadataka koje obavljate** Kako biste izbjegli preopterećenje, kombinirajte zadatke slične po sadržaju i (ili) cilju, poput čitanja znanstvenog članka dok izdvajate i ispisujete ključne informacije iz njega.

3. **Planirajte svoje zadatke** Važno je odrediti jasne i specifične ciljeve za svaki od zadataka, poput pranja današnjeg prljavog posuđa dok slušate album omiljenog izvođača od 15 minuta. Možete istražiti i primijeniti različite strategije planiranja i organizacije, poput liste s obvezama.

4. **Sametno iskoristite vrijeme** Često se događa da obavljanje jednog od zadataka uključuje određene pauze. Takve pauze iskoristite za veću posvećenost drugom zadatku. Na primjer, dok čekate učitavanje privitka za e-mail koji šaljete, možete pisati ostatak e-maila.

5. **Pazite na vlastitu dobrobit** Čim osjetite bilo kakvu vrstu nelagode i preopterećenja, uzmite pauzu ili prijedite na obavljanje samo jednog od zadataka, onog koji smatrate važnijim. Kako biste smanjili stres i poboljšali fokus, možete istražiti i primijeniti tehniku "mindfulness". Dodatno, važno je ograničiti primjenu multitaskinga samo na one situacije u kojima je nužan. Iako je korištenje digitalnih alata, koji su najčešći promicatelji multitaskinga, u današnje vrijeme postala značajna potreba, ipak je potrebno spriječiti potencijalne štetne učinke.

Hustle kultura i burnout

IVONA ŠUNJIĆ

Posljednjih je godina izraz *hustle kultura* dobio značajnu popularnost, osobito među mladim odraslim osobama i studentima. Ono što je specifično za ovu kulturu je to što ona veliča stalan rad, produktivnost i neumoljivu potragu za uspjehom, često na štetu osobnog zdravlja. Iako mentalitet užurbanosti može natjerati pojedince da postignu izvanredna postignuća, on također predstavlja znatan rizik za izgaranje (eng. *burnout*) – stanje kronične fizičke i emocionalne iscrpljenosti. promiče ideju da su dugi radni sati i stalna težnja k višim ključni za uspjeh. Različiti društveni mediji podržavaju razmišljanja, prikazujući poduzetnike, utjecajne osobe i koje se čini da napreduju uz minimalan odmor i maksimalan studente se to pretvara u intenzivan pritisak da se akademski uključe u brojne izvannastavne aktivnosti i održe snažnu prisutnost. Istraživanja pokazuju da ovakav način života može učinke. Prema Grindru (2019.), *hustle* kultura može dovesti do stresa i problema s mentalnim zdravljem jer se pojedinci guraju granica. Privlačnost uspjeha i priznanja može zasjeniti potrebu brigom o sebi, potičući ciklus pretjeranog rada i iscrpljenosti. Pritisak da se neprestano „žuri“ može narušiti društvene odnose. Studenti se mogu povući od prijatelja i obitelji jer sve svoje vrijeme posvećuju poslu i učenju. Ova izolacija može pogoršati osjećaje stresa i tjeskobe, stvarajući začarani krug koji je teško prekinuti.

Hustle kultura ciljevima ovaj način kolege za napor. Za istaknu, društvenu imati štetne značajnog izvan održivih za odmorom i

Izgaranje ili prepoznatije *burnout*, prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2019.), sindrom je koji proizlazi iz kroničnog stresa na radnom mjestu kojim se ne može uspješno upravljati. Karakteriziraju ga tri dimenzije: osjećaj gubitka energije ili

iscrpljenosti, povećana mentalna udaljenost od posla i smanjena profesionalna učinkovitost. Iako se tradicionalno povezuje s radnim okruženjima, izgaranje se sve više prepoznaje i među studentima. Istraživanje Ishaka i sur. (2013.) otkrilo je da studenti medicine doživljavaju visoke razine sagorijevanja zbog zahtjevne prirode studija. Isto se može generalizirati i na druge studentske populacije gdje se pritisci akademskog uspjeha, društvenih očekivanja i budućih izgleda za karijeru spajaju. Učinci *burnouta* na studente višestruki su. Fizički može dovesti do poremećaja sna, glavobolje i oslabljenog imunološkog sustava (Morse i sur., 2012.). Psihološki, *burnout* je povezan s anksioznošću, depresijom i osjećajem besmisla (Dyrbye i sur., 2008.). Akademski, studenti koji doživljavaju *burnout* često pokazuju smanjenu motivaciju, niže ocjene i veće stope odustajanja od studija (Maroco i sur., 2016.).

Neizostavni su za spomenuti društveni mediji koji igraju ključnu ulogu u održavanju *hustle* kulture. Na platformama poput Instagrama i TikTok-a često se ističu uspješne priče, poduzetnička postignuća i „ljepota“ užurbanog načina života. Ovi odabrani prikazi mogu stvoriti nerealne standarde za osobe koje gledaju takve sadržaje, navodeći ih na vjerovanje da uvijek moraju biti produktivni i uspješni. U istraživanju Vogela i sur. (2014.) otkriveno je da socijalna usporedba na društvenim mrežama može negativno utjecati na samopoštovanje i dobrobit. Kada pojedinci uspoređuju svoje vlastite napore i postignuća s naizgled savršenim životima drugih, mogu se osjećati neprikladnima i prisiljeni raditi još više, što dodatno povećava rizik od *burnouta*.

Rješavanje problema *hustle* kulture gužve i *burnouta* zahtijeva višestruk pristup. Neke od strategija koje se mogu koristiti za održavanje zdravije ravnoteže su:

1. Dajte prioritet brizi o sebi: uključivanje redovite prakse brige o sebi (tzv. *self-care*) u svakodnevnu rutinu

ključno je. To uključuje dovoljno sna, zdravu prehranu, tjelovježbu i slobodne aktivnosti koje dopuštaju opuštanje i čine vas radosnima.

2. Postavite realne ciljeve: Postavljanje ostvarivih ciljeva može spriječiti neodoljiv pritisak težnje za savršenstvom. Rastavljanje zadataka na manje korake kojima se može upravljati također može pomoći u održavanju motivacije i smanjiti stres.

3. Upravljanje vremenom: Učinkovite strategije upravljanja vremenom, poput izrade rasporeda, određivanja prioriteta zadataka i postavljanja granica mogu pomoći da se učinkovitije rasporedi vrijeme i izbjegne pretjerano zalaganje.

4. Potražite podršku: Izgradnja mreže podrške prijatelja, obitelji i mentora može pružiti emocionalnu i praktičnu pomoć. Stručna pomoć savjetnika ili terapeuta također može biti korisna za upravljanje stresom i sprječavanje izgaranja.

5. Tehnike svjesnosti i opuštanja: Vježbe poput meditacije svjesnosti i vježbi dubokog disanja mogu pomoći u upravljanju stresom i održavanju mentalne jasnoće.

6. Ograničite korištenje društvenih medija: Smanjenje vremena provedenog na društvenim medijima i vođenje računa o njihovom utjecaju na mentalno zdravlje može ublažiti pritiske usporedbe i nerealnih standarda.

Obrazovne institucije također igraju važnu ulogu u ublažavanju *hustle* kulture i *burnouta*. Implementacija politika koje promiču svijest o mentalnom zdravlju, osiguravanje resursa za upravljanje stresom i poticanje okruženja koje cijeni dobrobit ispred stalne produktivnosti ključni su koraci. Sveučilišta i fakulteti mogu ponuditi radionice o upravljanju vremenom, smanjenju stresa i brizi o sebi, kao i osigurati da su usluge psihološkog savjetovanja dostupne i dobro oglašene.

ŠTO JE INFORMACIJSKA PREOPTEREĆENOST I KAKO PROTIV NJE?

> Je li potreba za informacijama jedna od temeljnih potreba suvremenog čovjeka? U današnjem digitalnom dobu, kad tehnološki napredak rapidno oblikuje društvo, informacije su postale ključni čimbenik koji utječe na ljudski život onako kako prije, isključivo prije razvoja interneta, nismo mogli ni zamisliti.

=====

> Razvijanjem i unapređivanjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija obogatio se čovjekov način komuniciranja te je olakšano nošenje s brojnim izazovima. No, društvo digitalnog doba danas ima toliko zadataka i obveza da je višezadaćnost (engl. multitasking) postala primarni način življenja. Ovo često dovodi do osjećaja preopterećenosti što može dovesti do degradacije informacija, kao i znanja.

=====

> Uz to što su naše kognitivne sposobnosti već i bez nje ograničene, suvremena prisutnost informacija daleko nadmašuje ono za što nas je evolucija pripremila s obzirom da suvremenog čovjeka informacije neumoljivo bombardiraju. To čovjekovu umnu sposobnost dovodi do krajnjih granica, pa sposobnost razlikovanja i apsorbiranja bitnih spoznaja postaje preopterećena, a što u konačnici ostavlja dojam manje informiranosti. Tako korisnik postaje sve manje sposoban snaći se u obilju informacija od kojeg se očekivao napredak.

> Upravo se u takvoj dinamici informacijskog okruženja nalazi suvremeni pojam informacijske preopterećenosti (engl. information overload). Informacijska preopterećenost odnosi se na stanje u kojem pojedinac ili društvo doživljava prekomjernu količinu informacija, često uz nedostatak sposobnosti njihova filtriranja, analiziranja i interpretiranja. To je stanje, po osnovnim modelima ponašanja, posljedica informacijskog pritiska društva, uslijed kojeg članovi grupe neprestano dobivaju sve novije informacije i argumente. Takva je grupna polarizacija izazvana normativnim društvenim utjecajem, pod kojim čovjek uspoređuje svoje početno stanje s normama većine. Informacije postaju sveprisutnima u društvu, a lučenje relevantnih i točnih informacija postaje izazovom; pojedinac je preopterećen dok istovremeno postaje konstruktivni sudionik oblikovanja javnog mnijenja i društva u cjelini.

=====

> U tom kontekstu, prekomjerna količina informacija na određenoj razini unosa uzrokuje stres i zbunjenost, što može rezultirati anksioznošću ili strahom od propuštanja drugih informacija. Osim toga, ako se osoba izloži prevelikom broju informacija, moguće je da će se radno pamćenje preopteretiti, što će dovesti do smanjenja učinkovitosti obrade novih informacija. Upravo po tome brza rotacija sadržaja na raznim mrežama, stalna struja vijesti i stalan pristup informacijama na digitalnim uređajima uvelike dovode do osjećaja preopterećenosti i zamora.

> Iako je stalno unošenje informacija postalo uobičajeno, ovakav pristup može rezultirati smanjenom sposobnošću dubokog razmišljanja i analize, što utječe na preciznost i bogatsvo našeg izraza, kao i na percepciju stvarnosti, a to nadalje može uzrokovati brojne psihološke probleme.

> Informacijska preopterećenost itekako je povezana sa svima tim problemima. Dinamika ove pojave postavlja ozbiljne izazove, ali istovremeno pruža i brojne prilike za osobni, profesionalni i društveni razvoj. Razumno upravljanje informacijama i razvoj kritičkog mišljenja omogućuju nam da iskoristimo te prilike kako bismo ostvarili značajan napredak u raznim aspektima života.

> Prema tomu, važno je postaviti pitanja o odgovornom pristupu informacijama. Naravno, ključno je da se poveća učestalost prekida unosa informacija, odnosno da se rjeđe informiramo. Ovo podrazumijeva da postoji potreba za skupom aktivnosti koje netko može poduzeti kako bi odredio svoje potrebe za informacijama, kao i način na koji te informacije traži, upotrebljava i prenosi, a u ovo je uključeno i promatranje toga kojim početnim znanjem raspolaže. Ovakav pristup pruža temelj za izgradnju informacijske i medijske pismenosti, ali i povjerenja u okruženju koje se stalno mijenja.

> Ovi oblici pismenosti nisu samo tehnološke vještine, već primarne sastavnice osobnog i društvenog razvoja, pogotovo u digitalnom dobu kad su informacije, gle paradoksa, gusto raspršene. Ove vještine su ključne za prepoznavanje lažnih vijesti, manipulacije, propagande i za izbjegavanje moguće preopterećenosti i zamora. Također, one suvremenom čovjeku omogućavaju da bude aktivan i odgovoran član zajednice koji pridonosi stvaranju informiranog i kritičkog društva, a ne preopterećenog. Uzimajući u obzir da će se ophođenje prema informacijama i tehnologiji neprestano mijenjati, očito je da će se društvo, kako bi iskoristilo njihove prednosti, morati prilagođavati tim promjenama istodobno minimizirajući moguće negativne učinke poput informacijske preopterećenosti.

> _

BABY LASAGNA

OD SKROMNOSTI DO SVJETSKE POZORNOSTI

ANA MILIĆEVIĆ

Marko Purišić, umjetničkog imena Baby Lasagna, poseban je mladić koji je u kratkom razdoblju dobio veliku medijsku pozornost. Na Eurosongu 2010. predstavljao je Hrvatsku te je zauzeo drugo mjesto. Zahvaljujući izvrsnom nastupu i glazbi, ali i odličnim odnosima s javnošću [PR – Public Relations], ujedinió je čitavu Hrvatsku.

Napisao je pjesmu koja ima toliko zarazan ritam da su u finalu Eurosonga sami novinari i tehničari zaplesali. U pjesmi govori o iseljavanju mladih u potrazi za boljim prilikama u inozemstvu, što je vrlo aktualna tema u našim društvima. U scenskom nastupu se pojavljuje čipka koja predstavlja tradicionalno tkanje balkanskih zemalja. Jako puno

[analizirajući pojedine aspekte odnosa s javnošću uvidjet ćemo koliko su zapravo pomogli da se priča o Baby Lasagni istakne u najboljem svjetlu.

Iako je rekao da je introvertiran, Marko se vrlo dobro snalazi u medijima. Prva konferencija za tisak uslijedila je odmah nakon pobjede na Dori, gdje se kao pobjednik nije ustručavao pustiti suzu radosnicu i pokazati osjećaje.

[eć je tu dobio veliku pozornost, s obzirom da se ljudi povezuju pomoću emocija, da reagiraju na okolinu i dublje doživljavaju stvari koje se događaju. [oliko je Marko Purišić blizak stručnjacima iz odnosa s javnošću može se primjetiti iz kviza na [ouTube-kanalu BuzzIN. Odgovarajući na jedno od mnoštva postavljenih pitanja, prvo je zatražio da se posavjetuje sa PR-ovcem, pa tek onda odgovorio. Na konferenciji za tisak pošto je prošao u finale, jedan ga je od novinara pitao misli li da je favorit, na što je on odgovorio da posao još nije gotov. Nije htio uzeti sve zdravo za gotovo, nego je išao malim i sigurnim koracima. [impatičan je i opušten pred kamerama, a upravo to gledatelji vole i cijene.

Jednu stvar koju često naglašava je vjera. Govori da energiju za svoje nastupe crpi iz toga što puno ljudi moli za njega, no i sam se pomoli prije svakog nastupa kako bi sve prošlo kako treba. Po svemu priloženom može se zaključiti da je Baby Lasagna zaista poseban zbog svoje iskrenosti i skromnosti koja se rijetko viđa u današnjih poznatih osoba, a koju još rjeđe stavljaju u prvi plan PR timovi.

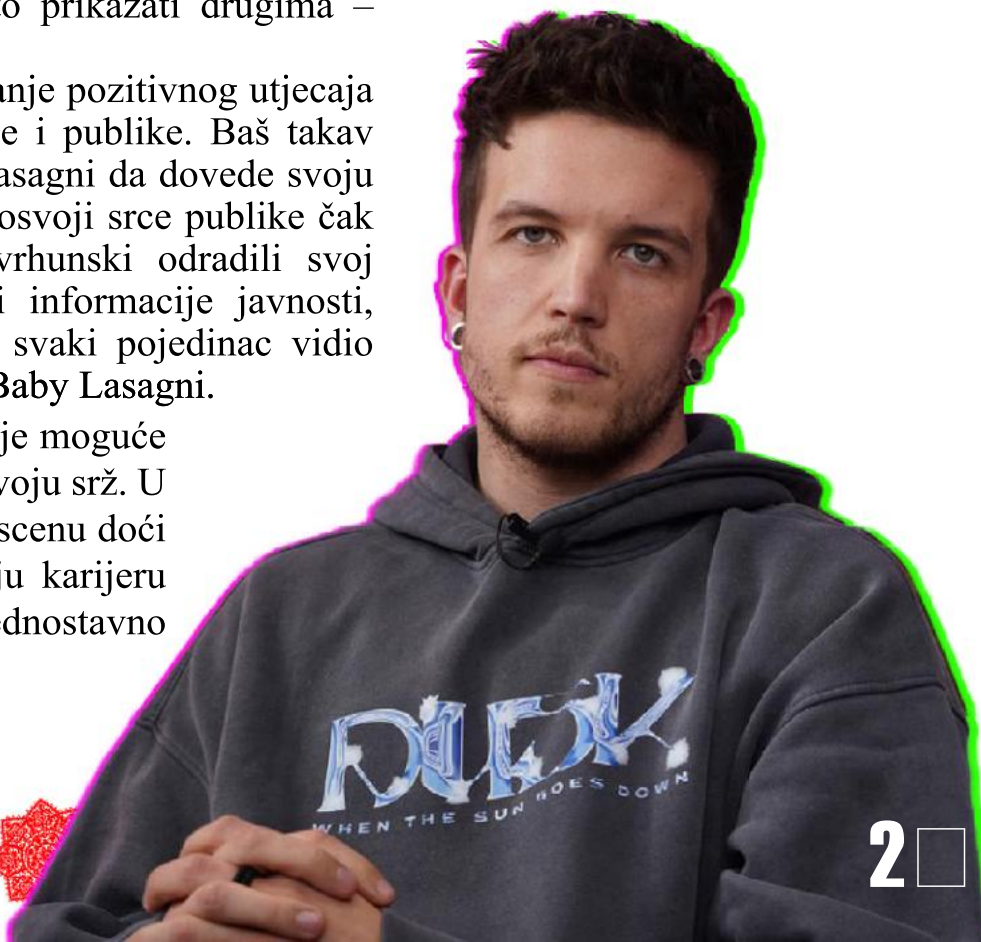
Nakon osvojenog drugog mjesta na Eurosongu osvojeni novac odlučio je donirati u dobrotvorne svrhe. Na svom Instagram profilu piše: „Zahvaljujem hrvatskoj vladi na novčanoj nagradi u iznosu od 50.000 eura. Ipak, te novce ja ne mogu prihvatiti. Mogao bih navesti mnogo razloga zašto, ali prvi, najbitniji i dovoljni je što postoji puno drugih pojedinaca i organizacija kojima će ti novci daleko više pomoći.“ Nakon ovoga, svi su se podsjetili da je dobrota zapravo najveći trofej koji čovjek može imati te da s njom možemo daleko dogurati. U svijetu medija gdje svi žele samo vlastite uspjehe i nagrade, pojavi se netko poput Marka Purišića koji svojom slavom pomaže drugima. Cijelo ovo iskustvo njegove prijave na Doru, prolaska u finale i umalo pobjednika Eurosonga pratilo je mnoštvo novih druženja s ostalim izvođačima. Osim što je javnost pratila Baby Lasagnu preko malih i velikih ekrana, i on sam se povezao s njima dolaskom u Zagreb na Trg bana Jelačića. Tisuće obožavatelja dočekalo ga je sa osmijehom na licu, na što je on opet skromno odgovorio da je očekivao samo stotinjak ljudi. I opet kroz suze kaže: „Nadam se da ste zadovoljni“. Uz ogromnu podršku nastavlja dalje s turnejom po Poljskoj i šire.

Marko nas je naučio mnogim stvarima; kako biti svoj, autentičan, jedinstven, i kako to prikazati drugima – kako ih inspirirati.

Cilj odnosa s javnošću je stvaranje pozitivnog utjecaja i povjerenja između javne osobe i publike. Baš takav dobar PR-a pomogao je Baby Lasagni da dovede svoju skromnu osobnost do izražaja i osvoji srce publike čak izvan pozornice. PR-ovci su vrhunski odradili svoj posao; svakodnevno su pružali informacije javnosti, dajući detalje pomoću kojih je svaki pojedinac vidio inspiraciju u našem pobjedniku Baby Lasagni.

Njegova priča podsjeća nas da je moguće ostvariti svoje snove ne gubeći svoju srž. U nadi i vjeri iščekujemo da će na scenu doći još mnogo glazbenika koji svoju karijeru grade poput Baby Lasagne – jednostavno posebno i neobično moćno.

Zbogom, o Marule!
500. obljetnica smrti Marka Marulića

Leona Milas

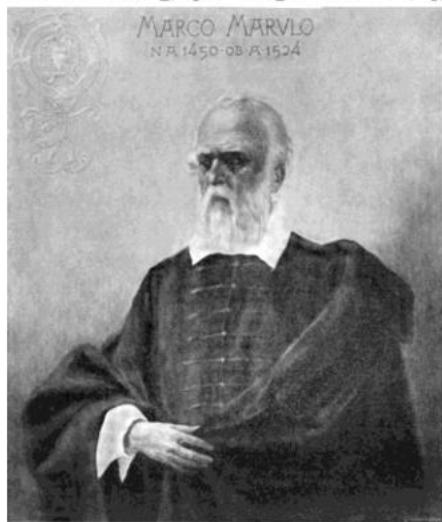
Naslovnim se stihovima Tin Ujević oprostio od našeg velebnog književnika prije više od sto godina, no njegova nam suvremenost i sjevremenost nalažu da mi to činimo iznova čak 500 godina nakon njegove smrti. Za Marka Marulića (1450. – 1524.) smo svi čuli još u srednjoškolskim klupama te njegovoj *Juditi* sve čitanke daju titulu prvog hrvatskog umjetničkog epa. Međutim, pri prvom susretu s njegovim *Librom*, najčešća su pitanja: „Zašto ovo čitamo?“, „Moram li?“, „Zašto je ovo djelo koje uopće ne razumijem toliko važno?“... Sva su ta pitanja razumljiva, čak poželjna, a veliku odgovornost nosi onaj kojemu su ona upućena. Bezvremenost i važnost Marka Marulića nepobitne su, iako je činjenica da postoji naizgled nepremostiv jaz između njegovih *versih hrvatski* i naših suvremenih hrvatskih stihova.

O Marulićevoj mladosti poznato nam je vrlo malo, možemo samo pretpostaviti da je i tada pisao, ali u 16. stoljeću nastaje glavnina onoga što danas nazivamo njegovim opusom. Rođen je u Splitu kao sin patricija i gradskog odvjetnika Nikole Pečenića (De Marulis) te je, po uzoru na oca, u Padovi učio pravne znanosti. Vrativši se u Split, obnašao je uloge gradskog odvjetnika, suca i egzaminatora notarskih spisa. Pjesništvu je izložen vrlo rano, klasičnu gimnaziju koju je pohađao u Splitu vodio je talijanski humanist i latinski pjesnik Tideo Acciarini. Osim onih djela koja su nam većini znana, pisao je i priručnike moralno-didaktičnog karaktera, povijesne zapise i pisma, no krunu njegovog stvaralaštva čine epovi poput *Davidijade*, *Suzane* i nezaobilazne *Judite*. Epohalno ga svrstavamo u humanizam, no blago njegova stvaralaštva leži u tome što

se u njima mogu pronaći Hrvati suvremenog doba. U duhu legende o kletvi kralja Zvonimira, *Bogom prokleti i nevjerni Hrvati*, oko 900 godina nisu imali uspjeha u oslobađanju iz tuđinskih šaka, pa su se tako i u Marulićevo vrijeme za hrvatsko tlo borili Mlečani, Habsburgovci i Osmanlije. Jadranska je obala, uključujući Marulov rodni Split, ostala pod Mletačkom vlašću, no turska sablja bila im je za petama.

Iz tog razloga Marulić piše neke od svojih najpoznatijih redaka – *Molitvu suprotiva Turkom*, gdje vapi za Božjim milosrđem da ga udijeli napaćenom hrvatskom narodu.

Njegovo je stvaralaštvo nezamislivo bez duhovne, odnosno kršćanske dimenzije. Povlačenje paralela između hrvatskog naroda i onog židovskog iz Svetog pisma ukazuje na visoku upućenost u duhovno štivo, inače odliku srednjovjekovne epohe. Dijelom preuzima slike od svog cijenjenog prethodnika i prijatelja, Šibenčanina Jurja Šižgorića koji je autor *Elegije o pustošenju Šibenskog polja*. Šižgorić izlaže već ustaljene slike Turaka kao krvoločnih neprijatelja, nasilnih baraba i hladnokrvnih zvijeri, *Elegija* je *Molitva* prije *Molitve*, a sam je Marulić

u pismu Šižgoriću naveo kako ga uvelike cijeni kao autora i prijatelja. Njega *strah je ubil*, Bogu i Gospi vapi kao unesrećeno dijete jer je to jedino što može, iako je svjestan da Hrvati ispaštaju zbog svojih grijeha. Ispod stilskih i jezičnih obilježja koja zahtijevaju vlastitu analizu i koje ne treba previdjeti, ovo je istinski očajnički krik upomoć jednog običnog čovjeka svjesnog svoje malenkosti upućen Onomu čije je svemoći svjestan. Hrvati su bili meta svjetskih osvajača i prije i poslije Marulićeva vremena, ali njegovu *Molitvu* možemo izmoliti protiv svojih svakodnevnih poroka, igrom se slučaja dogodilo da su napast njegovog vremena bili Turci. Savršeno je ujedinjavanje antropološke poetike homocentrične epohe humanizma i metafizičke dimenzije ljudske duše. Još je doba u kojem ne možemo govoriti o pojmu nacionalne književnosti kao takve, ali *Molitva* ima budničku ulogu, intencija autora vidljiva je iz činjenice da, u duhu humanizma, djelo piše na narodnom jeziku i u formi molitve koji su oboje bliski običnom puku.

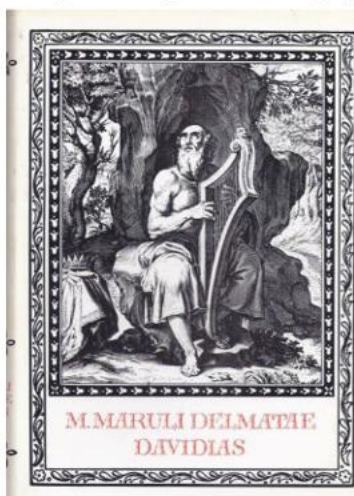
Mnoge elemente *Molitve* možemo primijeniti i na *Juditu* – prvi umjetnički ep na narodnom jeziku u Hrvata. Naoko obični prepjev biblijske knjige o Juditi, uravnotežena je simbioza Marulićeva hrvatstva, svjetske učenosti i duhovne dimenzije. Ponovljena je alegorijska slika hrvatskog naroda kroz Izraelce, a Juditu uzdiže kao njegovu spasiteljicu. Zanimljiva je i slika žene koja je u dotadašnjem srednjovjekovlju

različita od one kakvu nam donosi Marulić Srednjovjekovni su likovi žena najčešće bili sporedni i jednodimenzionalni, utjelovljavali su ili božansku čistoću ili grijeh. Juditi je u epu ustupljeno mjesto glavne junakinje koja svojom ženstvenošću pridobiva Holoferna i prerezavši njegov vrat, lomi okove u kojima se dotad nalazio židovski narod.

U predgovoru posvećenom njegovu meceni don Dujmu Balistriliću navodi kako je htio načiniti djelo koje mogu razumjeti oni koji nisu učili latinštinu – *da ju stumačim našim jazykom, neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučini knjige latinske aliti dijačke*. Iako hrvatska književnost u književnopovijesnom kontekstu kasni za osnivačima pokreta humanizma, Marulić je ne gura u europski književni krug nasilu, već uzima u obzir one povijesne i kulturne prilike u kojima se ona našla te joj se u potpunosti prilagođava. Veličina je njegova u tome što je sam kao učen čovjek koji je upoznat s ostalim europskim strujama tog vremena i koji poznaje oba svoja uzora – i stare klasične poete i naše *začinjavce*, stvara ono što je razumljivo onima koji to nisu. Izniman je trud potreban da se popne na razinu na kojoj se on nalazio, no jednak je, ako ne i veći, trud potreban da se s te razine spusti na onu najnižu. Svjestan je nepismenosti većine stanovništva, nepoznavanja latinskog jezika i klasične književnosti te jake duhovnosti svog naroda iako sam ne pripada toj skupini. Ta je činjenica pokazatelj plemenite i čiste intencije da pouči narod, ne stvara samo da bi stvarao ili da bi sebe uzdigao.

Riječima Khaleda Hosseinija – *od tužnih priča nastaju dobre knjige* – u ovom slučaju epovi. Možda se nije borio sa sabljom u ruci, ali je i unatoč tomu hrvatski junak, suosjećanje i čvrsta hrvatska ruka u trenutku kad je potrebna. Problem jezika tog vremena jedna je od glavnih prepreka koja odbija čitatelje od djela napisanih na tadašnjem čakavskom hrvatskom, no nema Dantea bez firentinskog dijalekta, ni Držića bez dubrovačkog govora, pa tako ni Marulića bez čakavštine. Rasvjetljavanje

Marulićeva značaja odveć je važno, lako je jednom kroatistu shvatiti zašto je ono bitno, ali kao nositelji tog shvaćanja odgovorni smo za prenošenje onima kojima je to još neotkrivena zemlja, kao Marul i njegov voljeni hrvatski puk. Ne dopustimo da razmak od pola stoljeća bude ono što nas razdvaja, neka upravo sadržajna sličnost kroz izražajnu različitost bude ono što nas spaja, to i jest bit našeg prvog klasika.

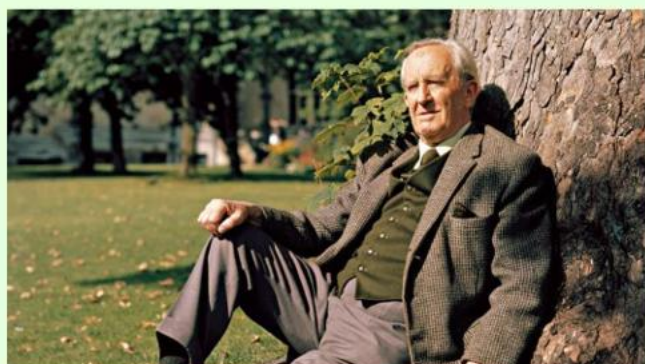

Mitopeja

Zašto Tolkien nije „kralj fantastike“?

Ivan Prskalo

Tolkienovo djelo već duže vremena pati zbog svog ogromnog uspjeha. Njegov roman *Gospodar prstenova* (1954./55.) i raniji *Hobit* (1937.) postali su nezaobilazna djela 20. stoljeća, a filmovi snimljeni početkom 2000-ih (trilogija *Gospodara prstenova*) i sredinom 2010-ih (trilogija *Hobita*) dodatno su učvrstili Tolkiena i njegovo djelo u široj svijesti popularne kulture. Iako je Jacksonova obrada trilogije ostala u velikoj mjeri vjerna duhu Tolkienovog materijala, njegova obrada *Hobita* započela je istjerivanje Tolkiena iz vlastitog djela. Sam roman imao je taman dovoljno sadržaja za jedan cijeli trosatni film, ali se razvukao na njih tri. Osim što je sama radnja bila bespotrebno razdužena, u priču su bili uključene dodatne fabule koje su kvarile tempo koji je roman savršeno nametnuo. Prvotnu dinamiku poremetilo je i dodavanje likova i njihovih holivudiziranih romantičnih podfabula, a uz to i neorgansko uvođenje likova iz prethodne trilogije kako bi se napravila premosnica između *Hobita* i *Gospodara prstenova*.

Čitav pothvat nije dobro sjeo poklonicima Tolkienovoga djela, ali čak su i ti pomiješani osjećaji nakon gledanja *Hobita* zasjenjeni izlaskom prve sezone *Prstenova moći*. Dok je obrada *Hobita* pretrpjela nametanje holivudizirane fabule, osnova priče i dalje je ostala ista. A Amazonova obrada

Tolkienovih dodataka pri kraju *Gospodara prstenova* korijenski je odstranila svaki djelić originalne Tolkienove misli, ostavivši samo prepoznatljiva imena kako bi njima

privukli pažnju na svoj ideološki bučkuriš. Efeminizacija glavnih muških junaka poput Celeborna ili Elronda, feminističko (pre)porađanje likova poput Galadriel, uvođenje novih rasa kako bi se napokon moglo progovoriti o migrantskoj politici kraljevstava Međuzemlja i slične travestije bili su glavni povodi za kritiziranje serije. Tko je malo dublje zašao u seriju, uočio je neuvjerljivost likova i konteksta u kojima djeluju, tešku nezgrapnost fabule, ali i same scenografije te općenitu mlakost priče u odnosu na onu koju je Tolkien originalno u svojim romanima ispričao. Serija *Prstenovi moći* ne samo da nije dobila nikakvu relevantnu pozitivnu kritiku, nego je bila zasuta opravdanim nezadovoljstvom i gnušanjem zbog oskrvnjivanja djela velikoga Profesora. Iako su svi napadi na tu seriju bili opravdani, velika ih je većina krenula s pogrešnih polazišta.

U razdoblju 2010-ih bilo je popularno uspoređivati Tolkienu s tada iznimno popularnim autorom serijala *Pjesme leda i vatre* Georgeom R. R. Martinom. Stalno su trajale rasprave o tome tko je bolji autor i što zapravo svaki autor predstavlja. Tolkien bi u tim raspravama imao ulogu pisca koji je pisao priče s 'jasno definiranim moralom', koji bi govorio o junacima i moćima, drugim riječima, o nečemu što ne odgovara „surovoj realnosti“ stvarnog svijeta i njegove povijesti. Martin je s druge strane bio hvaljen kao realist, koji je svojim cinizmom proniknuo u stvarnost koja je često moralno siva. Dok su kod Tolkienu zastupljene mitske srodnosti i čarobni jezici, u Martina teške političke intrige i propitivanje standardnih društvenih normi koje više guše društvo nego što ga izgrađuju. Dovoljno je reći da se danas ova usporedba više ni ne spominje. TV serija *Igra prijestolja* doživjela je debakl i praktički osudila Martinovu priču na kulturni zaborav, a sam Martin nije uspio dovršiti svoj serijal knjiga zaplevši se u niz kompliciranih fabula koje vjerojatno nikada neće moći razriješiti, pogotovo ne na zadovoljavajući način. Iako je Tolkien nadživio *hype* oko Martina, gore navedena ocjena o Tolkienu ostaje i dalje na snazi u popularnoj kulturi. A njegovo djelo, u svojoj srži, ostaje pod sjenom pohvala onih najbanalnijih aspekata Tolkienovog pisanja.

Tolkien je hvaljen kao otac moderne visoke fantastike, ali teško da možemo reći kako su suvremeni autori toga žanra ikako njegovi nasljedovateli. Govor o takvim pričama često podrazumijeva tek tehničke zahtjeve žanra, recimo (pre)iscrpnu taksonomiju bića i pojava u fiktivnom svijetu, detaljnu geografiju mjesta u kojima se radnja odvija, obilne gramatike i rječnike za jezike koje likovi tek djelomično koriste i složenu priču,

s brojnim ukrštenim fabulama i potfabulama koje se mogu svesti na površno (često ne toliko uspješno) imitiranje već viđenih 'herojskih' radnji. Ako ozbiljno pristupimo Tolkienovom djelu, bit će nam jasno uolikoj opreci se ono nalazi u odnosu na one koji se smatraju njegovim nasljedovateljima.

Prije svega valja primijetiti kako Tolkien ne piše s ciljem stvaranja složenog svijeta. Dapače, taj svijet nastao je kao nusprodukt. Primarna stvar koja je obilježila Tolkienovo stvaralaštvo je njegova ljubav prema jezicima. On je govorio tečno četrnaest jezika, od kojih barem polovicu možemo klasificirati kao mrtve jezike. Njegov primarni hobi bilo je izmišljanje jezika te su mitovi koje je Tolkien pleo nastali upravo iz te primarne lingvističke pobude. Druga stvar koja je uvelike uvjetovala Tolkienovo stvaralaštvo bila je ljubav prema mitovima i herojskim pričama. On je bio dobro upoznat s raznim mitologijama, a posebice je volio nordijsku mitologiju koja ga je najviše nadahnjivala. Bitno vezivno tkivo svih ovih interesa bilo je duboko katoličko uvjerenje s kojim je tkao sve svoje priče, pa tako ne možemo zaobići brojne biblijske i sakramentalne motive u njegovim djelima. Njegova kapitalna djela *Hobit* i *Gospodar prstenova* nastali su kao dva odvojena projekta. Prvi roman bio je namijenjen za djecu, nastao iz priča koje je Tolkien sam pričao svojoj djeci, dok je kasnija trilogija trebala biti jedna knjiga u dvodijelnom izdanju (zajedno s posmrtno objavljenim *Silmarilionom*) djela kojima bi etablirao mit za svoju Englesku. Zavrzlake oko izdavanja uvjetovala su stapanje *Hobita* i *Gospodara prstenova* u jedan konkretan legendarij koji je u odnosu na originalnu Tolkienovu viziju neprepoznatljiv. Iako je njegov inicijalni plan bio neuspješan, knjige koje je Tolkien napisao postale su nezaobilazna djela 20. stoljeća, a njihova kvaliteta može stajati rame uz rame s velikanima čitavog zapadnog kanona.

Kako bismo razumjeli Tolkienovo stvaralaštvo, mislim da bismo ga trebali usporediti sa stvaralaštvom jednog od njegovih suvremenika – Thomasa Stearnsa Eliota. Kod obojice postoji duboka svijest o radikalnoj promjeni koja je nastala u zapadnoj misli nakon katastrofe Prvoga

svjetskog rata. Obojica su gajili prilično pesimističnu sliku svijeta koji nedvojbeno propada, ali su imali različit odnos prema tome. Eliot, zajedno s piscima poput Pounda

i Joycea, smatrao je kako je najmudrije povući se u bjelokosni toranj te ograditi i spasiti od štetnog utjecaja moderniteta ono što je, s drugim bliskim intelektualcima, smatrao vrijednim. Kada čitamo njihova djela, nalazimo svijet sveden na fragmente – vitraj razlomljen na tisuće komada kojeg će se teško više ikada povezati. Složenost i izazovnost teksta poput *Puste zemlje* upravo je u tome što je poema pisana fragmentarnim načinom, jer je prema Eliotu onaj stari definitivni kanon sada slomljen i teško ga je obnoviti, a kamo li stvoriti neku cjelovitu sliku svijeta. Eliot se u velikoj mjeri nadahnjivao tradicijom i kanonom koji ga je dočekao, te je upravo njihovim uklapanjem u svoja djela pokazao važnost stalne komunikacije između prošlosti i sadašnjosti. Za Eliota je bilo nezamislivo dugoročno stvaranje umjetničkih djela ako ne postoji stalna nadogradnja na ono što je već stvoreno. Možemo bez sumnje reći kako je Tolkien bio istih razmišljanja, ali njegov pristup uvelike se razlikovao od njegovih modernističkih suvremenika. Tolkien se nadahnjivao brojnim mitskim, klasičnim i kršćanskim tekstovima (pažljivo čitanje njegovih tekstova jasno pokazuje njihovu prisutnost), ali za razliku od modernističkog fragmentiranja, Tolkien stvara originalnu i cjelovitu priču. Tolkienovu trilogiju *Gospodara prstenova* tako možemo

istovremeno čitati i kao složeniju verziju *Beowulfa* (njegova najdražeg epa), ali i kao mesijansku dramu.

Dapače, tu naznake i nadahnuća tek počinju. Za Tolkiena pisanje ovakvih priča predstavlja mitopeju, odnosno stvaranje mitova koji nisu tek grube fantastične priče, nego pokušaji artikuliranja svijeta i njegova smisla. Tolkien u svom pisanju sučeljava brojne arhetipe i njihove priče jer upravo nastoji progovoriti o krajnjim problemima i

pitanjima čovječanstva i njegova postojanja. Njegova borba dobra i zla nije karikatura, borba bijele i crne boje, već borba kreposti i poroka u svijetu koji zbog svog palog stanja proizvodi patnju i kušnju za svakoga tko se u njemu nalazi. Kod Tolkiena ne nalazimo jasne odgovore, recepte ili instant-rješenja kako nam pregledi njegova djela često sugeriraju. Dapače, kušnje i izazovi njegovih likova djeluju mračnije i nerazumnije od primjerice brojnih Martinovih. Moralni i karakterni principi su jasni. Također su jasni i njegovi junaci i njegovi zločinci, ali ono o čemu Tolkien piše je sljedeće – kako usprkos svemu zlu ustrajati u kreposti i kako iznijeti pobjedu koja iz dana u dan postaje sve bljeđa i nevjerojatnija. Tolkienov svijet ispunjen je melankolijom jer je svjestan svoje prolaznosti, odnosno svjestan je da će prije ili

kasnije zbog ovog ili onog sve što je dobro u svijetu uvenuti i propasti. Tako svaka pobjeda, koliko god radosna bila, nosi u sebi rane svih prijašnjih razaranja i poraza koji nikad neće moći biti nadoknađeni. Tolkienovim riječima, povijest predstavlja *dugi poraz*, ali u kojem se iznova naziru znakovi i predokusi one konačne pobjede koja će doći. Tako Tolkienovo djelo i uvjerenje u konačni ishod dobra počiva na pojmu *eukatastrofe* koji iznosi u svom eseju *O bajkama*, označavajući pod tim konačno izbavljenje u kojemu se pobjeda spašava iz ralja poraza. Takva pobjeda proizlazi iz Providnosti i na nju teško da se može računati, a radost koja proizlazi iz uvjerenja u eukatastrofu toliko je snažna da se čak može usporediti s boli.

Moje osobno iskustvo čitanja Tolkiena može se opisati kao bolna radost jer upravo po pobjedama Tolkien progovara o bitnoj činjenici ljudskog postojanja - to je da je svaka zemaljska pobjeda nedovoljna u odnosu na onu pobjedu za kojom čovjek čezne. Tolkien je tu konačnu pobjedu vidio u Evanđelju, čiji narativ drži *istinitim mitom*, jer su se u pojavi i djelu Isusa Krista utjelovile i ispunile čežnje svih mitova svijeta. Za razliku od mitopejaca i njihovim nesavršenih mitova, Krist je ušao u povijest i ispunio ono što su ovi tek u obrisima naslućivali i za čim su žudili. Bez ovoga ključa teško ćemo razumjeti karakter i značaj Tolkienova djela. Zato je potrebno odmaknuti ga od površnih imitacija, koji njegov smisao vide u nizanju taksonomija i geografskih lokacija. Tolkienov 'bijeg u fantaziju' nije predstavljao zatvaranje pod stakleno zvono, nego promišljanje o naravi svijeta i njezino otkrivanje. Tek otklanjanjem svih ovih površnih smetnji možemo osjetiti snagu Tolkienovih uvida jer njegova djela progovaraju o dvije stvari – o dubinskoj svijesti čovječanstva da svijet nije kakav bi trebao biti i o čežnji za oslobođenjem utkanoj u čovjeka. Tolkienova priča tako postaje nadživotna, jer dobro shvaća da čovjek teži za onim što obični životni vijek ne može obujmiti. To brojni fantastičari danas ne mogu ni naslutiti, a kamoli proniknuti. Krenimo stoga iznad života jer smo se prolaznostima već i previše zasitili.

FEDERICO GARCIA LORCA I NJEGOVA POETSKA DRAMA

KRVAVI SVATOVİ

Ema Tadić

Federico Garcia Lorca španjolski je pjesnik i dramatičar rođen 5. lipnja 1899. godine u selu Fuentevaquerosu blizu Granade u obitelji imućnih andaluzijskih zemljoradnika. Njegova najpoznatija zbirka *Ciganski romancero* objavljena je 1928. godine, a pjesme ove zbirke obilježilo je ozračje Andaluzije. Andaluzija u Lorcinim djelima postaje svijet za sebe u kojem su pokret, boja i zvuk dobili svoja mitska značenja.

Lorca je držao da teatar pokazuje veličinu naroda, *a koji ne pomaže rast svoga teatra, ako nije mrtav, blizu je smrti*. Ovim teatrom uspio je oživiti stare narodne pjesme, nošnju i jezik. Oživio je španjolski duh na tadašnjim pozornicama što je publika s oduševljenjem prihvatila. Njegova glavna dramska ostvarenja su *Yerma*, *Krvava svadba* i *Dom Bernarde Albe*. Stvari i pojave oko sebe doživljavao je kroz svojih pet čula i pretakao u poeziju. Svojim studentskim putujućim teatrom *La Barraca*, uspio je oživiti španjolski duh na tadašnjim pozornicama.

Poetska drama

Krvavi svatovi

čina napisana je

1933. godine u

iz tri

Madridu, iste godine izvedena i ubrzo prevedena na većinu europskih jezika. Prikazivana je u Parisu, New Yorku, Moskvi i zemljama Latinske Amerike. Radnja je pojednostavljena i svodi se na bijeg mlade na dan vjenčanja sa svojim ljubavnikom Leonardom, njih prati mladoženja te on i Leonardo tragično završavaju. Likovi, osim Leonarda, ove drame nazvani su po ulozi koja im je dodijeljena u obitelji: Majka, Žena Leonardova, Mladoženja, Mlada, Otac od mlade, ili po društvenoj ulozi: Susjeda, Drvosječe.

Na kraju nalazimo i metaforizirane likove: Mjesec (kao mlad drvosječa) i Smrt (kao prosjakinja).

Prvi čin podijeljen je u tri slike i tri kuće: kuća Mladoženje, Leonarda i Mlade. Kroz dijaloge upoznajemo likove, njihove međusobne relacije, saznaje se za prethodne događaje koji će se kasnije ispostaviti ključni za zaplet radnje i naslućuje se nemir umjesto veselja zbog svadbe. Tek u drugom činu Mlada dobiva priliku razgovarati s Leonardom, svojim ljubavnikom, i u tom razgovoru se otkriva da, iako je Leonardo već oženjen i ima sina te Mlada zaručena, još uvijek gaje osjećaje jedno za drugo – zbog čega će na kraju i pobjeći skupa. Treći čin odiše mističnim okruženjem i metaforiziranim likovima. Rasplet je tragična smrt Leonarda i Mladoženje, a Mlada dolazi Leonardovoj majci u nadi da će je ubiti, ona to ipak ne čini i njih dvije promišljaju o smrti dvojice.

Kada je mjesto radnje smješteno u kući nekog lika, odmah u prvoj didaskaliji se kratko opisuje scena.

Većinom su to žuti zidovi, ružičaste zavjese – tople boje, koje reprezentiraju

španjolsko selo i vrućine u kojem se ta radnja odvija, ali i strasti među

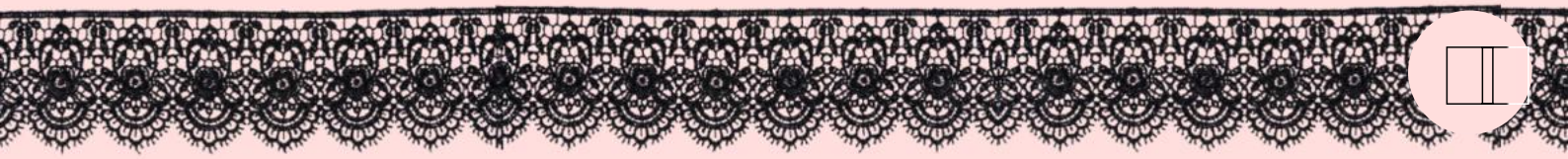

likovima koje se postepeno razotkrivaju kroz dijaloge. Na boju, koja je neizostavni dio njegovih drama, ali i poezije, Lorca stavlja naglasak koliko i ekspresionisti. Boje koje oni koriste su nabijene emocijama, nenaturalističke, a izbor istih je odvažniji.

Od drugog čina mjesto se radnje postepeno odvaja od granica zidova kuće te se odvija na trijemu ili ispred Mladine kuće. U tom trenutku se naglašava i osvjetljenje:

Ispred Vjereničine kuće. Osvjetljenje je u svijetlo sivom i hladno plavom.

Prelazi se i na hladnije boje, a od toplih ostala je samo crvena boja na haljini i kosi Mlade kad se vraćala iz šume. Krv na njezinoj haljini i kosi posljedica je ljubavi i neobuzdanih strasti:

Prosjakinja: ...Obojica su pala, a ona se vraća sa suknjom i kosom krvlju obojenim...

Da ja ne bih tvoja da sam.

Jer me vučeš i ja idem.

Iz dijaloga drugih svatova saznajemo da je Mlada pobjegla iz vlastitih svatova, a za potpunu iskrenost emocija između ljubavnicima jedino se u noći u šumi otvara mogućnost. Vratimo se na prvi

Uočljiv je i kontrast crno – bijelo, dan – noć. Kada je Mlada srela Leonarda bila je u *bijeloj haljini s volanima, čipkama i vezovima*, a kada su svatovi došli po Mladu, ona je nosila *crnu haljinu iz 1900, sa nabranim rukavima i dugim šlepom sa plisiranim batistom i uštirkanim čipkama*. Mlada u crnom pita Mladoženju zašto i on nije obuo crne cipele, a odgovor mu je bio *jer su ove veselije nego crne*. Crni svatovi koji stoje u opoziciji živahnih boja i glazbe ukazuju na nezadovoljstvo mlade i njezinu nesreću. Za Mladu udaja nije bila razlog za sreću već jedan *vrlo važan korak*. Razlog zbog čega je ona odbila Leonarda kad je prvi došao u goste na dan svadbe jest jer se drugom već obećala, a kasnije otkriva da je i danju na njega mislila:

Vjerenica:

...al' u danu nema trenu

susret Mlade i Leonarda, u tom trenutku sluškinja konstantno prekida njihov razgovor, a na početku Majka (Mladoženje) Mladu objašnjava što znači udati se:

Majka: Jedan čovjek, nekoliko djece, i zid širok nekoliko metara za sve

ostale.

U šumi je radnja potpuno odmaknuta od kuće i lišena želja drugih likova, tu se ostvaruje slobodan prostor za ljubavnike i njihove strasti. Mlada se lirski izražava tek u razgovoru s Leonardom i kad o njemu priča osjeti se njezin unutarnji sukob, a ostalo vrijeme je suzdržana, otresita i hladna, čak i prema Mladoženji. U dijaloškoj formi lirskim izrazom izjavljuju svoju ljubav i požrtvornost.

Ipak ih dočekuje sudbina od koje se ne može pobjeći, ali oni su naravno bili svjesni da će ih Mladoženja stići:

Vjerenica:

...na tebe će kletva pasti,

a to baš ne bih htjela.

Ostavi me. Bježi sada...

...

Leonardo (grleći je):

Kako hoćeš.

Rastavit nas oni mogu

samo kad ja budem mrtav.

U šumi mističnom raspoloženju uz lirski izraz doprinose i novi metaforizirani likovi Mjesec (kao mlad drvosječa) i Smrt (kao prosjakinja). Drvosječe raspravljaju o bijegu ljubavnika, a prvi drvosječa opravdava ljubavnike:

Drvosječa I: Bolje je biti mrtav sa šiknulom krvlju, nego živjeti sa ustajalom.

Oni također najavljuju da će ih, kad izađe Mjesec, ubiti. Kad Mjesec izlazi, drži monolog i govori o sebi u trećem licu uspoređujući se ne slučajno s

nožem, jer na početku

Mladoženja traži nož za odlazak u vinograd na što njegova majka burno reagira i prisjeća se smrti svoga muža i drugog sina, a na

kraju nož je oružje s kojim će se Leonardo i mladoženja ubiti:

Mjesec:

...Mjesec je kao oštar nož,

napušten u vreloom zraku...

Mjesec je lik koji zahtijeva prolivenu krv i pušta svoju svjetlost da razotkrije sve koji se skrivaju u toj noći, a njega zaziva stara Prosjakinja koja je nestrpljiva i nemilosrdna. Prosjakinja u susretu s Mladoženjom opisuje Leonarda:

Prosjakinja: „...Lijep čovjek. (Ustaje.) Ali bi bio mnogo ljepši da spava.“

Leonardo je i noćima prije prelazio put od pet milja žureći na konju umjesto da spava:

Služavka: Jesi li čula sinoć konja?

Vjerenica: u koliko sati?

Služavka: U tri.

Vjerenica: Vjerojatno je to bio neki odbjegli konj iz čopora.

Služavka: Nije. Nosio je jahača.

...

Vjerenica: Pa tko je bio?

Služavka: Leonardo.

Mladoj svatovi pjevaju: *Probudi se, mlada,/ u jutro na svadbu*, a kad ona razgovara s Leonardom sama ponavlja iste stihove. Za Leonarda i Mladu snivati znači osloboditi se svih društvenih normi i slijediti svoj želje i strasti. Svatovi bude Mladu da je povedu iz kuće i živi život kako se od nje očekuje, a Leonardo je vodi u noći u šumu, daleko od svih, da provedu bar jednu noć skupa kako oni žele, ali kod prosjakinje san znači smrt, zbog čega kraj i jest tragičan. Poetska drama *Krvavi svatovi* vrti se oko likova koji djeluju poniknuti svojim strastima, a sukladno tomu dodijeljen im je i poetski ekspresivni govor. U određenim trenucima takav govor jenjava, što opet

ukazuje na suzdržanost i nezadovoljstvo lika. Radnja je ciklična – počinje i završava motivom noža. Mjesto radnje je uvijek pomno birano, unutar zidova kuće su pravila i društvene norme, a izvan je sloboda, ali uvijek uz posljedicu smrti. O ubojstvu se uvijek saznaje iz dijaloga drugih likova, time ubojstvo nije prikazano direktno na sceni te je time očuvana „čistoća“ scene. Važnost čistoće i bjeline ističe se i završetkom smještenim u potpuno bijeloj prostoriji nalik crkvi kada se kroz dijalog Majke i Mlade saznaje da je ona ipak ostala nevina.

Za Federica Garcia Lorcu tvrde da je pjesnik koji je bio majstor riječi, vrstan graditelj pjesme, veliki artist, a istodobno je njime vladao unutrašnji spontani i neobjašnjivi stvaralački nagon. Teatar je za njega poezija koja izlazi iz knjige i postaje ljudska, i tada govori i više, plače i očajava. Poezija koja ostaje neizrecitirana nema toliku mogućnost da se poveže s narodom kao ona koja se na sceni recitira i na sceni oživi, tek na sceni ona ukazuje na ljudskost, tragičnost čovjekova života, na ljubav i patnju od kojih nijedan čovjek nije lišen.

Predavanja o lošem ukusu, Milivoj Solar

Ema Tadić

Često se danas nađemo u situaciji prepirke o ukusu koja se završi izrekom „o ukusima se ne raspravlja“.

Milivoj Solar započinje svoja

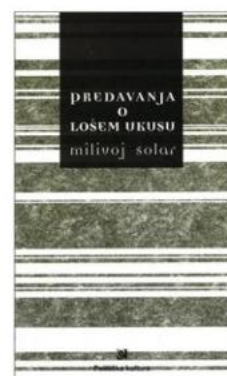
Predavanja o lošem ukusu uvodnim razmatranjem upravo o toj današnjoj rasprostranjenoj izreci, postavljajući temelje za dublje propitivanje same prirode ukusa. Prvo naglašava njezinu izvornu uporabu: svi se slažu do određene mjere o stvarima koje se tiču ukusa tako da nema potrebe za razgovorom. Također, razbija već do sad poznatu podjelu na „dobar“ i „loš“ ukus, objašnjavajući kako je „loš“ ukus zapravo *pomanjkanje moći estetičkog prosuđivanja*.

Solar se oslanja na filozofske ideje Immanuela Kanta, posebno na njegovu *Kritiku moći suđenja*. Iako Solar i Kant dijele interes za estetiku i ukus, njihovi pristupi se razlikuju. Kant se

usredotočuje na univerzalne principe estetskog prosuđivanja temeljene na slobodnom igrajućem razumom, dok Solar istražuje kako društveni, kulturni i komercijalni faktori utječu na percepciju ukusa te često je kritički nastrojen prema masovnoj kulturi, kiču i trivijalizaciji estetike, zagovarajući dublje razumijevanje i analizu umjetničkog djela ili estetskog iskustva. Kantov pristup je filozofski teorijski, dok je Solarov često kritički i primijenjen na suvremene kulturne fenomene.

Jedna od središnjih teza u knjizi je ideja da se „ukus danas zbiva jedino na razini svjetonazora i politike“. Ovim stavom Solar ukazuje na činjenicu da su estetske

preferencije u velikoj mjeri oblikovane kulturnim i političkim kontekstima, a ne isključivo osobnim sklonostima. U vremenu gdje je sve podložno političkoj interpretaciji, osobni ukus postaje gotovo fikcija. Ne možemo više govoriti

o ukusu kao individualnom izrazu, već kao o konstruktu koji odražava društvene vrijednosti, što dovodi do krize estetskog rasuđivanja.

Solar uspoređuje ovo stanje s Kantovim poimanjem ukusa, kada je potreba bila nadređena proizvodnji, a ukus iznad mode. No, danas privredom upravlja potrošnja, a reklame (slike, mediji) uvjeravaju u potrebu. Moda se „ne može“ smatrati lošom, proizvodi su „dobri i još bolji“, izbor poput odjeće određuje se prema vlastitom ukusu, a *osobni ukus je fikcija*. Prema tome, moda je izraz ukusa koji je oblikovan društvenim normama, estetskim trendovima i kulturnim utjecajima. Modu danas komercijalni interesi i masovna proizvodnja čine sredstvom za potrošnju umjesto izrazom autentičnog estetskog ukusa. Analizirajući tako fenomen mode tvrdi da „prevlast mode“ rezultira „gubitkom moći estetskog rasuđivanja“. Ukus, koji bi trebao predstavljati autonomno estetsko prosuđivanje, sada je podređen prolaznim modnim trendovima i intelektualnim strujama. Moda, prema Solaru, nije samo vremenska odrednica, već stalno premještanje s jednog

stajališta na drugo, bez trajne povezanosti s bilo kakvom stvarnom estetskom vrijednošću. U tom smislu, ako nema ukusa, nema ni sadašnjosti, jer se sve svodi na prošlost ili budućnost – na ono što dolazi ili prolazi, a ne na ono što stvarno jest.

Solar posebno ističe razliku između ukusa i književnih teorija tvrdeći da se danas ne opravdava ukus nego književne teorije. Ukus, kako

objašnjava, odnosi se na ljepotu, dok se teorija bavi istinom. Ova razlika naglašava kako je kritika sve više usmjerena na intelektualnoi analitičko opravdavanje tekstova, često zanemarujući estetsku vrijednost. Tako dolazi do zamjene estetskih sudova

intelektualnim analizama, što dodatno podriva ulogu ukusa u suvremenoj umjetnosti. Jedan od ključnih aspekata Solarove knjige je kritika loših teorija koje nisu razvijene u potrazi za istinom, već zbog uspjeha na „tržištu ideja“. Prema Solarovoj definiciji, loša teorija je ona koja postoji zbog tržišne potražnje, a ne zbog intelektualne istine ili estetske vrijednosti. Ovakva teorija podržava interpretativni kaos gdje se sugerira da „ne postoji beskonačno

mnogo interpretacija, jer ne može svaki znak sve značiti“. Kriza ukusa, prema Solaru, proizlazi iz ove relativizacije značenja, gdje svaki tekst može biti interpretiran na neograničen broj načina, čime se gubi jasna struktura estetskog rasuđivanja. Posebnu pažnju posvećuje kritici, koja prema njemu mora biti svjesna žanra unutar kojeg djeluje. Kritika, prema Solaru, ne smije biti apologija koja ističe samo vrline, nego mora odvojiti estetske sudove od spoznajnih i moralnih. Ova distinkcija između estetike i morala ključna je za razumijevanje književne kritike, jer osporavanje vrijednosti mora biti estetsko, a ne moralno. Kritika mora biti svjesna svojih ograničenja i razumjeti ulogu žanra u kojem djeluje.

U suvremenom kontekstu, Solar primjećuje da kritičari često pišu da bi sebe afirmirali, ističući kako pozitivna ili negativna ocjena više govori o kritičaru nego o djelu. U tom smislu, prodaja kritičkih djela postaje važnija od estetskog rasuđivanja, a sam ukus postaje marginaliziran. Ovaj pomak prema komercijalizaciji i samopotvrđivanju kritičara dodatno doprinosi krizi ukusa. Jedan od najzanimljivijih dijelova Solarovog djela je analiza uloge ironije u suvremenoj kritici. Ironija, kako je

Solar vidi, izražava stav nad-

moći gdje kritičar svojim znanjem i obrazovanjem odjeljuje „novu glupost“ od „nove pametne pojave“. Ukus, u ovoj konstelaciji, postaje alat za razlučivanje između trivijalnosti i prave umjetničke vrijednosti, ali i sredstvo za afirmaciju intelektualne nadmoći.

Zaključno, *Predavanja o lošem ukusu* pružaju dublji uvid u dinamiku suvremenog estetskog rasuđivanja, gdje se ukus, koji bi trebao biti autonomna estetska kategorija, sve više podređuje političkim, društvenim i tržišnim zahtjevima. Kroz analizu kritike, teorija, mode i ironije, Solar nudi oštru kritiku stanja suvremene umjetnosti i književnosti, pozivajući nas da preispitamo vlastite sudove o ukusu i estetskoj vrijednosti. Solarovo promišljanje ne vidim kao pesimistično, već kao realan poziv na svijest o izazovima s kojima se estetika danas suočava i vjerujem da se unatoč tome i danas mogu naći prostori gdje se autentična umjetnost i estetičko prosuđivanje još uvijek održavaju.

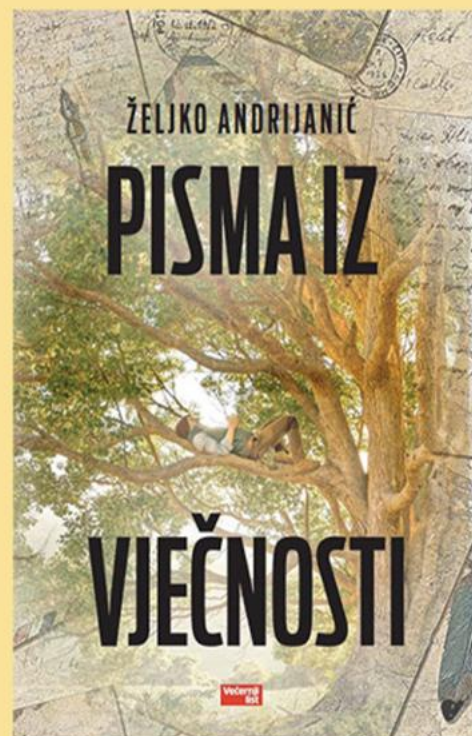

Književna kritika: "Pisma iz vječnosti" Željka Andrijića

Petra Anić

„Imao sam još snage za četiri riječi u kojima je sažet cijeli moj život: „Uvijek ću te voljeti.“ Popela se u autobus i mahnula mi s vrata. Posljednji put. Umjesto prema oltaru, gdje bismo zauvijek potvrdili svoju ljubav, otpratio sam je u nepovrat. U svršetak koji će našu ljubav uspavati za sva vremena. Počinjalo je novo poglavlje mog života.“ – riječi su Kristijana o njegovoj Dori koja odlazi, a oni su likovi iz romana Željka Andrijića Pisma iz vječnosti.

U Andrijićevom romanu ljubav nije samo tema, već srž oko koje se isprepliću različite dubine ljudskog iskustva. Autor nas vodi kroz osobne i profesionalne izbore glavnog lika Kristijana, na putovanje jednako intrigantno koliko i introspektivno.

Na samom početku romana susrećemo se s raskidom Kristijana i Dore, trenutkom koji označava prekretnicu u Kristijanovom životu. Taj emotivno nabijeni trenutak prethodi njegovoj odluci da napusti novinarsku karijeru i svoju rodnu Hercegovinu kako bi započeo novi život u Americi. Na prvu se trudi to skriti od svojih kolega, prijatelja, obitelji, ali i nas čitatelja, što se kasnije, naravno, otkriva. Andrijić majstorski gradi priču o Kristijanovoj unutarnjoj borbi, ispreplićući sadašnjost i prošlost, posao i ljubav. Pomoću likova iz Kristijanovog djetinjstva, obitelji, poslovnih partnera, psihologinje, autor istražuje različite aspekte ljudske psihe, otkrivajući duboke slojeve emocija i misli.

Ova interakcija likova, osvjetljena pismima iz vječnosti, pruža dublji uvid u Kristijanovu emocionalnu kompleksnost i dubinu njegove veze s Dorom. Svojim pismima iz vječnosti koja sežu u djetinjstvo pa sve do u rane prošlost, Kristijan otkriva sebe kao osobu i daje čitateljima uvid u cijeli svoj život, što stvara osjećaj kao da uistinu poznajemo glavnog lika.

Što se tiče strukture romana, Andrijanić stvara ravnotežu između profesionalnog aspekta Kristijanovog života kao novinara i njegovih intimnih unutarnjih dilema. Iako se u početku naglasak stavlja na novinarsku karijeru, kako priča napreduje, sve više otkrivamo Kristijanovu emocionalnu transformaciju i sučeljavanje s vlastitim osjećajima koji dovode do raspleta njegove odluke o odlasku u Ameriku. Ipak, iako se čini da je ljubav i raskid s Dorom okosnica priče, niti romana se protežu kroz mnoge teme, od osobnih odnosa do profesionalnih izazova. Smrt susjede Lucije s kojom je bio povezan i kojom započinje sami roman, prisjećanje u pismima na smrt prijatelja Lovre, odlazak prijatelja iz djetinjstva, ali i njihovo ponovno pojavljivanje u Kristijanovu životu utječu na odluke koje Kristijan mora donijeti.

U prvoj trećini knjige, Kristijanova karijera dominira stranicama, oslikavajući složene odnose s kolegama na poslu, ali i obitelji te prijateljima. Međutim, s početkom priče o Dori, roman poprima potpuno novu dimenziju. Autor uvlači čitatelje u mrežu zapleta i neočekivanih obrata koji drže pažnju sve do iznenađujućeg završetka. Kroz svaku stranicu, očarani smo napetošću koja se gradi i koja nas ostavlja u želji za još toga. Tako, osim bogatstva zapleta, knjiga nas iznenađuje i potiče na razmišljanje, ostavljajući nam prostora da sami stvaramo daljnji narativ.

Ovo književno djelo, koje se s pravom naziva romanom, bogato je dijalozima, monolozima i uvlačenjem pisama iz vječnosti glavnog lika, čime se otvara potpuno novo poglavlje razumijevanja djela. No, osim toga, autor nam daruje i nekoliko predivnih pjesama koje glavni lik predstavlja kao svoj izraz dubokih emocija. Ova bogatstvo raznolikosti forme ne samo da osvježava iskustvo čitanja, već i drži našu pažnju neumorno čvrsto vezanom uz stranice knjige. Svaki element, bilo da je to dijalog koji oživljava likove, monolog koji otkriva unutarnje misli ili pisma i pjesme koje prenose duboke emocije, doprinosi dubini i složenosti ovog izvanrednog djela.

U konačnici, „Pisma iz vječnosti“ nude čitateljima slojevitu priču koja istovremeno osvjetljava dubinu ljudskih odnosa i unutarnjih sukoba. Vješt看im balansiranjem subjektivnosti i objektivnosti, Željko Andrijanić stvara djelo koje ostavlja dubok dojam i pruža čitateljima puno toga za razmišljanje o ljubavi, odlukama i životnim putovanjima.

MONA LISA – Najpoznatija žena na svijetu

Karla Ostojić

Mona Lisa, djelo Leonarda da Vincija, jedna je od najpoznatijih slika na svijetu. Danas se nalazi u Louvreu u Parizu, ali je naslikana u Firenci u doba renesanse, specifično u fazi visoke renesanse. Portret prikazuje figuru žene u tamnoj odjeći kako sjedi uspravno i ustranu na stolici, s licem i prsima blago okrenutim prema promatraču. Njezina lijeva ruka je položena na naslonu stolice i lagano je stegnuta šakom desne ruke koja prelazi sprijeda. Njezin pogled usmjeren je prema nama, gledateljima. Također se čini prilično zadovoljna i sigurna u svom položaju. Kosa joj je spuštена i razdijeljena te gledatelju izgleda glatka i ravna, vidljiva kroz njezin prozirni veo. Kod crtanja izraza lica, najbitniji elementi su kutovi usta i kutovi očiju koje je Leonardo namjerno ostavio nejasnima, pustivši ih da se stope u meku sjenu. Zato nikada nismo sasvim sigurni u kakvom nas raspoloženju Mona Lisa stvarno gleda. Još je jedan zanimljiv dio portreta nedostatak obrva i trepavica koje su vjerojatno izbljebile kroz

stoljeća.

Na slici je prisutna i pozadina koju vidimo kroz ptičju perspektivu. Leonardo je postavio figuru naspram ogromnog krajolika. Pogledamo li preko njezina ramena na lijevu stranu, vidimo cestu koja vodi u daljinu i planine. S desne strane vidimo most, a u daljini cestu koja vodi do mora. Upravo u tom krajoliku nalazimo *jukstapoziciju* (supostavljanje) na ovoj slici. Neposredno ispred sebe imamo figuru žene koja je u svijetu ovdje i sada. Ona nam se čini živom i stvarnom, kao da je možemo dodirnuti. Iza nje imamo golemi krajolik koji odlazi u daljine te se nastavlja u neku vrstu izmaglice. Kontrast između žene i pozadinskog krajolika stoga je prilično značajan i slici daje snagu. Postoji mnogo nagađanja o podrijetlu lokacije, ali je vrlo moguće da je to imaginarna

kompozicija koju je Leonardo stvorio za Mona Lisu. Njegovi detalji imaju jasnu neravnotežu između višeg stjenovitog horizonta s desne strane, u usporedbi s nižom ravnicom koja se proteže s lijeve strane. Ova neravnoteža pridonosi pomalo nadrealnoj atmosferi slike. Leonardo koristi tehniku *sfumato* (koja ga je proslavila) da pokaže kako se svjetlost odbija sa ženine kože na određenim mjestima, dok druge dijelove ostavlja u tamnijim sjenama. Izraz *sfumato* talijanski je i znači mekano, nejasno ili zamagljeno.

Ova slikarska tehnika uključuje gladak, gotovo neprimjetan, prijelaz iz jedne boje u drugu, stvarajući blagi prijelaz stapanjem rubova između boja. Vješt

izbjegavanjem oštih obrisa i graničnih linija, postiže se efekt prozirnog vela koji prekriva tj. zamagljuje čitavu kompoziciju. Tehniku su popularizirali stari majstori renesansnog umjetničkog pokreta, poput Leonarda da Vincija, koji ju je koristio za stvaranje atmosferičnih i gotovo sanjivih prikaza. Da Vinci je bio najistaknutiji praktičar *sfumata* te je opisao tehniku kao „bez linija ili obruba, poput dima“. Ova tehnika stvara

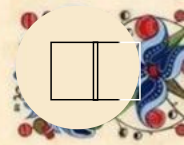
nježan i blago zamagljen učinak Leonardove slike. Kao rezultat, površina slike ne pokazuje apsolutno nikakve tragove poteza kistom. Čini se da joj je koža meka i glatka, stvara osjećaj meke smirenosti koja izvire iz njenog bića, a pozadina je prikazana kao da je izvan fokusa ljudskog oka. Na taj način figura izgleda poput prave, iako idealizirane, žene koja bi stajala pred

nama. *Mona Lisa* utjelovljuje materinsku nježnost, koja je za Leonarda bila bit ženstvenosti. Kada je riječ o identitetu misteriozne Mona Lise, najpriznatija teorija pripada Giorgiu Vasariju. „Mona“ potječe od talijanskog izraza „Monna“ što znači „dama“, čime on sugerira

da je to bila Lisa Gherdinini, supruga Francesca Del Gioconda. Zbog ove teorije, djelo Mona Lisa ima drugi naziv na talijanskom, *La Gioconda*.

Međutim, mnogi

sumnjaju u autentičnost priče i još uvijek tragaju za pravim identitetom Mona Lise. Njezin je identitet i dalje predmet rasprave među povjesničarima umjetnosti. Neke kreativne tvrdnje sugeriraju da je Mona Lisa prostitutka, da Vincijeva majka ili čak muškarac (Leonardov učenik, Salai). Drugi su uvjereni da je Mona Lisa portret vojvotkinje od Forlija iz 15. stoljeća, Catherine Sforze. Iako nema prave potvrde ove teorije, Lisu Gherardini i dalje se formalno identificira kao Mona Lisu.

Mona Lisa nije postala slavna samo zbog slikarske vještine kojom je naslikana. Još je zagonetnija psihološka privlačnost portretiranog modela. Opći

dojam koji *Mona Lisa* stvara jest dojam vedrine, obogaćen jasnom dozom tajanstvenosti. Tajnovitost proizlazi iz njezinog zagonetnog, prigušenog osmijeha i njezinog pogleda, koji je usmjeren desno od gledatelja. Prema Jansonu, njezin smiješak možemo očitavati na dva načina: kao odjek trenutačnog raspoloženja i kao bezvremenski, simbolični izraz, sličan grčkom arhajskom smiješku. Po njezinu osmijehu Mona Lisu možemo tumačiti i kao *femme fatale*, fascinantnu ženu sa zlokočnim moćima, s licem koje privlači dok usne ismijavaju. No, može se isto tumačiti kao zaljubljen pogled ljubavnice. Njezin zagonetni izraz lica i vječna misterija onoga što se krije iza tog ikoničnog osmijeha upravo su ono što zadivljuje i privlači promatrača.

Postoje nekoliko okolnosti koje su dale popularnost *Mona Lisi*. Zanimljivo je kako su ovo renesansno remek-djelo likovni kritičari počeli hvaliti tek 1860-ih. Louvre je preuzeo sliku 1804., ali nije privukla previše posjetitelja sve do 1911. kada su je novinski naslovi čvrsto usadili u javnu svijest. Te je godine talijanski stolar, koji je radio u Louvreu, ukravši *Mona Lisu*, izazvao ogromnu policijsku istragu i globalno izvještavanje u novinama, što je *Mona Lisu* usadilo u svijest javnosti. Potaknuti

medijskom histerijom koja je nastala, posjetitelji muzeja otišli su vidjeti prazan prostor gdje je visjela u Louvreu. Još veće mase došle su je vidjeti kada je vraćena dvije godine kasnije, s više od stotinu tisuća ljudi u samo prva dva dana. Uslijed ovakve svjetske pozornosti, mnogi su Francuzi portret smatrali nacionalnim blagom kojeg su izgubili i napokon vratili.

Mona Lisu te pokrenulo trend koji će ovu sliku učiniti jednom od najprepoznatljivijih na svijetu. Drugi umjetnici slijedili su njegov primjer, kao što su Andy Warhol i Salvador Dalí, pa je slika postala izvor mnogih parodija i imitacija. Igrajući se s reprodukcijama *Mona Lise*, umjetnici su je iskrivljivali, unakazivali ili preuveličavali. Slika je bila beskonačno reproducirana i reintrepretirana, čime je

njezino lice postalo jedno od najpoznatijih u svijetu, čak i onima koje umjetnost nije zanimala.

Rezultate ovog čina i njezine slave vidimo i danas, kad

Louvre godišnje posjeti oko 10.2 milijuna ljudi, od kojih osamdeset posto posjetitelja dolazi ponajprije zbog *Mona Lise*.

Do 1914. *Mona Lisa* je postala vrlo prepoznatljiva, što ju je učinilo zrelom temom za prisvajanje. Marcel Duchamp ubrzo je stvorio L.H.O.O.Q. koristeći jednoboju *Mona Lisa* razglednicu, na kojoj je iscrtao brkove, kozju bradicu i napisao navedeni akronim (što na francuskom zvuči poput vulgarne fraze). Taj je bezobrazluk izazvao skandal, što je ponovno privuklo pozornost na

Sa **Charlotte** o iskustvu Erasmusove razmjene

Miran Zovko

Reci nam štogod o sebi i što te potaklo da izabereš Erasmusov studijski program.

Salut! Zovem se Charlotte, trideset mi je godina i iz Dijona sam, iz Francuske, a u Bordeauxu studiram Englesku kulturu i civilizaciju. Mislim da je studiranje stranog

jezika sjajna prilika za sudjelovanje u programu Erasmusa. Isprva sam sumnjala bih li išla ili ne s obzirom na moju dob. Međutim, shvatila sam da bi bilo šašavo ne iskoristiti ovu priliku zbog moje dobi, pa sam donijela odluku i prijavila se na studij izvan Francuske.

Kako si na kraju odabrala Mostar kao svoje odredište za Erasmus? Jesi li zadovoljna svojim izborom predmeta na fakultetu?

Moj je prvi izbor bio Dublin ili neko drugo mjesto u Ujedinjenom Kraljevstvu, ali za moga odmora na Balkanu 2022. posjetila sam Mostar, koji mi se svidio, kao i stari grad. A kad sam se vratila u Francusku, otkrila sam da moje sveučilište ima partnerstvo sa Sveučilištem u Mostaru, što nisam očekivala. Kasnije sam razmotrila programe i odlučila se za jedan. Na kraju sam trebala popuniti prijavnicu s obzirom na troškove života, što je najviše utjecalo na moju odluku.

Što se tiče predmeta, niti sam zadovoljna niti sam nezadovoljna. Isprva sam pretpostavila da će se svaki predmet održavati na Engleskom. Međutim, kasnije sam otkrila da samo Studij engleskog jezika i književnosti nudi predmete na engleskom. Nisam razočarana jer i dalje učim iste stvari koje sam studirala u Francuskoj, ali sam

htjela ovo učiniti malo različitim tako što bih uzela neke predmete iz geografije. Katkad sam bila pomalo razočarana, ali je na kraju sve izašlo na dobro.

Koja su ti bila očekivanja po dolasku? Jesi li posjetila ijedan drugi dio ove zemlje?

Budući da sam bila ovdje prije, imala sam dobro mišljenje o zemlji. Bila sam uzbuđena što ću susresti nove ljude i učiti o povijesti zemlje. Dakako, posjetila sam druga mjesta. Bila sam na Kravicama, u Blagaju i drugim desetinacijama u blizini. Puno sam puta posjetila Sarajevo i tamo dosta uživam. Trebinje je isto prelijep grad. Iako je Bosna i Hercegovina malena zemlja, ima vrlo lijepa mjesta. Da imam auto, češće bih putovala naokolo, ali nemam.

Što ti je ovdje bio najveći kulturološki šok? Jesi li se privikla na život u Bosni i Hercegovini?

Najveći kulturološki šok, za mene, bio je nedostatak organizacije, posebno jer ne govorim jezik. Ispočetka je bilo zahtjevno jer su administrativni uredi bili donekle neorganizirani pa često nisam dobila odgovore koji su mi trebali. Kao strancu, bilo je također teško shvatiti stalne podjele, ne samo u gradu, već diljem Balkana. Nije to samo o nacionalnosti, već o tome kako ljudi doživljavaju prošlost. Komplicirano je da o tome mozgam jer nisam ovdje rođena. Zanimljivo je promatrati stavove o tome, a nekad to čak postane pomalo smiješno. Premda sam se na to navikla, mislim da to nikad neću u potpunosti shvatiti.

S pozitivne strane, ovdašnji je način života opušten, što cijenim. Međutim, katkad mi nedostaje razina organiziranosti kakva je u Francuskoj, Možda što sam naviknuta na takav život, ovdje mi se malo teže prilagoditi.

Je li bilo teško naviknuti se na samostalan život u novoj zemlji? Kako se snalaziš s jezikom?

Ne baš. Živjela sam u inozemstvu i prije, u Češkoj i Kanadi. Živjeti u novoj zemlji ne izgleda mi teško; uglavnom je prvih nekoliko dana zahtjevno. Moraš naći stan, prijaviti se za vizu, kupiti namirnice, naviknuti se na obrazovni sustav, što je drukčije od onog kad si turist. Ali to je tako kamo god odeš. Na početku je bilo malo zahtjevno, ali sada je sve pod kontrolom. Primam dobru stipendiju, pa mogu živjeti lagodno bez velike brige. Što se jezika tiče, moje znanje lokalnih jezika je ispod nule. Budući da ovdje ostajem samo godinu, nisam se puno potrudila naučiti jezik. Da ostajem duže, mislim da bih s vremenom naučila štogod. Međutim, mnogi ovdje govore engleski vrlo dobro.

Ima li ičeg što činimo u Bosni i Hercegovini što bi voljela vidjeti u Francuskoj ili obratno?

Mislim da bih voljela da Francuska bude malo opuštenija kao što je to u Bosni i Hercegovini. Život je ovdje spontaniji; ne morate puno unaprijed planirati susret s nekim. Također, zbog nižih cijena, ovdje si mogu priuštiti da činim puno više stvari. Bilo bi lijepo kad bi Francuska bila barem malo jeftinija i kad ljudi ne bi bili toliko strogi. To rekavši, voljela bih vidjeti malo organiziraniju Bosnu i Hercegovinu, a Francusku malo manje organiziranu. Bilo bi lijepo kad bi se susrele negdje u sredini.

Reci mi pošteno: je li učenje u inozemstvu više stvar inozemstva negoli učenja? Ako je tako, koja si odredišta posjetila u zadnje vrijeme?

U mom slučaju bilo je toga podjednako. Premda vrlo često putujem, i dalje ozbiljno shvaćam svoju prvostupničku diplomu. Ne učim kao luda, ali činim što trebam da održim visok prosjek. U Mostar sam došla upravo da bih više otkrila ovaj dio Europe. Bosna i Hercegovina je manja zemlja, pa je lako putovati u druga mjesta koja su udaljenija od Francuske. Tako da je to za mene pola-pola.

Moje je zadnje putovanje bilo u Crnu Goru. Put je bio lijep. Ima dosta kulturološke sličnosti, jedino što sam primjetila je da se služe eurima.

Koji ti je događaj dosad na razmjeni bio najupečatljiviji? Što misliš koje si vještine stekla i kako su na te utjecale?

Dobro pitanje, ali i teško. Mislim da su to svi ljudi koje sam susrela. Sklapanje prijateljstava s lokalcima. Vjerujem da je glavna vještina koju sam stekla tečnost na engleskome. Govoriti engleski po cijeli dan, svaki dan, bio je prvenstveni cilj prijave na Erasmusov program i on mi je poboljšao jezične vještine. Što se tiče neovisnosti, samostalno življenje u inozemstvu nije bio izazov jer sam to činila i prije. Međutim, najveći je izazov bio shvatiti da ponovni život u inozemstvu neće biti isti poput prošlih iskustava. Dolazak u zemlju gdje ne znam nikoga bio je velika prilagodba. Dok putujete, ne brinete se toliko o tim stvarima; to nije kao i dolazak negdje po prvi put. Ovo me iskustvo zasigurno naučilo prilagodbi.

Što savjetuješ studentima koji razmišljaju o prijavi na Erasmus program?

Shvaćam da studentima jer nikad nisu bili u Mnogi također vjeruju da priuštiti, ali želim da dobre stipendije prijave. Ako obzir da to nije vratiti doma.

to lijepo iskustvo jer te nove ljude ili čak učiš novi nove ideje. Što se mene tiče, shvatila da bih više voljela engleski. Zato mislim da je ovo, ako ne znaš što želiš raditi na diplomskome, dobro iskustvo koje će te natjerati da više misliš o tome i uzmeš druge stvari u obzir. Nije svakog dana lako; dakako, svaki ćeš dan susretati izazove, ali na kraju ćeš naučiti i narasti pomoću njih. Kada se osvrneš, bit ćeš zasigurno ponosan na sebe.

svugdje nedostaje motivacije inozemstvu ili se malo plaše. to sebi ne mogu financijski znaju kako mogu dobiti ovisno o programu na koji se putuješ Europom, uzmi u daleko i da se uvijek možeš Međutim, vjerujem da je čini otvorenijim, susrećeš jezik. Možeš dobiti i neke tijekom programa sam studirati francuski nego

Što planiraš u budućnosti? U kojem smjeru bi voljela da krene tvoj daljnji studij?

Voljela bih stažirati negdje u inozemstvu, podučavajući francuski kao strani jezik. Zato ću, kad se vratim doma, dobiti potvrdu o kvalifikaciji za podučavanje francuskog. To će mi pomoći u stjecanju mastera za podučavanje francuskog kao stranog jezika jer želim biti u mogućnosti da radim u inozemstvu i više putujem. To je plan za iduće dvije-tri godine. Vidjet ćemo. Možda ću se nekad vratiti u Mostar da stažiram, tko zna.

INTERVJU S PROFESOROM JAIMEOM SANZOM BURDIELOM: „SVIĐA MI SE PROCES PODUČAVANJA I UČENJA ISTOVREMENO“

ANDREA PEŠORDA

Jaime Sanz Burdiel profesor je i lektor španjolskoga jezika na našem fakultetu već dvije godine, a pored toga je i zaljubljenik u prirodu. Studenti su se s njime mogli upoznati na njegovim predavanjima iz kolegija *Osnove španjolskoga jezika* i mjesečnim predavanjima o španjolskoj kulturi *Hablando de España*. U razgovoru za naš časopis govori nam o svom iskustvu sa studentima i boravku u Mostaru, ali i o Erasmusovom programu razmjene studenata.

Dakle ste i koji studij ste završili?

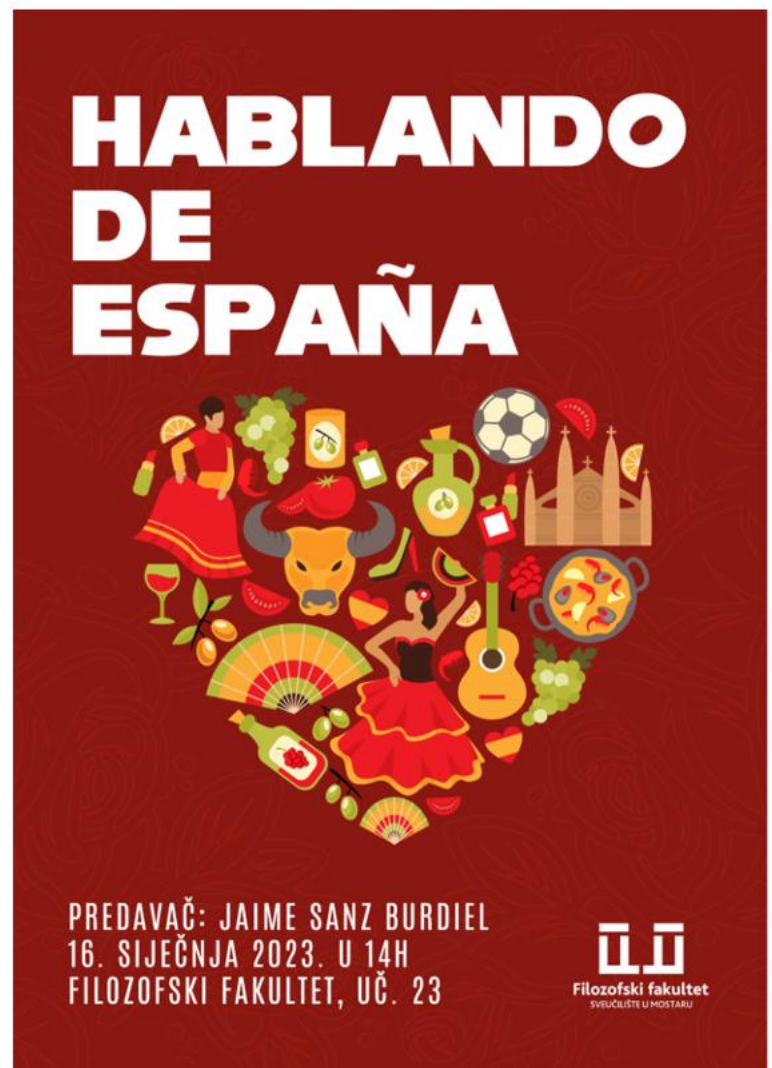
Dolazim iz Madrida. Studirao sam španjolsku filologiju tj. jezik i književnost u Madridu, zatim masters za podučavanje i onda sam počeo putovati i podučavati izvan španjolske, u Grčkoj, Kini, Maroku pa opet u Grčkoj. Onda je došlo i online podučavanje. Dok sam bio u inozemstvu završio sam i doktorat iz španjolske književnosti.

Koliko dugo ćete biti ovdje u Mostaru?

Ovo je moja druga godina u Mostaru. Prema dogovoru Ministarstva španjolske i veleposlanstva španjolske sa sveučilištima diljem svijeta mogu se odabrati do dvije destinacije i na svakoj možemo biti do tri godine. Ovo je moja prva destinacija i druga godina. Dakle, ovdje ću biti do ljeta 2025. godine.

Kako komunicirate s lokalnim ljudima i profesorima u Mostaru?

Još jezike osim španjolskoga poznajete i što vam najbolje pomaže u učenju jezika? Uz španjolski govorim također moderni grčki i engleski. Znam govoriti i razumijeti malo francuskoga i talijanskoga, jer romanski jezici su dosta slični. Također, znam i malo lokalnog jezika, ali stvarno malo. Definitivno mi u učenju najviše pomaže komunikacija s drugim ljudima.

Kako komunicirate s lokalnim ljudima i profesorima u Mostaru?

Uglavnom to bude na engleskom. Ljudi ovdje stvarno dobro pričaju engleski. Iznenadujuće, čak i malo stariji ljudi koji imaju više od pedeset godina vrlo dobro znaju engleski. Nisam se baš upoznao i zbližio s puno profesora ovdje na Sveučilištu.

Kakvo je vaše iskustvo sa studentima?

Studenti se trude i zanimaju za španjolski jezik, književnost i tradiciju. Neki od njih studiraju i talijanski jezik tako da je njima možda malo lakše. Sve u svemu, vrlo pozitivno.

Što najviše volite o svom poslu?

Trenutno uistinu volim ovo što radim i sviđa mi se proces podučavanja i učenja istovremeno. Mogu učiti, putovati i naučiti puno o različitim kulturama i bolje razumijeti svijet u kojem živimo. Također, uspijem se i zabaviti sa studentima razgovarajući o raznim temama.

Moraju li studenti koji žele otići na razmjenu u Španjolsku poznavati španjolski jezik?

Da, već je bilo studenata koji su išli na razmjenu u Španjolsku i morali su uraditi test gdje im izmjerimo razinu znanja španjolskog jezika. Zatim im potpišem certifikat ako su položili i onda mogu ići. Ako odete u Španjolsku morate poznavati španjolski jezik jer puno ljudi ne zna engleski.

Kako biste zainteresirali naše studente za Erasmus?

Mislim da studenti nisu pretjerano zainteresirani, ali smatram da je važna interakcija s internacionalnim studentima tj. studentima koji su došli ovdje preko Erasmusa. Mnoge vjerojatno brine i financijski dio, ali Erasmus nudi stipendije. Prof. Grbavac također organizira Erasmusova okupljanja pa mislim da bi bilo dobro da nam se zainteresirani pridruže na njima.

Kako izgledaju vaša predavanja?

Moj je cilj naučiti studente da govore španjolski i da možemo komunicirati. Želim da nauče tečno razgovarati o nekim jednostavnim temama. U početku učimo konverzaciju tj. riječi i fraze, zatim gramatiku, pa onda opet konverzaciju, čitamo tekstove na španjolskom. Pravio sam prezentacije na temu španjolske kulture jednom mjesečno, ali nije dolazilo puno ljudi.

Što vam se u Mostaru najviše sviđa?

Jako mi se sviđa priroda. Mislim da je nevjerojatna. U cijeloj regiji ima lijepih planina i rijeka, a i obala je blizu. Preljep kraj.

Što volite raditi u slobodno vrijeme?

Volim putovati u okolna mjesta, voziti bicikl u planine, igrati nogomet i planinariti. Ukratko, volim se baviti sportom i putovati.

VIDEOIGRE: KARIJERA ILI RAZONODA?

Draga Nikolić

Današnja tema su videoigre, koje su u svijetu vrlo popularna tema, no možda ne u tolikoj mjeri na našim područjima. S ovim intervjuom sam htjela dati prozor u svijet videoigara zajedno s kolegom koji se njima bavi već duže vrijeme. Sasvim sam uvjerena da ima i onih koji imaju negativan stav ili predrasude prema ovoj temi te smo ih htjeli razuvjeriti i osvijetlati industriju. Kolega je sudjelovao na ovogodišnjem natjecanju „STEM Games“ koji se održao u Umagu, s posebnim naglaskom na

Counter-Strike 2. Ali svakako, o svemu će nam više reći kolega sam.

Na samom početku voljela bih da nam se predstaviš, odaj nam par tajni o sebi.

Bok, ja sam Vinko Šantić. Student sam prve godine diplomskog studija Engleskog jezika i književnosti. Uz studiranje treniram AI chatbotove poput Barda i Geminija što mi je zapravo i posao. U slobodno vrijeme, između ostalog, bavim se košarkom, treninzima u teretani i video igrama i, kao i svaki drugi student, obožavam izlaske i zabavu.

Kako bi opisao svoj studij i svoje putovanje na akademskom putu?

Za početak, rekao bih da mi je Mostar kao grad za studij osobno sjeo kao 'kec na desetku'. Kad me pitaju „Kako ti je dolje?“ uvijek kažem da se vjerojatno nigdje drugo ne bih snašao kao što sam ovdje. Iako sam možda prekasno shvatio da sam više nastrojen ka nekom tehničkom smjeru, za studij engleskog jezika imam samo riječi hvale. Profesori su susretljivi i jako im je stalo da student završi fakultet s izgrađenim znanjem iz engleskog jezika i književnosti, ali i pedagogije. Naravno, neki kolegiji su teži od ostalih, ali generalno sam zadovoljan svojim iskustvom studiranja.

Da, vjerujem ti, ali stoga još više treba osigurati vremena za učenje. No ti ipak u slobodno vrijeme dosta igraš videoigre. Bi li nam malo opisao gaming-industriju?

Gaming-industrija je u biti industrija koja obuhvaća sve aspekte video igara, od

njihove proizvodnje do konzumiranja u vidu zabave, kao i natjecateljskog ogranka koji se naziva *eSport*. Moja pretpostavka je da je to toliko popularna branša jer je bila ključan dio u tehnološkom razvijanju s početkom u kasnim osamdesetima. Kao i u mom slučaju, tadašnje generacije su zabavu pronalazile u njima i godinama se grana proširila na enormnu razinu kakva je danas. Mislim da nisam upoznao osobu koja se nikad u životu nije okušala u nekoj videoigri, pa makar to bio običan Tetris ili klasične video igre koje dođu uz Windows.

Što misliš o igrifikaciji i trenutnom stanju *gaming*-industrije na našem području?

Rekao bih da je igrifikacija jedan od najučinkovitijih načina učenja. Svatko voli igru, a ako se znanje može inkorporirati u nju, to je odličan spoj. Zanimljivo je da sam engleski jezik naučio upravo preko

videoigara, iako to nije bila njihova prvotna namjena. Desetak godina kasnije, upisujem Engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Mostaru. Dakle, videoigre također mogu probuditi interes u djeci za nešto što možda sama ili uz redovnu nastavu ne bi možda ni uzela u obzir. Trenutno stanje *gaming*-industrije na našem području, rekao bih, jako je oskudno. Naravno, puno je bolje nego prije deset godina, ali ima jako puno prostora za napredak. Što se tiče *eSporta*, postoje razne lige i turniri, međutim, publicitet je ograničen na uske zajednice. Nije toliko rašireno koliko je npr. u EU-u i SAD-u, ali naravno i Balkan ima svoje predstavnike u prestižnim ligama koje, naravno, podržavamo.

Sudjelovao si na *gaming*-natjecanjima, u kojim si se igrima okušao?

Da, aktivno sudjelujem na natjecajima „STEM Games“ gdje predstavljam Sveučilište u Mostaru u kategoriji *Counter-Strike* sa svojim suigračima, a ujedno i velikim prijateljima koje sam stekao upravo zahvaljujući navedenom turniru. Uz njih, sve naše „utakmice“ svojim komentatorskim vještinama isprati naš alumni Petar Zelenika. Osim toga, natječemo se u raznim turnirima i ligama izvan studentskog programa. Iako mi je *Counter-Strike* primarna zanimacija, natjecateljsko okruženje umori, stoga se

opuštam uz ostale videoigre kao što su *Rocket League*, *Valorant*, *GTA V*, itd.

Zašto baš Counter-Strike? Dočaraj nam malo doživljaj.

Counter-Strike sam počeo igrati od malih nogu, još u vrijeme kad je verzija 1.6 bila na vrhuncu, a besplatna za preuzimanje. Igra je bila tako jednostavna, a u isto vrijeme toliko kompleksna, što je mene uistinu zaintrigiralo i tako je počela ljubav. Prva videoigra koju sam zapravo kupio preko interneta svojim novcem, a očevom karticom 2014. bila je verzija *Counter-Strike: Global Offensive*, skraćeno *CS:GO*. Ukratko, cilj igre je da od dva tima jedan postavi bombu ili eliminira drugi tim, a drugi tim da ih spriječi u toj namjeri. Igra se pet na pet, (nekad do šesnaest, sad do trinaest osvojenih rundi), na terenima koje nazivamo „mape“. Svaka mapa ima drukčiju strukturu te je za svaku mapu potrebno razviti taktike kako bi završili na pobjedničkoj strani. Timska igra je ključ uspjeha, pa ako želite biti pobjednici, morate se okružiti ljudima koji su spremni na isto.

Super, sada imam osjećaj da bi se i ja snašla na mapi s ovim objašnjenjem, ali, kad bi mogao, bi li se ovime bavio profesionalno?

Naravno da bih, kad bih imao vremena i resursa. Zamislite da radite ono što volite, a uz to i zarađujete. Ali to je kao da usporedim profesionalnog nogometaša i sebe. Da bi osoba uspjela u ovoj branši, mora posvetiti sve svoje vrijeme tome, baš kao i sportaši. Ja ipak imam neke druge planove, nije mi baš u cilju sjediti po osam sati dnevno i gledati u monitor, i opet nakon toga imati male šanse za uspjeh. Prevelik je to ulog samo za „šansu“. Doduše, postoje načini za zaradu poput streaminga i zabavljanja publike preko interneta, iako i tu većina domaćih streamera ovisi o sponzoru, a ne o platformama na kojima rade. Uglavnom, za zaradu na Balkanu na ovaj način se može reći da je „mala bara puna krokodila“.

Smatraš li da će ovo zaživjeti kod nas ili pak neće?

Mislim da je trenutno ovo kod nas doživjelo vrhunac na kojem će biti još neko vrijeme, ali možda mi se i pričinjava jer sam stariji pa mi sve manje i manje interesantno. Nove generacije će pokazati kamo će to otići, ne volim donositi prerane zaključke.

Pošteno. Preporučuješ li ovu industriju, vrijedi li uopće pokušati izgraditi nešto u ovom području?

U smislu proizvodnje video igara, sigurno postoji budućnost u tome, pogotovo na našim prostorima jer konkurencija nije velika. Čak možda ne bi bilo loše uvesti neki smjer na Sveučilištu fokusiran na to, ali tek sam tu poprilično siguran da je nedostižno. Što se tiče streaminga i sličnog sadržaja, uvijek se može pokušati, ali balkanski narod više voli gledati ljude koji forsiraju smiješan sadržaj i koji na jako loš i jeftin humor privlače gledatelje. Okušao sam se u video editingu isječaka iz naših mnogobrojnih druženja s *Counter-Strikea* i objavljivao na TikToku. Skupio sam neku manju publiku, ali vjerujem kad bih više vremena uložio u to da bih čak i napredovao. Međutim, čak i kada bih oformio veću publiku i tada zarađivao neki mizerni novac, što se nikako isplati, kao što rekoh, bez sponzora nema ništa. Istim putem sam se spojio sa par streamera koji imaju dvadeset puta veći broj pratitelja od mene i njihov prihod od streaminga su donacije, koje su također kao neki džeparac. Za dio koji se tiče elektroničkih sportova, kao što rekoh, konkurencija je prevelika da bi običan student uspio u tome. Na većoj razini, u smislu promoviranja *eSporta*, mislim da bi uz malo ulaganja i više truda na našim prostorima to čak i zaživjelo u većim razmjerima jer imam osjećaj da se *eSportovi* ne promoviraju dovoljno, pogotovo Hercegovini.

Zahvaljujem kolegi Vinku što je izdvojio vrijeme da s nama podijeli ovaj dio natjecanja koje Sveučilište omogućuje, pa samim time i prozor u iskustvo dobre zabave (ipak su videoigre u pitanju). Nadamo se da su i naše kolege dobili malo širu sliku o industriji. Ako se netko prepoznaje u koracima kolege Vinka, svakako neka je ohrabren okušati se u ovom dijelu predstavnništva Sveučilišta u Mostaru.

MOJ ŽIVOT ČINE BROJNA PUTOVANJA I AVANTURE, A OVAJ PROGRAM JE VEĆ DUGO BIO PRI VRHU NA MOJOJ LISTI ŽELJA

Dijana Živković je polaznica programa za ljeto 2024 te u nastavku možete vidjeti kako je doživjela svoj program u Destin u Floridi.

Imam 22 godine i studentica sam završne godine francuskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Ovim putopisom vas želim provesti kroz Work&Travel program i bar donekle dočarati svo bogatstvo i ljepotu ove razmjene za studente.

Moj život čine brojna putovanja i avanture, a ovaj program je već dugo bio pri vrhu na mojoj listi želja. Zahvaljujući agenciji US 22M iz Mostara uspjela sam ostvariti taj san. Prijavila sam se već u 10.mjesecu, odmah nakon otvaranja prijava, te sam sa nestrpljenjem iščekivala prvu ponudu za posao. Sjećam se da je moje prvo pitanje glasilom "A ima li u ponudi Albanija ili Florida? Ja bih negdje na more." Svi su se nasmijali na moje pitanje jer nije bio uobičajeno, ali ekipa iz agencije se zaista potrudila da mi omogući ono što sam si davno u glavi zacrtala. Nakon par dana dobila sam poziv i dočekala me radosna vijest - stigla je ponuda za Destin, Floridu.

U pitanju je bio Anderson Beach Resort, predivan obiteljski hotel na samoj obali mora. Ma daj! Ako da uopće gledam druge ponude? Sa veseljem sam prihvatila, te obavijestila svoju prijateljicu Taru iz Beograda koja me pratila na ovom putovanju. Znale smo da je to to.

Kipa iz Andersona je za nas organizirala razgovor uživo u Beogradu gdje su nam održali i prezentaciju i predstavili resort. Malo je reći da sam bila oduševljena čitavom ekipom i trudom koji ulažu za studente koji dolaze na program.

Sve su lijepo organizirali, a ja sam se osjećala kao da radim za njih godinama. Bili su jako ugodni i razgovor je bio jako opušten. A kasnije sam saznala da su i oni uživali u boravku u našim krajevima.

Odabrala sam poziciju Front Desk Agent, a Tara Spa Attendant.

Znala sam da će taj posao biti odlična prilika da upoznam razne ljude, te da usavršim svoj španjolski zbog velikog broja latinoamerikanaca koji dolaze u Destin.

Nisam znala što očekivati, znala sam samo da idem u nepoznatno i da će ovo biti nešto skroz drugačije od svega u mom životu. Nisam ni slutila da će to biti ljeto za pamćenje i iskustvo života.

Sjedim u avionu, gledam kroz prozor i osjećam se kao da sam u nekom filmu. Misli su mi bile posvuda.

“Kakvi ljudi me tamo čekaju? Oće li mi se svidjeti?

Je li sve kao u pričama drugih ljudi?” To su bila samo neka od pitanja koja su mi prolazila kroz glavu.

Dolazak u Destin. Zašto je nas život u Destinju bio specifičan i zašto se razlikuje od svih drugih mjesta? U jednoj kući živjelo je 40 Balkanaca. Zamislite vi to.

Uda kuća. Naravno u pozitivnom smislu.

Kada smo stigli upoznali smo se sa ostatkom ekipe iz BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

Radili smo kao Hrvati, odmarali kao Crnogorci, partijali kao Srbi, a jeli kao kod bake u Bosni. Jednom riječju - uživali.

Nemam dovoljno riječi da opišem ljude s kojima sam provela ova 4 nezaboravna mjeseca.

Kada smo stigli upoznali smo se sa ostatkom ekipe iz BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

Radili smo kao Hrvati, odmarali kao Crnogorci, partijali kao Srbi, a jeli kao kod bake u Bosni. Jednom riječu - uživali.

Nemam dovoljno riječi da opišem ljude s kojima sam provela ova 4 nezaboravna mjeseca. Život u kući je baš poseban doživljaj. Toliko različitih ljudi, narječja i dijalekata spojeni u jedno. U jednom trenutku smo svi pokupili ponešto jedni od drugih. Pasoš, putovnica, tiganj, tava... Ma sve vam je to isto.

Svaki dan je bilo nešto novo, nikad nisam znala što će me dočekati kad se vratim u sobu. Od crnogorske zastave koja se jedan dan pojavila u dnevnom boravku preko momaka koji su naručili sve moguće nepotrebne stvari sa Amazona, do ljudi koji crtaju na platnima uz neki simfonijski orkestar. U jednom dijelu kuće svira Dolić, u drugom pak neka tehno strana muzika, a onda se presiječe sa nekom cajkom.

Kuća je bila puna života i uvijek je netko bio u gostima kod nas. To bi se reklo, bili smo kao autobuska stanica. Amerikanci, Latinoamerikanci i Balkanci - savršen spoj.

A sada, da se malo vratimo na priču o poslovima.

Posao na front desku me naučio puno toga. Prije svega, strpljenju i smirenosti. Kada radite na recepciji svakodnevno se susrećete sa svakakvim ljudima. To bi se reklo - sto ljudi, sto čudi. To je posao koji zahtijeva mentalnu snagu jer svi problemi koji postoje u hotelu idu preko vas. Moj glavni zadatak je bio check-in, check-out, odgovaranje na pitanja gostiju, te odgovaranje na telefonske pozive. Fizički i nije toliko naporno. Bitno je da imate dobro znanje engleskog jezika, veliki plus ako znate još neki jezik. Kolim izazove i nove stvari, tako da mi nije bilo teško naučiti sistem po kojem funkcionira hotel, ali tu ima toliko toga da ponekad osjetite kao da vam mozak gori od količine informacija koju dobijete u kratkom vremenu.

No, sve se to savlada kroz par dana. 7. raz posao sam razgovarala sa svakakvim ljudima - od političara preko voditelja i glumaca do glazbenika. Ovaj posao je dobar jer naučite sve o hotelu, tako da kad god je mojim prijateljima trebala neka informacija, pitali bi mene. Nijedna druga pozicija ne nudi toliko znanja koliko vam nudi front desk.,

Sa mnom je radilo još par 1. studenata, tako da nikad nije bilo dosadno. Odmah pored recepcije se nalazio i Bell Desk gdje su radili momci koji nose košere i 2 restorana. Tako da, čak i kad sam bila sama u smjeni netko od bellmena ili ekipe iz restorana bi došao da mi pravi društvo, makar i na 5 minuta. Uvijek se nesto događalo, osjećala sam se kao da živim u nekom filmu. Toliko smo se zabavljali i uživali da u par navrata uopće nisam imala osjećaj da radim, a mislim da to i jeste poanta svega. Toliko uživate da niste svjesni da radite. Osim posla na front desku, radila sam i jutarnje smjene u restoranu Another Broken Egg kao busgirl i host. Nekad sam bila host, nekad busgirl - ovisno što im je trebalo za taj dan. Kada sam radila kao host, moj glavni zadatak je bio da dodam goste na listu čekanja, te da ih odvedem do stola i pokažem im jelovnik. Ukoliko sam bila busgirl, čistila bih stolove i menije nakon što gosti završe sa jelom.

Ovaj posao je bio fizički zahtjevniji, ali psihički dosta lakši. Svaki posao je lakši kada imate dobre ljude na poslu, a ja sam imala tu sreću da budem dio jednog jako finog kolektiva. Upoznala sam toliko ljudi, od onih koji imaju 16 godina i vec rade jer takav je američki sistem do ljudi u 70ima koji jos nisu otišli u penziju jer eto - Amerikanci žive da bi radili! Doživjela sam par kulturoloških šokova kad sam tek došla. Prvo - njihov način vožnje i poštivanje prometnih znakova.

Druga stvar koja me jako iznenadila, a specifična je za Floridu je to što vam se ljudi na ulici smješkaju i pitaju kako ste bez obzira poznaju li vas ili ne. To mi je na neki način baš prijalo jer puno je ljepše vidjeti nasmijano lice - pa makar bilo i lažno, nego smrknute obrve i pognute glave.

Upoznala sam toliko ljudi, obišla mnoga mjesta, isprobala toliko nove hrane i pića...

Najzanimljivije mi je bilo koliko se Amerikanci šokiraju kada čuju koliko je naš smisao za humor zapravo crn.

Od hrane sam uživala u pizzi sa piletinom, BBQ umakom, lukom i sirom. Znam! Na prvu jako čudna kombinacija, ali vjerujte mi - isprobajte sve čudne kombinacije hrane na koje naiđete. Možda se pozitivno iznenadite.

Program sam završila nešto ranije jer sam dobila još jednu razmjenu u Francuskoj, te sam se morala vratiti u Pariz zbog neke papirologije.

Aliii, imam jedno malo iznenađenje za kraj. U oktobru se vraćam nazad u USA da obiđem New York i Washington jer sam uhvatila par slobodnih dana između predavanja u Francuskoj.

Tako da... Svašta nešto sam ispričala, a tek smo na početku. Avantura tek slijedi!

God bless America i vidimo se sljedeće godine!

US JIM

Što nam kazuje treća knjiga Aristotelove Etike

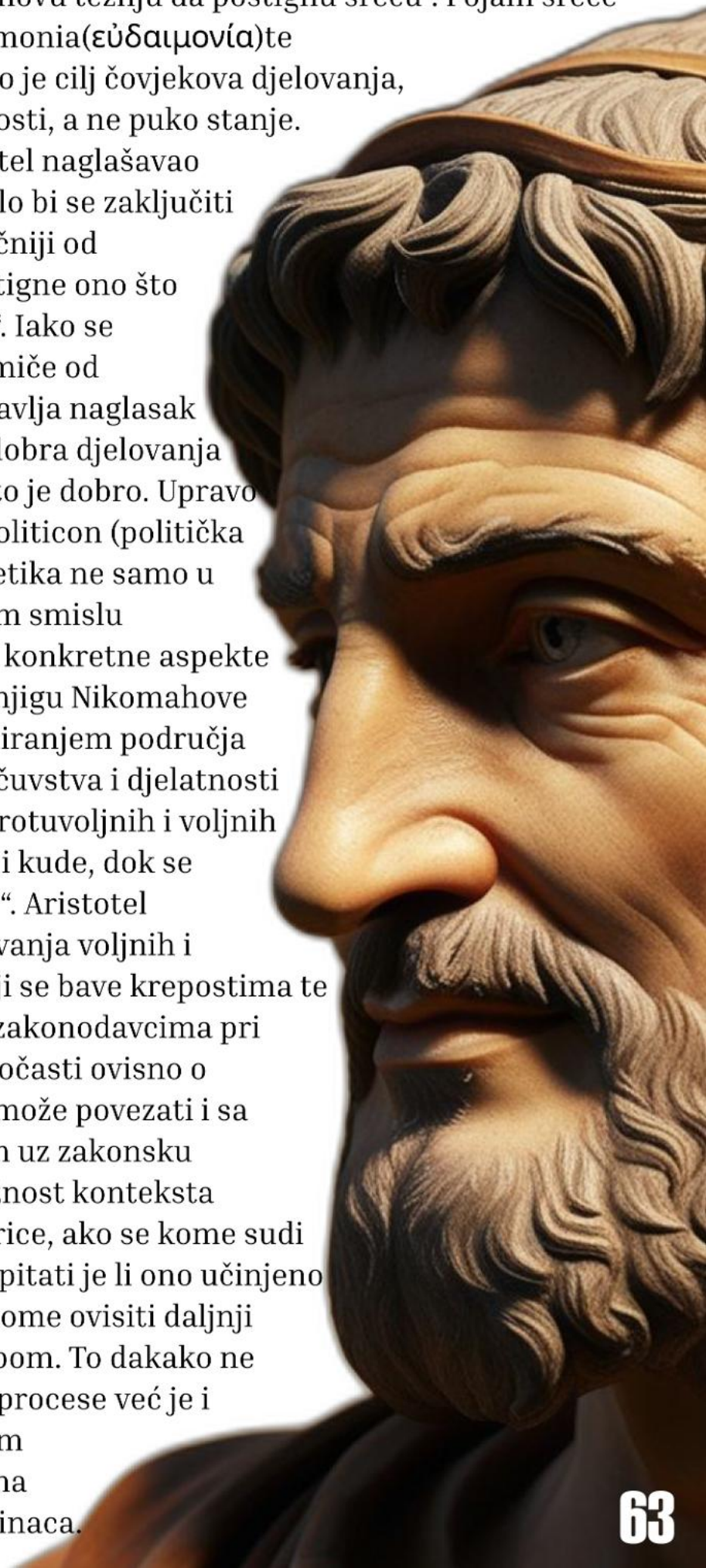
Vlatka Perković

Aristotelova misao prožima zapadnu kulturu; bez njega nema logike, bez nje nema znanosti, bez nje nema tehnologije. I kao što je Aristotel prvi sustavno iznio te nam tako prenio znanje iz brojnih sfera ljudske djelatnosti pomoću kojih su naši preci stvorili današnje društvo, koje je kao nikad u povijesti bogato i sigurno, isto je tako jedan od prvih koji je sustavno iznio etičke postavke po kojima svako dobro društvo, ali i svaka osoba funkcionira i mora funkcionirati da bi se takvim smatrala. Dobro društvo i dobri ljudi postojali bi i bez Aristotela, no njegova promišljanja u trenucima krize poput današnje jesu tvrda, ali potrebna riječ po kojoj možemo dati reda našoj današnjici i sutrašnjici.

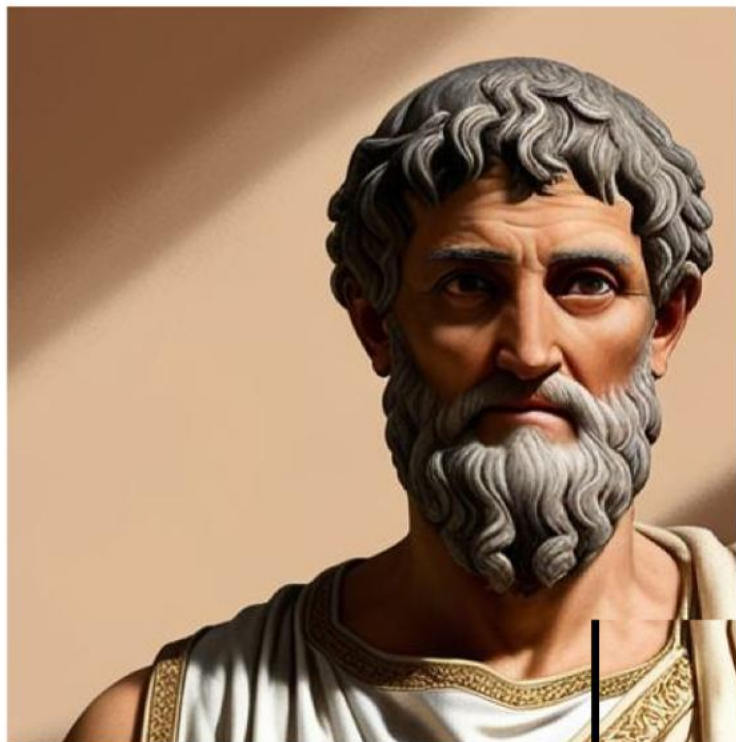
Pregled čitavog Aristotelovog etičkog nauka nije moguće dati u kraćem tekstu kakav je časopisni, pa će se zato ovdje iznijeti dio njegove Etike, naime treća njezina knjiga, koja se dotiče znanja, neznanja, slobodne volje i izbora kao čovjekove moći da postupa i Aristotelove definicije hrabrosti i umjerenosti, što mislim da je tema dostojna ovog časopisa, a njegovim čitateljima vrijedna i bitna. Za razumijevanje Aristotelove etičke misli potrebno je shvatiti širi kontekst praktično-filozofskih problema, odnosno shvatiti isprepletenost Aristotelova etičkog i političkog nauka. Aristotelova etika spada pod praktičnu filozofiju, a uz etiku Aristotel vezuje i politiku kako bi upotpunio praktičnu filozofiju koja je za njega bila iznimno bitna uz teorijsku i poetsku.

U političkim spisima Aristotel napominje važnost dobra u životu svakog građana, dok u etičkim razmatranjima naglašava kako je čovjek važan dio društva. Aristotelova etika, s obzirom na to da spada pod praktičnu filozofiju, „istražuje djelatnost ljudi i njihovu težnju da postignu sreću“. Pojam sreće dolazi od grčkog pojma eudaimonia(εὐδαιμονία)te ona prema Aristotelu, osim što je cilj čovjekova djelovanja, predstavlja neku vrstu aktivnosti, a ne puko stanje. Upravo zbog toga što je Aristotel naglašavao praktičnu funkciju etike, moglo bi se zaključiti da je ljudima mnogo pristupačniji od Platonova zahtjeva „da se dostigne ono što je po sebi dobro (ideja Dobra)“. Iako se Aristotel u svojim spisima odmiče od Platonove ideje Dobra, ipak stavlja naglasak na dobro u smislu čovjekova dobra djelovanja i čovjekove sreće kao onoga što je dobro. Upravo zbog toga što je čovjek zoon politicon (politička životinja), Aristotelova mu je etika ne samo u filozofskom nego i u političkom smislu pristupačnija jer se odnosi na konkretne aspekte čovjekova djelovanja. Treću knjigu Nikomahove etike Aristotel započinje definiranjem područja kojim se bavi krepost, a to su čuvstva i djelatnosti te naglašava razliku između protuvoljnih i voljnih činova. Voljni činovi se „hvale i kude, dok se protuvoljni opraštaju pa i žale“. Aristotel upozorava na nužnost razlučivanja voljnih i protuvoljnih činova onima koji se bave krepostima te je takvo razlučivanje korisno zakonodavcima pri donošenju odluke o kazni ili počasti ovisno o kontekstu. Ovdje se Aristotel može povezati i sa suvremenim temama vezanim uz zakonsku regulativu u kojoj se ističe važnost konteksta određenog djelovanja. Primjerice, ako se kome sudi za neko nedjelo važno je preispitati je li ono učinjeno voljno ili protuvoljno jer će o tome ovisiti daljnji pravni postupak nad tom osobom. To dakako ne vrijedi isključivo za zakonske procese već je i u svakodnevnim međuljudskim odnosima važno razlučiti voljna i protuvoljna djelovanja pojedinaca.

U prvom dijelu treće knjige Aristotel naglašava kako su stvari protuvoljne ako nastaju na silu, ali su protuvoljne ako nastaju i u neznanju. Ona djelovanja koja imaju svoje počelo, odnosno uzrok izvan čovjeka su nasilna, tj. protuvoljna, te izazivaju pokajanje i nelagodu u obliku boli.

Osim voljnih i protuvoljnih postupaka, postoje i miješani voljni i protuvoljni postupci u kojima pojedinac ima mogućnost izbora između dvije protuvoljne opcije, ali s obzirom na to da jednu od njih bira ona je samim time na neki način voljna.

Aristotel navodi da je moguće učiniti nepoželjne stvari uslijed susreta s većim zlom, primjerice, izbacivanje viška tereta s broda uslijed oluje radi preživljavanja. Nitko priseban u uobičajenim uvjetima ne bi se (nepotrebno) odrekao onoga od čega može

zaraditi, ali u iznimnim situacijama su ljudi spremni učiniti i takav postupak. Ovakve vrste odluka između protuvoljnih izbora u nekim izvanrednim slučajevima mogu dovesti do izbora između dva ekstrema pa samim time Aristotel smatra da je u takvim ekstremnim situacijama nekada bolje umrijeti nego počiniti neko etički upitnije (ne)djelo.

A
r
i
s
t
o
t
e
l

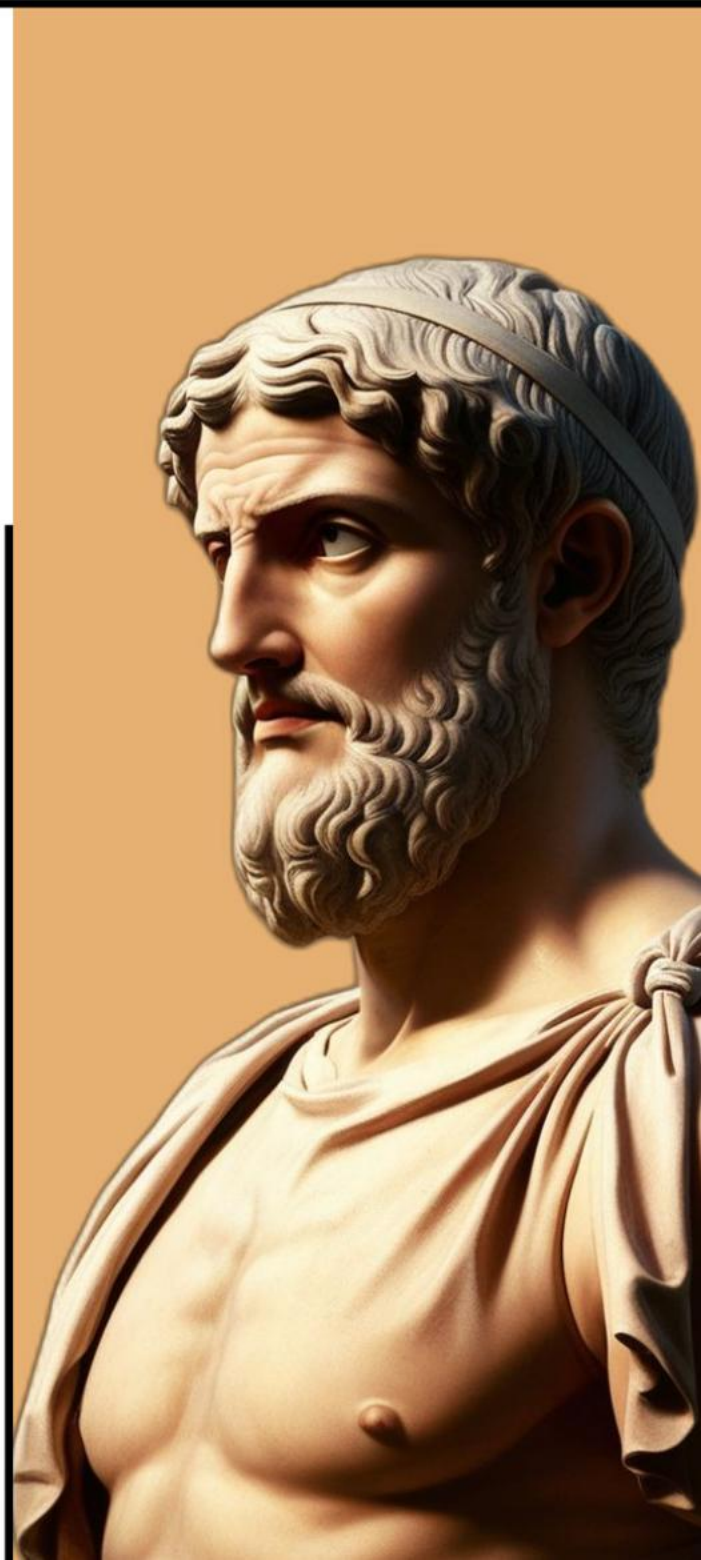
Već je spomenuto kako su protuvoljna djelovanja i ona koja nastaju u neznanju. Za to Aristotel iznosi primjer alkoholiziranog čovjeka koji samim time što je pijan, ako čini što drugo, to čini u neznanju. Ovdje se svakako može pojaviti i pitanje stanja tog čovjeka prije pijanstva ako je on voljno odlučio dovesti se u stanje da može činiti što u neznanju. Neznanje je uzrok nevaljalosti u pojedinačnim okolnostima kao što je to primjer s alkoholiziranim čovjekom. Onaj koji ne zna bilo što od onoga što čini taj čini protiv svoje volje. Za razliku od protuvoljnog, voljnim je radnjama počelo u počinitelju koji je svjestan i upoznat sa svim pojedinačnostima svoje radnje. Drugi dio treće knjige Nikomahove etike bavi se pitanjem izbora kao moći te se navodi razlika između volje i izbora. Dok izbor predstavlja čovjekovu moć da čini, volja prema Aristotelu predstavlja širi pojam jer je imaju i djeca i životinje, dok je moć izbora nešto što je ekskluzivitet odraslih ljudi.

Nadalje, Aristotel objašnjava moć čovjekova izbora tako da čovjek bira ona sredstva koja su mu korisnija za brže dostizanje cilja. Ako čovjek želi biti zdrav u tom slučaju će on izabrati ona sredstva koja mu omogućavaju da dostigne zdravlje. Međutim, ima i određenih iznimaka, a među njima je i dostizanje blaženstva, jer čovjek ne može znati koja su konkretna sredstva za postizanje blaženstva. Stoga se izbor odnosi samo na one stvari koje su u moći čovjekova djelovanja te izbor podrazumijeva „ono što treba izabrati prije drugih stvari“. U čovjekovoj je moći činiti i lijepo i ružno, stoga bi se moglo reći da su i krepost i porok u čovjekovoj moći jer se prema Aristotelu provedbe kreposti tiču sredstava koje čovjek izabire. Važno je naglasiti i koji se tjelesni nedostaci kore jer nije isto ako do ružnih tjelesnih nedostataka dođe zbog nevježbanja i nemara i onih ružnih tjelesnih nedostataka koji su takvi po svojoj naravi. Primjer za to je primjer slijepca koji je takav po naravi i tada se njegovi nedostaci ne kore, dok onaj koji oslijepi od opijanja može biti ukoren s obzirom na to da je do njegovog nedostatka došlo nemarom. U ostatku treće knjige Aristotel raspravlja o dvije od četiri kardinalne vrline Grka, a to su hrabrost i umjerenost.

U jednom svom eseju Željko Senković navodi da bi za Platona temelj svih vrlina trebala biti moralna hrabrost. Kod Aristotela se pak hrabrost promatra u odnosu prema strahu, pa hrabar čovjek nije onaj koji ništa ne osjeća, koji ne doživljava nikakva čuvstva, već je onaj koji „osjeća i strah i odvažnost, ali kontrolirano i svrhovito. Svaka je vrлина, po Aristotelu, sredina između dviju krajnosti, između manjka i viška, stoga hrabrost definira kao sredinu između drskosti i straha. U takvoj definiciji Aristotel ne podrazumijeva potpuno isključivanje straha jer se nekih stvari ipak treba bojati, kao što je to slučaj sa sramotom jer bi u suprotnom onaj koji se ne boji sramote bio besraman. Tako Ivan Tadić komentirajući Aristotela navodi da se ne treba bojati „siromaštva, bolesti ni onoga što nije opako i ne dolazi od čovjeka“. Prema Aristotelu hrabar je onaj koji može podnijeti ono čega se plaši. Također, hrabrost uključuje bol jer je hrabar onaj koji podnosi bol. Nakon hrabrosti Aristotel definira umjerenost kao sredinu u odnosu na užitke. Tadić navodi kako je višak u tom kontekstu razuzdanost prema Aristotelu, dok je manjak neosjetljivost. Aristotel naglašava kako postoje oni tjelesni, ali i duševni užitci te se umjerenost tiče tjelesnih užitaka, ali ne svih. Miris, boje i slušanje glazbe Aristotel ne svrstava pod razuzdanosti osim ako npr. miris pojedinca asocira na nekakvu žudnju. Prema Aristotelu umjerenost i razuzdanost tiču se onih užitaka koji su zajednički i ostalim životinjama, a to su opip i okus koji su zvjerski i ropski užitci. Postoje dvije vrste želja, a to su zajedničke i zasebničke želje. Tako je primjerice hrana naravna te se podrazumijeva da je čovjek želi ako je nema, ali ona je tada tek nadopuna manjka, a ne bi trebala biti pretrpavanje hranom. Međutim, praksa pokazuje upravo suprotno te čovjek u hedonističkom djelovanju često pretjeruje kako bi dosegao prividan osjećaj sreće.

Srednjovjekovni studenti kojima je Aristotel bio vrlo poznat, ali koji su poznavali i suprotne poglede na umjerenost spjevali su pjesmu Epikur se, eto, dreči iz zbirke Carmina burana koja metaforički govori o općoj hedonističkoj neumjerenosti ne samo u kontekstu hrane, već i u kontekstu vječne čovjekove težnje za postizanjem više od onoga što mu je potrebno. Pjesmu ćemo ovdje iznijeti napose. Međutim, Aristotelov zahtjev za umjerenošću kao bitnom vrlinom ostaje i danas, kada je možda nikad toliko potrebniji jer je hedonistički način življenja i djelovanja ugrozio bilo kakvu mogućnost umjerenosti, pa možda i samu civilizaciju. Pa se stoga na kraju podsjetimo jedne od bitnijih stvari - umjerenog življenja, to jest onakvog življenja što ga živi umjeren čovjek. Umjeren je čovjek, prema Aristotelu, onaj koji „želi ono što treba, kako treba i kad treba, a tako i načelo nalaže“. Odnosno treba željeti ono što je u skladu s razumom jer željni dio u čovjeku treba slijediti načela razuma. Ovime završava ova kratka, možemo reći, shema Aristotelovog nauka, no što nas ne opravdava da se Aristotelom ne pozabavimo, već nas upućuje u nauk koji u svojoj cjelovitosti sjaji dobrotom, istinitosti i ljepotom.

Carmina Burana: Epikur se, eto, dreči

Eto boga milog, dragog,
i u svako doba blagog,
prije jela zorom ranom,
pijan bljuje svakim danom:
njegovu se stolu klanjam,
to je sreća koju sanjam.

Koža mu je uvijek cijela,
kao mijeh i puna zdjela,
cijelog dana niže jela,
put rumena – nije bijela;
žila, kad se digne, vela,
poput lanca je debela.

Stoga obred takve vjere,
u trbuhu nema mjere,
trbuh grmi borbom živom,
vino bitku bije s pivom.
Divan život, baš bez mane
Kad je trbuh prepun hrane.

'Brinem za se', trbuh veli,
'to me jedino veseli.
Da na miru sam sa sobom
zabavim se samim sobom,
nakon pića, nakon jela
želim san i spokoj tijela.

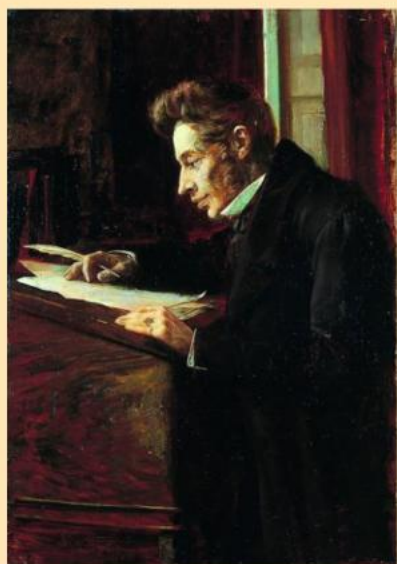
Søren Kierkegaard i promišljanje

ideje Boga

Antonio Curkić

Da bi se čovjek istinski ostvario kao kršćanin, prema Kierkegaardu, potrebno je bez puno filozofskog propitkivanja prihvatiti postojanje Boga te u apsurdnoj avanturi vjere uzdići se do razine religijskog stadija u životu pojedinca, a unutar kojega se pojedinac može ostvariti kao vitez vjere, tj. kao onaj koji prihvaća božansku istinu kao apsolutno važeću te zbog nje nadilazi bilo kakve zakonitosti ovoga svijeta.

Polazišna točka Kierkegaardova promišljanja i problematiziranja Boga je zapravo Kierkegaardova kritika društvenih trendova njegova doba. Tako on odbacuje brojne karakteristike danskog društva 19. stoljeća, koje je bilo sitničavo, obilježeno nametnutom pobožnošću i strahopoštovanjem pred političkim i crkvenim autoritetima. Kierkegaard je bio zgrožen priprostošću svojih suvremenika koji su smatrali da je ljubavni uspjeh oženiti se imućnom djevojkom, da je mudrost slaganje s mišljenjima drugih ili pak da je pobožnost pričešćivanje jednom godišnje. Odbojnost takva društva nagnala ga je da kritizira i ono što je

smatrao ključnim problemom svojega vremena, a to je problem tadašnje Crkve u Danskoj, a uopće problem službenog kršćanstva. Po Kierkegaardu službeno kršćanstvo nije kršćanstvo Novog Zavjeta. Prelaskom u masovnu pojavu kršćanstvo je doživjelo svoj krah, u skladu s mišlju da je ono što Bog bira zapravo malo i neznatno, odnosno, po Kierkegaardu, Bog ne teži nikakvoj snazi države i svekolikim masama nego manjem broju istinskih vjernika. Tako na jednom mjestu Kierkegaard napada ljude „koji nikad u crkvu ne idu, nikada na Boga ne misle, nikada njegovo ime ne spominju, osim kad psuju“ i kojima „nikad nije postalo jasno da bi njihov život mogao imati izvjesnu obavezu prema Bogu!“

Kierkegaard odbacuje službeno kršćanstvo koje ne haje za Boga te on teži svojevrsnom vršenju svoje obveze prema Bogu po nauku Novoga Zavjeta. Suprotstavlja se masama i postaje zastupnik pojedinca kojemu je to teže u takvom društvu što je više osebujan. A nasuprot tada prevladavajućoj Hegelovoj filozofiji, Kierkegaard ističe egzistenciju,

pojedinca i misao da je zapravo subjektivitet ono što je istina. Prema tome, zapravo se u sferi onog subjektivnog i intimnog odvija istinski odnos s Bogom, nasuprot izlizanim ritualima i ispraznim frazama službenog kršćanstva. Do koje mjere ide njegov prijezir prema Crkvi svjedoči i njegov dnevnički zapis iz 1835. u kojem navodi da kao što ptice ne treba podsjetiti da slave Boga, tako ni ljudi ne trebaju biti podsjećani od Crkve, a hram Božji ne bi trebao biti neka kamena. građevina u kojoj dominira svećenički glas, već je pravi hram Božji sačinjen od rajskog lûka koji čini svod, a u njemu se zvukovi oluja i zefira miješaju s cvrkutom ptica.

Kierkegaardovo promišljanje o Bogu nije apstraktno već je konkretno. On misli o Bogu kršćanstva. Prema tome, u *Vježbanju u kršćanstvu* promišlja i o Kristovoj božanskoj prirodi te iskazuje stav da je nemoguće povijesno dokazati da je Bog, kao Krist, bio među ljudima. No, sukladno kršćanskom nauku Kierkegaard smatra da je

Bog uzeo obličje sluge te došao međuljude. Dok su se u grčkom duhu i filozofiji ljudi pokušali uzdići do Boga i nisu uspjeli, kršćanstvo kazuje da se Bog spušta k ljudima te se čovjek i Bog izjednačuju u ljubavi. Kierkegaard čini značajan zaokret u odnosu na kršćanske filozofe, koji su težili dokazivanju Boga, jer je on bio usmjeren na prihvaćanje čiste vjere u Boga bez dodatnog iznošenja argumenata. Promišljajući odnos učenika prema Kristu, Kierkegaard zapisuje:

»Ali za učenika novost dana nije povod (prilika) da nešto ostvari, čak ni povod da se čovjek sokratovski udubi u sebe sama; za učenika je ona vječnost, početak vječnosti. Novost dana je početak vječnosti.«

Dakle, ta novost dana da je Bog došao među ljude, istinskom kršćaninu, odnosno učeniku, nije tek zabavna priča već uvjet vječnosti, blaženstva. Nadalje, o Kierkegaardovu radikalnom poimanju individualnosti vjere svjedoče i misli koje je iznio u *Osvrtu na moje djelo*. Ondje on piše da je gomila laž te od apostola Pavla navodi da tek jedan dolazi na cilj. Tom osamljenom pojedincu, čiji je zadatak ostvariti odnos s Bogom, upravo taj Bog pomaže da do svog cilja dođe. Zbog toga i teolog Hans Urs von Balthasar u svom tumačenju Kierkegaardove filozofije napominje da je Kierkegaardovo traganje za

transcedencijom u bitnome dijalog.

Iako se ideja Božje smrti prvenstveno veže uz Nietzschea, valja istaknuti da je Kierkegaard prije Nietzschea promišljao o toj ideji. Tako je Kierkegaard isticao da je smrt Božja kao takva nemoguća, odnosno čovjek ne može ubiti Boga, ali može ubiti misao o Bogu. Takav čovjek, koji ubije misao o Bogu, razvija osjećaj slobode i smatra da je napokon gospodar vlastite sreće. No tu težnju Kierkegaard smatra poganskom te ju označava kao najgori pad čovjeka i grozno samoubojstvo. Indikativno je to da je na drugom mjestu Kierkegaard upozorio da suvremeno kršćanstvo nije daleko od toga da se pretvori u poganstvo.

Jedna od jezgara Kierkegaardove filozofije je njegova misao o tri etička stadija u životu pojedinca. Prvi stadij je estetički koji se temelji na neposrednošću života, samovolji, uživalačkom ponašanju i sl. Drugi stadij je etički stadij koji se temelji na tome da se promjenljivost estetskog stadija zamjeni prihvaćanjem ponavljanja. U etičkom stadiju se odbacuju uvijek nove avanture te se teži nekim stalnim ponavljajućim životnim praksama. Posljednji stadij je religijski stadij, koji je ključan. U religijskom stadiju zbog nepomirljivosti dvaju svjetova u čovjeku dolazi do odbacivanja ovoga svijeta i njegovih zakonitosti poradi prihvaćanja istine onoga svijeta. Za Kierkegaarda je taj drugi svijet zapravo svijet kršćanskog Boga. U sferi trećeg stadija javlja se Kierkegaardova ideja viteza vjere. Vitez vjere je onaj koji shvaća da se on može spasiti jedino pomoću apsurdnog i on taj apsurd prihvaća putem vjere.

Razmatrajući biblijsku priču o Abrahamu, Kierkegaard napominje da je on teleološki suspendirao etičko, odnosno, Abraham se uzdigao iznad onog općeg, etičkog. Iako Kierkegaard u nizu priča iznosi različite alternativne sudbine koje su zadesile Abrahama, on i dalje piše i o pravom Abrahamu, koji ne gubi vjeru te predstavlja viteza vjere. Dakle, Kierkegaard smatra da je u životu pojedinca ključan događaj skok vjere kojim pojedinac ulazi u osoban i neposredan odnos s Bogom.

U zaključku možemo reći da Kierkegaard ni prvi ni jedini koji je u doba snažnog i neuhvatljivog tehnološkog razvoja osjetio suhoću prosvjetiteljskog ili racionalističkog poimanja svijeta. Na time uzrokovanu mlakost, plitkoću i puku ceremonijalnost vjere odgovorio je iracionalizmom - prihvaćanjem apsurdnog. Da ne bismo ovdje ispitivali posljedice tog pogleda, trebali bismo samo naglasiti da Kierkegaard predstavlja jedan od mnogo sličnih primjera u povijesti duha koji odgovara na pitanja svoga doba, a ta pitanja da su danas bitna kao nikada dosad - treba li život kao vitez vjere ili pak prepustiti se (etički stadij kao da nikome nije zanimljiv). možemo preuzeti Kierkegaardovo viđenje posvema, ali dilema koju pred nas postavlja možda od raskrižja po kojem ćemo odrediti svoju budućnost.

nije
gotovo

čini se
živjeti
užitcima
Ne

je prvo

IZ RUKOTIS OG PRIZEMLJ - LETORO E OP

IN DUGNDI

Lektorski tekstovi o dobrom pisanju koje sam dosada pročitao uglavnom su pokušali sabrati i sažeti najčešće greške u pisanju, bilo čisto pravopisne bilo smislene. Tako su ti tekstovi bili dobro skraćeni i nesustavni popisi s nekim šturim uvodom o potrebi pravilnog govorenja i pisanja, bez snažne argumentacije. Mjesta takvim popisima u ovom časopisu nema - njihova je prava domovina jezični savjetnik, knjiga od više stotina stranica gdje se te greške, zapravo ponajviše jezične dvojbe preuzete iz prakse, navode i detaljno razjašnjavaju abecednim redom. To pripada ovom časopisu, međutim, lektorski je osvrt koliko i osvrt studenta koji utvara sebi da misli, ponešto nesustavan, ali ipak panoramski, na ono što sam zatekao ispravljajući ne isključivo radove koji su ovdje objavljeni, a s ciljem da se barem malo zamislimo kako ćemo izreći ono što želimo jer forma kojom stvaramo naš stil, kao i stil sam koji ide drugima ususret, vraćaju se i pokazuju na nas same kao inteligentne, pronicljive i razumne ili pak glupe, plitke i nesvjesne samih sebe.

Za početak pretpostavimo da jezik postoji, između ostaloga, jer su ljudi jedan drugome željeli nešto prenijeti bez izravnog pokazivanja, pa je stoga jasnoća da se odnosimo na jedno, a ne na drugo ili nešto sasvim deseto, prvenstvena potreba dobrog govora. Ona je uvijek bila problem; najčešće je susrećemo u praktičnom životu. Koliko god da naizgled govorili o istome, zatvorena vrata i zaključana vrata značajno su različite stvari, kao što ne znači isto „oženiti se“, „udati se“ i „vjenčati se“, a „tu“ nije isto što i „ondje“ ili pak „tamo“. Kako je u svakodnevnom životu najpreča potreba da se stvari odrade brzo i učinkovito, vježbati precizan izraz u kakvom fizičkom poslu možda je prvi korak ka boljem stilu. Pomak od „daj mi ono s čim se kopa, eno ti ga tamo“ do „daj mi motiku, eno je pod trešnjom kraj puta“, ma koliko god banalan bio primjer, opet je pomak na bolje.

Studentu humanističkih znanosti možda je i dopušteno zamijeniti luk, poriluk i češnjak, ali

2 nipošto pojmove.

Zašto i mi sami, kad nas se na kakvom veselju pita kako se osjećamo, odgovaramo „super“, „ekstra“ i „vrh“, to jest „top“. Nije stvar u stranim riječima, već u tome da se mi, popivši čašu piva ili čokanjčić rakije, nipošto ne osjećamo „iznad“, „izvan“ ili „uvrh“ sebe, već nam je ugodno i lijepo. Izraz u ovakvim situacijama ni ne treba biti precizan, ali treba biti ukusan, to jest primjeren i jasan, i takav treba biti pogotovo kad se latimo pera da bismo napisali nešto čime želimo nekoga poučiti, između ostaloga zato što se naš ukus ili neukus, to jest naša sposobnost ili nesposobnost mišljenja, pa i naš moralni osjećaj upravo prepoznaje po našem izrazu, a neprimjerenost izraza boljka je koju sam više puta primijetio ispravljajući mnoge tekstove. Možda je nešto zvučno, ritmično i pamtljivo, što bi se reklo „catchy“, no to često dolazi nauštrb smisla. Kada bih primjerice rekao da sam počeo istraživati mehaniku prvo iz čiste znatiželje, a kasnije i iz zadovoljstva, zar to ne bilo besmisleno s obzirom da zadovoljstvo ni u jednom trenutku nije isključeno iz te aktivnosti, što se implicira ovom česticom i. Zagonetka, tajna, neistraženo mjesto nude obećanje zadovoljstva jer nam jer uvijek drago da nešto otkrijemo, bez obzira na to hoće li nas to usrećiti ili upropastiti - ta nema jasnijeg primjera od Sofoklova Edipa.

Drugi razlog što moramo paziti kako ćemo što reći je upravo činjenica da je forma neodvojiva od sadržaja, pa način kako što priopćujemo mijenja narav poruke. Nećini će pasti na pamet afektivni smisao po kome se razlikuju poruke poput „daj mi daljinski“ i „bi li mi dao daljinski“, no veći je problem što smatramo znakom uglađenosti i pameti to što ćemo ubaciti koju stranu riječ u našu besjedu, a bez obzira na njezin smisao ili sklad koji tvori ili ne tvori s drugim riječima koje izričemo.

Nismo mi daleko od Ćadila Opančića, a možda smo čak i gori od njega jer, premda je njegove riječi bilo lako prepoznati kao znakove neukosti i ograničenosti po iskrivljenosti oblika, promiče nam još uvijek iskrivljenost smisla naših riječi. Po toj iskrivljenosti, istina, teško da ćemo ispasti glupi. Ta čim se probudimo čut ćemo deformaciju za deformacijom iz svakog mogućeg izvora - s radija, televizije, internetskih časopisa - posebno u ovo predizborno vrijeme, pa tako ispravan govor prebiva u rezervatima emisija za hrvatski jezik. Latinizmi, grecizmi, galicizmi i svakojaki izmi lete poput neutrona u atomskom reaktoru, nas se vara i sami se varamo sve dok na kraju ne odlučimo da se trebamo ograničiti na učionicu i udžbenik, na firmu ili što već. Od tog mladenačkog trovanja, svojevrsne indoktrinacije, mnogi se neće izliječiti dok su živi, poput kakvih hipika koji još uvijek propovijedaju o utopiji, i takvi će i dalje širiti glupost na nova pokoljenja, a sve nesvjesno, čvrsto uvjereni da propovijedaju dobro.

Malo smo prerano stigli do apokaliptičnog jer se nisam osvrnuo zapravo ni na teme tekstova. O temama pojedinačnih tekstova ovog časopisa ne mogu reći ništa jer bi kудiti ili hvaliti druge tekstove u časopisu, odnosno sam časopis, bilo neukusno. Zato ću se osvrnuti na neke točke medijske naše kulture jer bi zahvat u cjelinu u ovakvom formatu bio nemoguć. Ć taj osvrt može se formulirati i kao niz pitanja. Primjerice, kakvi su nam mediji kada na prvom programu ĆRT-a ima mjesta telenovelama, kada znatan dio svagdanje lektire starijih generacija čine internetski tračevi koji se izbacuju u buljucima iz uredništava kojekakvih portala - ta što nam treba podatak je li se tko razveo i što je sve tome prethodilo Ć Ć druge strane, politička i ideološka propaganda najčešće prljavo, a prikriveno privlači na svoju stranu tisuće i tisuće, a naši su branitelji društvenog morala tek prije dvije-tri godine otkrili i nama počeli objašnjavati tzv. Ćoke-ideologiju, a nju i tko ne poznaje suvremenu filozofiju može prepoznati, u tragovima, duhu ili nekoj ne baš jasnoj slutnji, čim u ruke uzme neke od udžbenika filozofskih fakulteta tiskanih prije tridesetak godina. U krajnjoj liniji, vratimo se Mostaru, zašto da mi o tome ne pišemo Ć Zašto da ne pišemo o novom memorandumu Ć ĆNU-a, o političkom i ideološkom stanju Europe, o konkretnim pomutnjama i promjenama u onome što bi se trebalo ticati

humanističkih znanosti, a to su ideje i njihov život u suvremenosti.

Umjesto toga, mi se često skrivamo iza već dobro obrađenih tema poput nekih ekoloških, individualno-psiholoških i inih sitnica umjesto da govorimo o čemu je studentu humanističkih znanosti dostojno govoriti.

Ipak, prvi je ovo broj novog časopisa „Littera“, koji svoje ime treba opravdati u idućim brojevima. Časopis je to pokrenut željom djevojaka i mladića da na našem fakultetu konačno stvore ono što je svugdje normalna studentska institucija - studentski časopis. Nadam se da su općeniti problemi današnjeg pisanja, današnjih medija i današnje kulture kojih se ovaj tekst dotakao ipak neki indikatori po kojima ova tiskovina ubuduće može naći svoj uspješan put, uostalom, kao i po drugim tekstovima ovdje objavljenima. Neka je sretan i dug Litteri vijek!

PJESME STUDENATA

OTKUCAJI

Prazan papir,
misli prepune
svega onoga
što nije trebalo biti,
a možda i nikad bilo nije.

I još uvijek
na istom stojim mjestu,
gdje otkucaj sekunde upoznah.

I nekad budnim stihom,
a sad umornim treptajem
suviše olako ih ispraćam.

I svaka od njih prije odlaska
priče mi je pričala.
I još uvijek pitam se
kako toliko stalo ih je
u tako malo vremena?

Omamljena otkucajima
što obećavali su promjenu
odlučih ostati
da poslušam ih sve.

Pa ipak, ni one - sada već dugo
ni s kim razgovarale nisu.

I kazaljke su otkucavale,
i vrijeme je prolazilo,
a da ja ne razaznah
razliku između sata i sekunde.

Odbijam otići.

- to je ono što
u žurbi rekle su mi.
A ja ustvari
samo ne znam kako.

Otkucaj sa sata
što pokušavao je
potaknuti otkucaje srca
iznova
i iznova
bio je nezaustavljiv
i bezuspješan.

A kako i ne bi.
Misli mogu sve
samo ne pokrenuti otkucaje.

I zato još više prazne gomilaju se.

A olovka?
Olovka neposlušna,
okretom u ruci
i tek zvukom na papiru
zavarava,
suviše odugovlači
čekajući bolja vremena
i snažnije otkucaje.

MARIJA PRIMORAC

A PRAYER

On a day bright and sunny, I started to pray,
Not for wealth nor for glory,
Just to ask God to make my mother less worried,
And I prayed steadily and slowly.

Reminded of current situation,
God I called to take me away from temptation,
As often as He would point my direction,
And make my sorrows less of a complexion.

Oh mother, try not to worry for thine is the story,
Of a son whose father has long been gone,
Yet He will lead your son wherever he goes,
So shed no tear and do not dwell alone.

Say a prayer and God's ear shall listen,
An angel He shall send and lights will glisten,
For worrying is a fool's friend,
Oh mother, wisdom can be gained.

Forgive my ignorance for I do not want to be misled,
All this time, You were guiding me,
Born again of a new nature,
Oh mother, come and sing with an angel.

DAVOR JERKOVIĆ

11. 5.

Moje vjeđe, umorni su vjetrovi
A život moj pijani su brodovi;
Sve što poznajem
Zapetljano se njiše i brzo
hodi po cestama ruža.

Moja pleća otpečaćeni su koverti;
Sve što poznajem, samo je privid,
Od vjetrova silueta,
I ništa drugo ovaj život nije.

A ipak mrijeti je nama zarobljenima u koraljima
I rađanje zlatna je struna vijeka
Tek nema lijeka za danas.

Ipak, moje su usne raspuknuto drveće,
A oči moje od maslačka zlatnoga,
I nije više ni pijanog broda:
Više ne poznajem što dosad poznavah.

Sad samo ova zublja života ružičasto trepti
(Dok dan polako gasne)
O zlatnoj noći suvislo vješajući riječi

Više ne tumaram.
Ni ja ni riječ.

Tek zapetljana po razboju misli
Sada tiho lupam ja
Pa polako trčim po pustoši
Dok sebe gubim pred osobnim porazom
padam

Tražeci smisao u ludim kapima kiše
Da piše život neke srètne pjesme...

I brod se javi trijezni.

Sve što poznavah
Sada ovdje stoji
S perom teškim;

A zublja zgasnu,
I za krāj zatetura čvrsta ja.

MARIJA
MAGDALENA ČUIĆ

dinamo - od trnja do zvijezda

Od bolnog ispadanja u doigravanju Lige Prvaka do osvajanja trostruke krune

Valentino Marić

Bila je ovo turbulentna sezona za sve navijače Dinama. Od lošeg otvaranja sezone u prvenstvu i poraza od Hajduka na Maksimiru, bolnih ispadanja u kvalifikacijama, prvo od grčkog AEK-a, zatim još težeg poraza od Sparte u kvalifikacijama za Europsku ligu, do samog sretnog kraja i uspješne sezone s trostrukom krunom.

No, krenimo redom. U sezoni 2022./23. Dinamo je bio u nezgodnoj situaciji – nanizao je nekoliko poraza u prvenstvu, a još veću sol na ranu dodalo je ispadanje protiv Šibenika u polufinalu kupa što je rezultiralo smjenom dotadašnjeg trenera Ante Čačića, kojeg je potom, nedugo nakon ispadanja, naslijedio Igor Bišćan. Trener koji je u samo tri tjedna od svoga dolaska na klupu Modrih osvojio prvi trofej na klupi Dinama, ali naravno, zahvaljujući dobrim dijelom Anti Čačiću, bez obzira na loše rezultate pri kraju sezone koji su mu se dogodili.

Dinamo je uspješno završio sezonu 22./23., ali nažalost, bez osvojenog kupa. Ipak, najvažnije je bilo osvojiti prvenstvo i krenuti uspješno u europske kvalifikacije i Ligu prvaka. U novoj sezoni imao je zadatak zadržati u momčadi senatore poput Livakovića, Ivanušeca i Šutala. Bišćan je u sezonu ušao pobjedom osvojivši superkup protiv Hajduka, no već tjedan dana kasnije Bili su im uzvratili prvim prvenstvenim porazom na domaćem Maksimiru. Uslijedio je povratak u formu protiv Pule s rezultatom 3 : 0 u drugom kolu, međutim nakon toga nadolazi novi prvenstveni kiks protiv Gorice s rezultatom 0 : 0.

Muke s AEK-om

Nakon toga dolazi treće pretkolo Lige prvaka u kojem je Dinamo ponovno poražen na domaćem terenu od strane AEK-a s rezultatom 2 : 1. Utakmici je prethodio incident na ulicama Atene. Zbog toga je odgođena prva utakmica koja je trebala biti odigrana 8. kolovoza, a uzvratna je odigrana 11 dana kasnije.

Dinamo je tijekom utakmice bio potpuno u kontroli. Modri su povelili Šutalovim pogotkom u sudačkoj nadoknadi prvog poluvremena i Ljubičićevim u 65. minuti. Dinamo je sve do 92. minute imao riješenu utakmicu, no tada na scenu dolazi Sergio Araujo i pogađa za 2 : 1. S tim rezultatom Dinamo je sigurno bio spreman za produžetke. Međutim, događa se preokret duboko u sudačkoj nadoknadi, točnije u 100. minuti. Pošto je Livaković obranio penal, kapetan AEK-a i bivši igrač Dinama Domagoj Vida pogađa i izjednačuje, čime stavlja točku na kraj utakmice i osigurava prolazak AEK-a u doigravanje.

Stižu pojačanja

Dotučeni i obeshrabljeni, Dinamovci se vraćaju u Zagreb s još većim teretom na leđima. Hajduk je tada pobijedio u prve četiri utakmice HNL-a i vodio s osam bodova na prvenstvenoj tablici i utakmicom više. Dva dana nakon poraza u Ateni, nakon niza loših rezultata, Igoru Bišćanu dan je otkaz. Međutim, Dinamo zatim pravi veliko iznenađenje na radost svih navijača. Na klupu Modrih dolazi sjajan trener, Sergej Jakirović, koji je imao velike trenerske uspjehe s Goricom i Zrinjskim, osvojivši s njime naslov prvaka Bosne i Hercegovine, gdje je u 26 kola imao 21

pobjedu, četiri remija i poraz uz ukupnu gol-razliku od 63 naprema 10. Znamo koliko je važan bio Jakirović kada je sa svojim stožerom došao iz Zrinjskog u Rijeku. Klub je bio u velikoj rezultatskoj krizi. Na polovici sezone 2022./23. odveo je Riječane do četvrtog mjesta u HNL-u, a klub je napustio samo nekoliko dana prije ključne Rijekine utakmice sezone u kvalifikacijama za Konferencijsku ligu protiv Lillea.

Kao da je riječ o holivudskom scenariju, Jakirovićev debi na klupi Dinama upravo je bio protiv njegovog dojučerašnjeg kluba Rijeke. Početak novog trenerskog poglavlja počeo je pobjedom protiv bivšeg kluba na Maksimiru rezultatom 2 : 1. Dinamo je nakon ispadanja od AEK-a svoj put nastavio kvalifikacijama, odnosno u doigravanju za ulazak u skupine Europske lige. U doigravanju ih je ždrijeb spojio s momčadi iz Češke, praškom Spartom. Modri su u prvoj utakmici odigranoj na Maksimiru ostvarili idealnu prednost da osiguraju skupine Europske lige, ali Dinamo k'o Dinamo, nikako da krene na pravi put. Izgubio je i ispao iz Europske lige teškim porazom od Sparte 4 : 1. Time su se Modri morali zadovoljiti ulaskom u skupine Konferencijske lige.

U nadolazećim danima trebalo je resetirati svlačionicu i dovesti poneka pojačanja s kojima bi se Dinamo pojačao za nastavak sezone. Trebamo uzeti u obzir činjenicu da je Dinamo u tom trenutku bio na tri fronta u domaćoj ligi, na kupu i europskim natjecanjima. Tijekom ljetnog prijelaznog roka u Dinamo su pristigli igrači poput krilnog napadača Gabrijela Vidovića i Takure Kaneka. Također su dolazili igrači poput zaboravljenog Joaquina Sose i Lokomotivnog dvojca Luke Stojkovića i Lukasa Kačavende, koji su imali sjajne epizode u Lokomotivi, no teže ozljede križnih ligamenata spriječile su obojicu da pokažu raskoš svog talenta. Isto tako, ljetni prijelazni rok obilježio je povratak kapetana Arijana Ademija iz Kine, kao i veliki ostanak Brune Petkovića za kojim je postojala velika potražnja među inozemnim klubovima s obzirom da sami znamo koliko je Petković važan igrač modre momčadi i koliko bi to bio udarac za Dinamo nakon odlaska važnih senatora poput Ivanušeca koji je ostvario transfer u Feyenoord, Livakovića u Fenerbahçe i Šutala u Ajax. S posudbe se također u rujnu iz Lokomotive u modru svlačionicu vratio Sandro Kulenović.

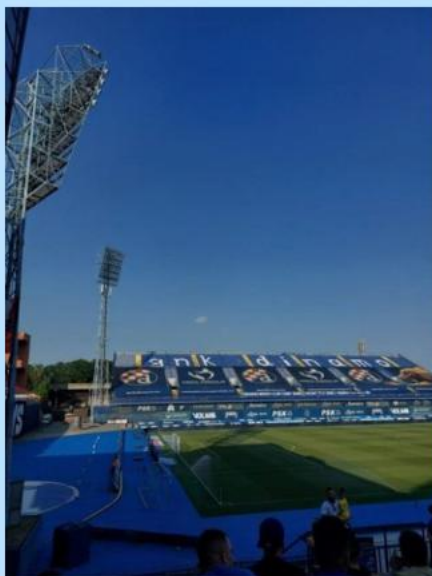
Stari klub, nove tegobe

U Maksimiru su tijekom rujna mogli barem nakratko odmoriti od svih problema koji su ih snašli na samom početku sezone jer je Dinamo rujan završio s pet pobjeda u pet utakmica stopostotnim učinkom. Nažalost, prvi dani listopada donijeli su loše rezultate i novu oluju. Hajduk je slavio 1 : 0 u derbiju odigranom na Poljudu. Hajduk je tako pobjegao Dinamu na plus pet, a četiri dana kasnije novi šok za Dinamo, kao da mukama nikad nije bilo kraja.

Uslijedio je iznenađujući poraz od ekipe s Kosova, Balkanija, kada su šokantno izgubili dva-nula, a nekoliko tjedana kasnije Dinamo je izgubio i od Gorice u prvenstvu i dva puta od Viktorije iz Plzena. Nakon toga Dinamo se vratio na pravi put, izborio europsko proljeće pobjedama nad Balkanijem i Astanom, a u prvenstvu nije gubio utakmice do kraja polusezone. Nakon odrađenog prvog dijela polusezone, Dinamo je tijekom zimskog prijelaznog roka doveo Hoxhu, Ogiwaru, Pierre-Gabriela i Brodića te vratio mladog braniča Morena Živkovića s posudbe iz susjednog zagrebačkog kluba Lokomotive.

Povratak kralja

Proljeće je donijelo posve jači i bolji Dinamo za razliku od prvog dijela sezone. U četiri dana Dinamo je uspio pobijediti Hajduk na Poljudu, prvi put u sklopu prvenstva, a drugi u polufinalu Kupa. U te dvije utakmice Dinamo je uzeo zamah koji ga je držao do samog kraja sezone. Petković donosi pobjedu Modrima u prvoj utakmici, a Kulenović u drugoj protiv najvećih rivala. Dinamo je nakon toga pobjeđivao Istru, Goricu i Varaždin u zaostaloj utakmici 5. kola, zatim Lokomotivu pa još jednom Varaždin, a u utakmici s Rijekom osigurao je još tri boda

i naslov prvaka. Pobijedio je Rijeku s 2 : 1 velikim preokretom u drugom poluvremenu, fantastičnim udarcem Brune Petkovića iz slobodnog udarca i zgoditkom Arbera Hoxe na Ogiwarinu asistenciju u osamdeset i devetoj minuti. Dinamo je u sljedećem kolu potvrdio 35. naslov prvaka Hrvatske, a gol vrijedan tri boda i velikog slavlja na Maksimiru zabio je kapetan Arijan Ademi u 73. minuti susreta.

Kruna, kruna... i kruna

Do kraja sezone
ostale četiri

Dvije u prvenstvu i

kupa protiv Rijeke, u

Slaven Belupa u Koprivnici i Rudeša

dvije utakmice ušao opušteno s

prvenstvo matematički osvojio. U

gostovanje rezultatom 3 : 2, a tjedan dana kasnije sezonu na Maksimiru završili su neodlučenim rezultatom 3 : 3 s Rudešom. Dinamo je u finalnoj utakmici kupa bio dosta bolji od Rijeke na Maksimiru; prva utakmica završila je remijem 0 : 0, a dupla kruna potvrđena je na Rujevici pobjedom 3 : 1. Strijelci u velikoj pobjedi Dinama bili su Petar Sučić u 28. minuti, Martin Baturina u 42. minuti, a konačnu pobjedu potvrdio je Marko Bulat u 82. minuti susreta.

Dinamu su
utakmice.

dvije u finalu

prvenstvu protiv

Slaven Belupa u Koprivnici i Rudeša

dvije utakmice ušao opušteno s

prvenstvo matematički osvojio. U

gostovanje rezultatom 3 : 2, a tjedan dana kasnije sezonu na Maksimiru završili su neodlučenim rezultatom 3 : 3 s Rudešom. Dinamo je u finalnoj utakmici kupa bio dosta bolji od Rijeke na Maksimiru; prva utakmica završila je remijem 0 : 0, a dupla kruna potvrđena je na Rujevici pobjedom 3 : 1. Strijelci u velikoj pobjedi Dinama bili su Petar Sučić u 28. minuti, Martin Baturina u 42. minuti, a konačnu pobjedu potvrdio je Marko Bulat u 82. minuti susreta.

Dodajmo tome da je Velimir Zajec sredinom ožujka preuzeo ulogu predsjednika Dinama nakon što je njegova lista „Dinamovo proljeće“ pobijedila na demokratskim izborima. U tom je razdoblju Zajec posebno osnažio odnose između kluba i navijača, a Dinamo je na terenu izgledao sve bolje i bolje te na kraju uspješno osvojio trostruku krunu – jer ovako osvojene titule imaju najsladši okus.

Treneri, igrači, volja i mukotrpnost

Nakon dosta teškog ulaska u sezonu i preuzimanja Dinama po završetku priprema u ljetnom dijelu sezone i samih transfera, Jakirović je pokazao da je velik trener s jakim karakterom jer je samo radom i disciplinom uspio ostvariti ono nemoguće, što se na kraju pokazalo stvarnim, s obzirom na loš prvi dio i osvajanja duple krune u koju je malo tko vjerovao.

Tu ispred svih možemo istaknuti Baturinu i Sučića, dva mlada vezna igrača koji su u dosta utakmica bili trenerov oslonac, momci koji su pored svojih kvaliteta uspjeli prikupiti i prilično iskustvo igranja na visokom nivou pod teškim fizičkim opterećenjima. Zatim, Nevistić se promovirao u odličnog golmana. Iako ima već 25 godina, ipak je riječ o poziciji na kojoj se kasnije sazrijeva i teže dobiva prilika. Nakon odlaska Livakovića bilo je dosta dvojbi na toj poziciji između njega i Zagorca, ali u nastavku sezone, kako se podizao Dinamo, na голу je Nevistić bio sve sigurniji i bolji

što je rezultiralo produženjem ugovora. Još jedan mladi igrač dobivao priliku te je takve šanse često znao dobro iskoristiti, a riječ je o napadaču Sandru Kulenoviću. Velik dinamovac koji je upravo iz

Dinama i potekao, nakon selidbi po Europi, od posudbi do ozljeda, vratio se na poziv Sergeja Jakirovića. To je igrač koji je briljantnim nastupima zadužio sve ljude u klubu; posebno pamtim odlučujući pogodak za prolazak u finale kupa protiv Hajduka kojim si je osigurao novi višegodišnji ugovor.

Kada se na kraju sve zbroji i oduzme, bila je ovo napeta i turbulentna sezona kako za igrače tako i za navijače Dinama. Usprkos lošem startu sezone Dinamo je došao do trostruke krune i time pokazao upravo kako je i pisalo na transparentu Bad Blue Boysa na zadnjoj utakmici – KRALJ OSTAJE KRALJ.

ZVONIGRAD

legende, činjenice i pretpostavke

Vedran Marić

Bogata povijest Hercegovine teško se može ispričati u jednoj knjizi, a kamoli članku. Od prapovijesnih naselja do onih antičkih, srednjovjekovnih, pa i modernih znamenitosti proteže se njezina prošlost. Zbog mnogobrojnih okolnosti, premda smo bogati povijesnim nalazištima, stručni timovi arheologa i povjesničara istražili su malen broj lokaliteta. Čak i kada njima priključimo amatere i avanturiste, naše je poznavanje vlastite povijesti minimalno, dok postupnim odlaskom u sve dalju povijest čak i ta minimalna spoznaja iščezne u nepoznato. Navedeno okruženje, bogato poviješću, a siromašno brojem stručnih istraživanja, savršeno je za stvaranje one najintrigantnije kombinacije legendi, mitova usmenih predaja i činjenica. Cijela se priča sastavlja pomoću sitnih fragmenata koji, čak i kad kontriraju jedan drugom, ipak dodatno potiču maštu za stvaranje novih legendi i novih mitova.

Najbolji primjer ovakve zbrke može se pronaći u drevnom naselju Zvonigrad. Lokacija Zvonigrada u Gornjem Pologu,

iznad Dobriča, vidljiva s magistralne ceste na relaciji Mostar – Široki Brijeg s pogledom na Mostarsko Blato, višemanje jedini je pouzdani podatak koji imamo o navedenom lokalitetu. Sudeći po velebnim gradinama koje ga okružuju, možemo pretpostaviti da se

radi o utvrđi ili pak o utvrđenom naselju. Što se tiče njegovog imena, prema jednoj legendi, Zvonigrad je imenovan po nekom Zvonimiru koji je poginuo (ili pobjegao) po dolasku Osmanlija na ove prostore u 15. stoljeću. Druga legenda pak tvrdi da se radi o utvrđi plemićke obitelji Zvonimir ili Zvonimirović, po kojoj je ostao naziv Zvonigrad.

Možda samo ime potječe s kraja srednjeg vijeka, ali što se tiče naselja, minimalna istraživanja vođena na lokalitetu govore da se radi o ilirskom

naselju, tisućama godina starijem od bilo kakvog Zvonimira ili Zvonimirovića. Tehnika gradnje uočena kod preostalih zidova nalikuje tehnici koju koriste Daorsi u naselju Daorson u Ošanjićima kod Stoca (oko 3. st. prije Krista) pa se može pretpostaviti da je vjerojatno izgrađen u tom periodu. Međutim, Daorson sam po sebi, također, nije dovoljno istražen i svi su dodatni zaključci izvučeni iz ove analogije zapravo pretpostavke izvedene iz pretpostavki. Primjerice, s ovim podatkom možemo izvesti predviđanje da je Zvonigrad napušten nedugo nakon 156. godine pr. Kr., rimskom pacifikacijom ratobornih Delmata (neprijatelja Daorsa), kada više nije bilo potrebe za utvrdom. Drugi datum kraja Zvonigrada može biti isti kao i za veći dio plemena Daorsa (44. god. pr. Kr.), ali što opet ne mora biti točno jer tek imamo potvrdu da su tada uništena velika naselja Daorsa. Međutim, obujam tog uništenja ostaje nam nepoznat.

Daorsi su uživali velika prava kod Rimljana kao slobodni ljudi (*immunes*) te su imali vlastiti novac. Kovnica tog novca najvjerojatnije se nalazila u Daorsonu kao pretpostavljenoj prijestolnici ili eventualno u nekom drugom naselju za pleme iznimno značajnom. Po još jednoj pretpostavci, taj se novac možda kovao upravo u Zvonigradu, što naselje čini mnogo značajnijim mjestom od obične pogranične utvrde. Ako se radi o

značajnijem mjestu, onda ga Daorsi vjerojatno ne bi samo napustili nakon 156. god. pr. Kr. U tom su slučaju mnogo veće šanse da je stradao 44. god., kada se pretpostavlja pad Daorsona uslijed delmatske provale.

Ipak, ni za jedno ni za drugo ne postoje veći dokazi, tek puke indicije i pretpostavke. Može biti da je Zvonigrad opustošen nekad tijekom 2. st. pr. Kr. jer znamo da 156. god. Rimljani objavljuju rat Delmatima (Prvi delmatski rat) nakon što su se Daorsi žalili rimskom senatu upravo zbog provale Delmata na njihov teritorij. S druge pak strane, Delmati su više puta tijekom više stoljeća provaljivali na područja Daorsa te su u bilo kojoj od tih provala mogli razoriti Zvonigrad, ne nužno 156. pr Kr. Jedino što znamo s nešto više pouzdanja to je da u vrijeme propasti Rimske Republike (27. god. pr.

Kr.) pleme Daorsa obuhvaća svega 17 rimskih općina (dekurija), dok ih je na vrhuncu bilo čak 342. Zahvaljujući ovom podatku, čini se vrlo izglednim da je život u Zvonigradu završio nekad prije 27. god. pr. Kr., pogotovo zato što ni pretpostavljeni glavni grad Daorsa nije preživio te se drži da je stradao 44. pr. Kr.

No, ni za Daorson datum napuštanja nije sasvim izvjestan. Neki tvrde da je naselje stradalo puno ranije, još tijekom 2. st. pr. Kr. što uvelike dodatno komplicira stvar jer nismo sigurni koji je točno incident (ako je uopće postojao neki specifičan) natjerao Daorse da se obrate rimskom Senatu 156. god. pr. Kr. Uništenje glavnog grada bio bi sasvim legitiman razlog, ali ako je Daorson ipak stradao stotinu godina kasnije (44. god. pr. Kr.), kako nalaže uvriježeno mišljenje, bi li možda stradanje Zvonigrada moglo biti povod za Prvi delmatski rat? A opet, ako je Daorson stradao oko 156. godine, možda je baš Zvonigrad doživio razaranja za koja se zna da su Daorsi pretrpjeli 44. god.? Ovdje još jednom zalazimo u svijet nagađanja i pretpostavki.

Treba imati na umu kako sve navedeno počiva na uvodnoj pretpostavci da su Daorsi zapravo bili pleme koje je živjelo u Zvonigradu. Premda struka tvrdi da su zidovi građeni daorskom tehnikom gradnje, ona također tvrdi da su Daorsi živjeli izričito na lijevoj obali Neretve te da tu granicu nisu pomjerali. Tako bi Zvonigrad potpadao pod upravu Narone u Metkoviću (umjesto Daorsona kraj Stoca), koja je navodno upravljala sve do planine Čabulje i na području naseljenome Delmatima, koji kao pleme neprijateljski nastojeno prema Daorsima zasigurno ne bi svojevolumno kopirali arhitekturu svojih neprijatelja već bi stvorili vlastitu. Ovdje nam nisu potrebne ni legende ni mitovi da uočimo kontradikciju, i to takvu da je samo stručna analiza i lokaliteta na Zvonigradu, ali i na drugim mjestima može dokučiti i riješiti. Zahvaljujući određenim spisima, možemo zaključiti kako su Delmati većinom nametali svoja pravila Daorsima

te jedno vrijeme čak i uzimali danak, stoga nije izgledna pretpostavka da su Daorsi Delmatima nametnuli svoj stil i način gradnje. Jedna je od mogućih

solucija pomicanje starosti Zvonigrada na početak 3. stoljeća ili čak nekad u 4. st. pr. Kr. kada su područje naseljavali Ardijejci, koji su mogli imitirati Daorse, s obzirom na to da su bili u nešto boljim odnosima s njima nego Delmati. Uvođenjem Ardijejaca u priču otvara se cijeli niz novih pretpostavki, ali je njihova moguća uloga u izgradnji

Cezara, drugi za Pompeja, jedni su podržavali Oktavijana, drugi Marka Antonija, a Zvonigrad je sasvim izgledno bio stražar na granici sukobljenih strana; samo još nismo sigurni s koje je strane čuvao granicu.

Mnogo se još posla nalazi pred stručnjacima. Dio je na mjestu samog

Zvonigrada malo vjerojatna zbog drugih vremenskih i prostornih proturječja.

Premda nemamo mnogo podataka o Zvonigradu, znamo da se radi o naselju iz izuzetno zanimljivog vremena u kojem su se zbili događaji presudni za zapadnu civilizaciju, i to baš na mjestu koje će kasnije biti granica carstava Istoka i Zapada. Razlike Delmata i Daorsa često su se preklapale s razlikama samog Rima. Jedni su bili za

naselja, dio na drugim lokalitetima, a dio po mnogobrojnim arhivima koji će pomoći otkriti ulogu Zvonigrada u antičkoj povijesti naših krajeva. Možda ćemo pomoću njih nekad ipak saznati što sve krije kameni masiv ponad izvora Grkuš, koji tisućljećima pažljivo motri Mostarsko blato.

ŽELJKO KOMŠIĆ - DO KADA?

PETAR PRALAS

Željko Komšić bosansko-hercegovački je političar koji je na prošlim izborima 2022. po treći put izabran kao član predsjedništva BiH iz reda Hrvata. Na papiru to djeluje normalno i regularno, ali zapravo nije tako. Problem nastaje kada se spominje legitimitet, pa čak i legalnost gospodina Komšića. Uzmimo kao primjer nekoliko gradova i općina u BiH gdje većinski žive Hrvati i usporedimo ih s glasovima Željka Komšića i Borjana Krišto. Na primjer, u Grudama, gdje većinski žive Hrvati (99 %), glasovi su išli ovako: Borjana Krišto - 96,60 %, dok je Željko Komšić osvojio manje od 1 %, točnije 0,96 %. U Širokom Brijegu, gdje također većinski žive Hrvati, Borjana Krišto osvojila je 99,13 %, a Željko Komšić 0,40 %, U Posušju, Krišto 99,40 %, Komšić 0,30 %. U ovoj statistici možemo vidjeti da Željko Komšić, kad bi se Hrvate pitalo, ne bi uspio pobijediti ni na jednim izborima, ali ipak pobjeđuje. Zašto?

Izborni zakon BiH nalaže da se Predsjedništvo BiH bira po sljedećim pravilima: Srpski član bira se u RS, dok

bošnjački i hrvatski u FBiH. Po takvim pravilima, Bošnjaci mogu izabrati hrvatskog člana, što se očitovalo u mandatima gospodina Komšića. Uzet ćemo primjer općine Novo Sarajevo gdje po popisu stanovništva iz 2013. živi 4.639 Hrvata, a gdje je Komšić osvojio 10 969 glasova. Ovakvih primjera ima u skoro

svakoj općini gdje je Komšić imao više glasova nego stanovnika naroda kojeg on „predstavlja“. Hrvati u BiH u ovom su slučaju izrazito ugroženi, jednostavno ne mogu imati svoga predsjednika, iako su konstitutivan narod po Ustavu BiH.

Iz ovoga je očigledno da rupu u Izbornom zakonu Bošnjaci već

godinama koriste nauštrb Hrvata čime je uskraćeno pravo na legitimno predstavljanje konstitutivnom narodu. Korištenjem toga u Federaciji BiH već se u četiri ciklusa izigrava politička volja Hrvata u Bosni i Hercegovini, a to je dokazano i označavanjem Komšića „personom non grata“ u nekoliko većinski hrvatskih gradova i općina. Član Predsjedništva BiH Željko Komšić, koji je četiri puta većinski bošnjačkim glasovima izabran na mjesto hrvatskog člana u nepuna četiri mandata, nikada nije nijednu odluku Predsjedništva proglasio destruktivnom za vitalni nacionalni interes Hrvata. Kada bi to učinio, prema Ustavu bi o njegovom zahtjevu odlučivao Klub Hrvata u Domu naroda Parlamenta Federacije BiH. S obzirom na omjer snaga u tom domu, jasno je kako Komšić ne bi mogao dobiti podršku hrvatskih izaslanika. A kako Hrvati kao konstitutivan narod u praksi nemaju pravo preispitivanja vitalnog nacionalnog interesa kroz Predsjedništvo, postavlja se pitanje je li Komšićev rad protuustavan?

Rješenje je moguće, i to na više načina. Najosnovnije i najmanje komplicirano

rješenje je da Bošnjaci prestanu raditi ovo što već godinama rade, a to je biranje „tuđeg“ predsjednika. To je ključno u održavanju Bosne i Hercegovine i njezinog ustavnopravnog poretka. Kada bi Bošnjaci prestali podržavati ovaj neustavni čin i okrenuli se prosperitetu države, to bi pripomoglo suradnji oba naroda te bi država bila pravednija i zasigurno bi krenula naprijed.

Drugo rješenje koje bi bilo nadopuna izbornog zakona o čemu se priča godinama.

Izborni zakon u BiH nije pravedan i ima puno „rupa“, što Komšić itekako iskorištava.

Promjene izbornog zakona su nužne, pitanje je samo kako će se obje strane dogovoriti i naći zajedničko rješenje. Teško je sve to izvedivo bez uplitanja Međunarodne zajednice. U zaključku, slučaj Komšić trenutno je jedan od važnijih problema u državi čije će (ne)razrješenje imati direktan utjecaj na buduće političke i društvene prilike u BiH.

LISTA NAJBOLJIH ALBUMA 2024.GODINE ZASAD

dobri list opada 2024

brat

1. Charli xcx - Brat

Petnaest pjesama, trajanje: 41:30, žanr: Electropop, Dance-pop, Electro House, pjesme koje bi istaknuo: Talk Talk, Von Dutch, Everything is Romantic, B2b, Mean Girls, Club Classics, 360, So I.

Charli donosi umijeće koji sadrži zabavan i „cool“ zvuk sa emocionalnim i reflektivnim pjesmama, mnogim šalama i basom koji pokazuje kako stvorena persona može služiti kao jako dobar štit. Brat summer, što više reći.

2. Magdalena Bay - Imaginal Disk

Petnaest pjesama, trajanje: 53:42, žanr: Synth-Pop, Neo-Psychedelia, pjesme koje bi istaknuo: She Looked like Me, True Blue Interlude, Image, Death & Romance, Tunnel Vision, Cry for Me, The Ballad of Matt & Mica. Imaginal Disk je čudesan, catchy, i ambiciozan album sa predivnim tranzicijama koji je samouvjeren u svoju produkciju i mogućnost storytellinga.

3. Vampire Weekend - Only God Was Above Us

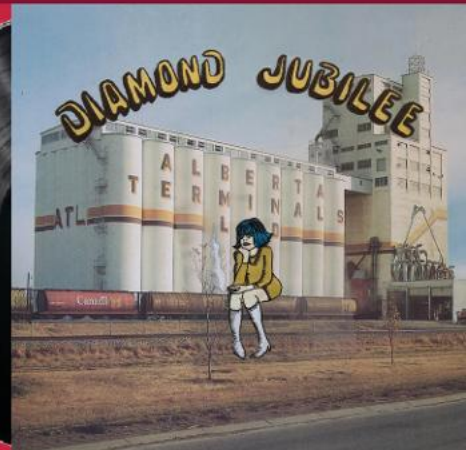
Deset pjesama, trajanje: 47:14, žanr: Indie Rock, Chamber Pop, pjesme koje bi istaknuo: Ice Cream Piano, Capricorn, Mary Boone.

Only God Was Above Us je primjer sposobnosti benda da stvara glazbu koja je duboko smisljena i beskrajno ugodna.

4. Cindy Lee - Diamond Jubilee

Trideset i dvije pjesme, trajanje: 2:02:00, žanr: Hypnagogic Pop, Psychedelic Pop, pjesme koje bi istaknuo: Goverment Cheque, Kingdom Come, Baby Blue, Dreams of You, If U Hear me Crying. Ambiciozan dvostruki album koji vraća hipnagogični pop od njegovog najležernijeg do njegovog najuzbudljivijeg.

5. Beyonce - COWBOY CARTER

Dvadeset i sedam pjesama, trajanje: 1:18:00, žanr: Country Pop, Country Soul, pjesme koje bi istaknuo: Alligator Tears, Bodyguard, American Requiem, Daughter, Most Wanted.

Drugi čin trilogije albuma koja je započela Renesansom briljantna je disertacija o žanru, južnjačkoj kulturi.

6. Clairo - Charm

Jedanaest pjesama, trajanje: 38:07, žanr: Soft Rock, Bedroom Pop, pjesme koje bi istaknuo: Omad, Second Nature, Thank You, Terrapin, Juna, Pier 4

„Charm” je evolucija, album koji govori o Clairovom rastu kao umjetnika. Preporučio bih ga onima koji cijene ljepotu fino izrađene glazbe i koji cijene razvoj umjetnika.

7. JPEGMAFIA - I LAY DOWN MY LIFE FOR YOU

Četrnaest pjesama, trajanje: 41:24, žanr: Experimental Hip Hop, Hardcore Hip Hop, pjesme koje bi istaknuo: I'll be Right there, Vulgar Display of Power, Either on or off the Drugs, Exmilitary, I Recovered from this.

Čak i uz njegovu usredotočenost na produkcijsku stranu, Peggyjevo pisanje teksta snažnije je nego i prije pokazujući da on doista može sve.

8. Jack White - No Name

trinaest pjesama, trajanje: 43:23, žanr: Garage Rock, Hard Rock, pjesme koje bi istaknuo: Old Scratch Blues, That's how I'm Feeling, Archbishop H.H., N1 with Bullet, Whats the Rumpus, Terminal Archenemy Endling.

No Name je zvuk umjetnika koji je opušten i koji se zabavlja radeći ono što voli i što zna najbolje.

9. Billie Eilish - Hit Me Hard And Soft

Deset pjesama, trajanje: 43:50, žanr: Alt-Pop, pjesme koje bi istaknuo: Chihiro, Birds of a Feather, The Greatest, L' amour de ma vie, Bittersuite. Stihovi su puni toplih unutarnjih rima i evokativnih priča, Finneasova produkcija je nečuveno dobra, a vizija je hrabro izvedena. Ukratko, definitivno najbolje Billieino izdanje dosad.

10. Fontaines D.C. - Romance

Jedanaest pjesama, trajanje: 37 min, žanr: Indie Rock, pjesme koje bi istaknuo: Starbuster, Here's the Thing, Sundowner, Favourite. Edgy, catchy i jako hrabar experimentalan album gdje umjetnici, iako sebe ne shvaćaju ozbiljno, umjetnost zasigurno tako shvaćaju.

11. Jessica Pratt - Here in the Pitch

Devet pjesama, trajanje: 27:17, žanr: Contemporary Folk, Psychedelic Folk, pjesme koje bi istaknuo: Life is, Better Hate, World on a String, Last Year.

Svaki element i svaka pjesma na albumu „Here In The Pitch” su sjajno konstruirani i to je album u kojem bi trebalo uživati kao takvom.

12. Yeat - 2093

Dvadeset i dvije pjesme, trajanje: 1:10:00, žanr: Experimental Hip Hop, Trap, Synthwave, pjesme koje bi istaknuo: Psycho CEO, Breathe, More, U should Know, Iluv, Tell me, Riot & Set it off, Mr.inbetweenit, Psychocaine, If We being Real, 1093

Jedan od vodećih i popularnijih rappera trenutačno, Yeat donosi ambiciozan, ekscentričan i kreativan koncept album. Koncept albuma je distopijska znanstvena fantastika, a zvuk albuma je glazba koja bi mogla svirati u filmu poput Trona ili Matrixa.

13. Kali Uchis - ORQUIDEAS

Četrnaest pjesama, trajanje: 44:19, žanr: Latin Pop, Contemporary R&B, pjesme koje bi istaknuo: Igual que un angel, Te mata, Tu corazon es mio, Munekita, Dame beso//Muevete.

Uchis zadivljuje svojim optimističnim četvrtim albumom, albumom sa raznim žanrovima koji je nebeska vožnja od početka do kraja.

14. Remi Wolf - Big Ideas

Trinaest pjesama, trajanje: 43:10, žanr: Pop Rock, Dance-Pop, pjesme koje bi istaknuo: Cinderella, Motorcycle, Toro, Pitiful, Wave, Frog Rock. Album koji se dobro nosi s visokom ljestvicom koju je postavio Remin prvi album i opsegom i ambicijom. Nagrađuje ponovljena slušanja, otkrivajući nove slojeve genijalnosti sa svakim okretanjem.

15. Nala Sinephro - Endlessness

Deset pjesama, trajanje: 45:23, žanr: Space Ambient, Jazz Fusion, pjesme koje bi istaknuo: Continuum 1, 2, 3, 4, 10.

Manje album koji treba rangirati i ocjenjivati, a više koji treba iskusiti, Endlessness je izvanredan album, projekt koji nudi trenutak bitnog predaha u sve bučnijem krajoliku.

16. Denzel Curry - KOTMSV2

petnaest pjesama, trajanje: 34:38, žanr: Hardcore Hip Hop, Trap, pjesme koje bi istaknuo: Ultra Shit, Hot One, Black Flag Freestyle, Gz up, Sked, Cole Pimp, Hoodlumz.

Čak i ako KOTMS Vol. 2 kao kreativni projekt u cjelosti na kraju osobito i ne utječe na Vas, bit će u njemu dragocjen trenutak ili dva koji Vam omogućuju da se opustite, isključite misli i uživajte u glazbi.

17. Vince Staples - Dark Times

Trinaest pjesama, trajanje: 35:05, žanr: Conscious Hip Hop, Neo-Soul, Jazz Rap, pjesme koje bi istaknuo: Black&blue, Shame on the Devil, Justin, Little Homies, Freeman.

Album je ovo u kojem se govori o razotkrivanju Vinceovih modrica i ožiljaka, pogled na neglamurozne strane njegovog života slavne

18. Los Campesinos! - All Hell

Petnaest pjesama, trajanje: 49:42, žanr: Indie Rock, pjesme koje bi istaknuo: The Coin up Guillotine, Holy Smokes, Long Throes, Feast of Tongues, The Order of the Seasons, 0898 HEARTACHE.

Apsolutno prepun klišeja i sazrele tjeskobe, bez razočarenja, All Hell uspijeva istodobno biti i izuzetno specifičan i povezan.

19. Tems - Born in the Wild

Osamnaest pjesama, trajanje: 54:26, žanr: Contemporary R&B, Afrobeats, pjesme koje bi istaknuo: Burning, Love me jeje, Unfortunate, T-unit, Ready, You in my Face

S osamnaest pjesama, Born in the Wild slijedi nesretni suvremeni trend predugih albuma, ali uspijeva usprkos tome. Ovo je vrlo snažan debi dobro izgrađenog pisanja i zadržavajućeg vokala.

20. Doechii - Alligator Bites Never Heal

Devetnaest pjesama, trajanje: 47:03, žanr: Hip Hop, Pop Rap, Alt R&B, pjesme koje bi istaknuo: Denial is a River, Catfish, Wait, Death Roll, Nissan Altima, Slide, Beverly Hills.

Doechii pokazuje svoju glazbenu agilnost kao nitko drugi. Toliko kreativnosti, izvrsne liričnosti, nekoliko trenutaka ranjivosti i jednostavno toliko zabave. Jedina kritika je da su pjesme prekratke.

21. Nilüfer Yanya - My Method Actor

Jedanaest pjesama, trajanje: 44:19, žanr: Indie Rock, Art Rock, pjesme koje bi istaknuo: Like I say, Binding, Call it Love, Faith Late.

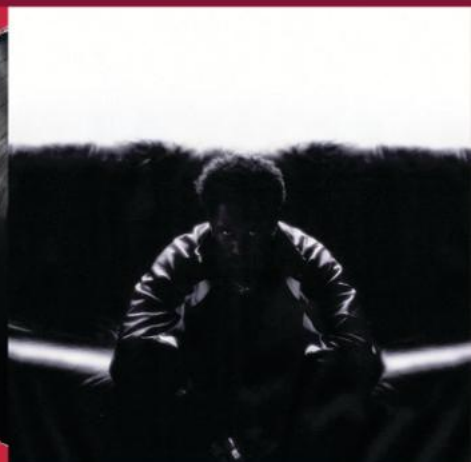
Sve u svemu, zadovoljstvo je slušati ovaj album. Ponekad je i zanosno i tmurno, ali smatram ga istinski dirljivim. Ističe najbolje aspekte kreativnih tehnika Nilüfer Yanye i omogućuje im da se izgrade i procvjetaju.

22. Kaytranada - TIMELESS

Dvadeset i jedna pjesma, trajanje: 1:03:00, žanr: Alt R&B, House, pjesme koje bi istaknuo: Feel a Way, Witchy, Do 2 Me, Snap My Fingers, Out of Luck.

Na albumu „TIMELESS“ Kaytra se nalazi u profinjenom ritmu, izoštravajući svoje vještine i usavršavajući ono što je njegov stil koji se često imitira, a koji je tako jedinstven.

23. SchoolboyQ - Blue Lips

Osamnaest pjesama, trajanje: 56:08, žanr: West Coast Hip Hop, pjesme koje bi istaknuo: Pop, Thank God 4 Me, Blueslides, Yeern 101, Love Birds, Germany 86.

Blue Lips je intrigantna, zbunjujuća, jedinstvena zbirka pjesama koja predstavlja istraživanje dvojnosti. Ovaj album ima opasnu kvalitetu iz snova koja je uvijek bila u središtu njegove privlačnosti.

24. Arooj Aftab - Night Reign

Devet pjesama, trajanje: 48:49, žanr: Chamber Folk, Chamber Jazz, pjesme koje bi istaknuo: Aey Nehin, Autumn Leaves, Last Night Reprise, Whiskey.

Night Reign moćna je, senzualna ilustracija umjetnikove zrele vizije. Otkriva koliko je ona receptivna, pa čak i ranjiva s obzirom na kreativno istraživanje, mogućnosti i otkrivenja.

2 Childish Gambino Bambo \$tone

Sedamnaest pjesama, trajanje: 1h, žanr: Experimental Hip Hop, Neo-Soul, Alt R&B, Art Pop, pjesme koje bi istaknuo: Lithonia, In the Night, We are God, Running around, A Place where Love Goes.

Donald Glover nam donosi zadnji album predstavljen kao njegov alter ego Childish Gambino, a album ujedno služi kao soundtrack za njegov istoimeni film. Možda nije njegov najbolji album, ali služi kao prikladan sažetak sve glazbe, od dobre do sjajne, koja je objavljena pod imenom „Childish Gambino“.

Dok se bližimo kraju 2024., jasno je da glazba ostaje snažan alat za povezivanje i izražavanje kolektivnih emocija. Ove pjesme nisu samo odražavale glazbene preferencije slušatelja, već su postale dio šireg društvenog razgovora. Bez obzira na to je li riječ o zvucima koji su potaknuli ples ili tekstovima koji su pozivali na promjene, pokazali su kako glazba ostaje vitalna snaga u oblikovanju naše svakodnevice. Očekujemo s nestrpljenjem što će donijeti buduće godine na glazbenoj sceni.

AUTORŹELI OSTATI ANONIMAN

Ja i Srednja Bosna

Iva Šipić

Ȑoista se često bavim problematikom i razmišljanjem o mladim ljudima. Kao studentica politologije i osoba koja vrlo lako ostvaruje kontakt s ljudima, osobito sa svojim vršnjacima, nailazila sam na situacije u kojima sam mogla biti submisivna u toj mjeri da zaboravim svoje korijene i porijeklo.

Odrastajući uz djedov i bakin odgoj u Novoj Ȑiloi, malenom mjestu koje se utkalo u srce Središnje Ȑosne, svoje prve korake učinila sam u njihovu domu. Topla, malena, skromna kuća puna vrijednosti, tradicije i običaja oblikovala me je u djevojku koja svu naučenu kulturu iz takvog doma i mjesta nosi sa sobom gdje god bila i u kakvom se god društvu nalazila. Moja istinska ljubav prema mom rodnom kraju, mojim ljudima, mojoj župi se nije javila u adolescentskim godinama. Provodeći školske dane u mjestu

privrženosti jednoj kući, jednom zajedništvu, jednoj grupi ljudi i jednim običajima javio je se kada sam napustila rodnu grudu. Istinski osjećaj pripadnosti korijenima javljao se putovanjem kroz život u ranim dvadesetima.

Rad u Njemačkoj za četiriju sezona uveo me je u zapadnjački materijalni svijet i podsjetio na značenje toplog doma punog ljubavi, male sredine pune zajedništva, iščekivanje vikenda kao vremena za odmor mladima i starima, jutarnje i večernje kave u obližnjim kafićima gdje dijelimo dobro i loše. Ponekad smijeh, ponekad problem, ali kakvi god, naše je to. Rješenje je uvijek zajedničko. Volim tu privrženost rodnom mjestu koju čovjek ima u sebi bez obzira gdje je.

U srednjobosanskom identitetu ogleda se čarolija raznolikosti koja prožima taj kraj. Iako se suočava s brojnim izazovima, ipak postoji velika snaga u tom identitetu. Ȑuh zajedništva, duboko ukorijenjen u tradicije i međusobno poštovanje, pruža temelj za izgradnju bolje budućnosti.

Ȑiti malobrojan narod u bilo kojoj državi ne znači ne imati svoje obilježje. Moje rodno mjesto je bogato poviješću, poviješću koja nas je oblikovala i očuvala u dolini Lašve. Ȑiljanska djeca moraju znati što predstavlja Nova Ȑila i kakvo značenje nosi Ȑiljeli put. Naši preci su nam dali slobodu, ali i ostavili velike obveze. Malobrojan narod čija je povijest iscrpna i koju nije nimalo lako razumjeti, svoje je korijene sačuvao u mjestima punim hrabrih i dobrih ljudi. Povezanost svih Ȑrvata u Srednjoj Ȑosni je ogromna. Slavlje

i drže zajedno.

Nisam toga bila svjesna do polaska na studij. Studiranje u Mostaru oblikovalo me je u osobu sposobnu za rad i učenje, ali je i povećalo moju žudnju za mojim ljudima. Mentalitet, energija i zajedničke pošalice vežu nas za jednu županiju. Stoga susret s mojim vršnjacima iz Srednje Ȑosne u Mostaru uvijek probudi osjećaj rodoljublja. Sa sobom uvijek nosim zajedništvo koje dijelim u mom studentskom gradu s ostalim kolegama iz različitih krajeva Ȑosne i Ȑercegovine. Promicanjem dijaloga,

identitet može procvasti i postati još snažniji, ostavljajući trag koji će trajati generacijama. Čašica razgovora s prijateljima, poznanicima pa i nepoznatim ljudima u nepoznatom gradu ono je što nosim iz svog doma. Valjda smo tako navikli.

Pružena ruka mira i ljubavi stvara od djevojčice djevojku dobre duše. Zajednički rad, pomoć i ohrabrujući razgovor mojih ljudi odrazio se i na moj život u mom studentskom gradu Mostaru. Zajednički duh mog kraja nije tek tako lako zamjenjiv sa zajedničkim radom s ljudima širom svijeta. Župa puna žrvata u Landshutu otkriva zajednički osjećaj pripadnosti jednoj vjeri, ali ne onu zajedničku povijest i osjećaj što ih imaju moji građani. Moje studiranje u Mostaru značilo je potpuni preokret načina

kulturološki obrazac usvojen tijekom mog obrazovanja. Sloboda koju mladi ljudi imaju u gradu studiranja je neupitna.

No upitno je čemu se prilagođavamo i kakav put bismo. Na početku mog obrazovanja u Mostaru izabrala sam put življenja stečenih vrijednosti mog kraja. Učenje, pošten rad, pružena ruka svakom u nevolji, čašica pića, osmijeh i identitet Novobiljanke iz Lašvanske doline oblikovao me je u bogatu osobu svjesnu vrijednosnih i duhovnih osobina koje nosim sa sobom gdje god bila.

Ne trebamo dozvoliti da nam osjećaj slobode zamijeni obrazac u kojem smo rođeni ubrzanim i globalizacijskim pravilima. Meni samo preostaje reći ti hvala ti, Molino, za prve korake, školske dane, dobre ljude, zajedništvo, miroljubivost, obrazovanje, kulturu, tradiciju, običaje i bogati duh biljanske djevojke prepoznat u svakom društvu. Moja obveza je da opravdam kućni i narodni odgoj u životnim izazovima.

Studiranje u zrelijim godinama

Ivana Lovrić

Razlozi za povratak na studij u zrelijim godinama vrlo su individualni i ovise o životnim okolnostima svake osobe. Netko upiše zbog usavršavanja postojećih znanja, ispunjavanja neostvarenih ciljeva, prekvalifikacije ili jednostavno želje za novim znanjima. Sami početak studiranja često je obilježen osjećajem nesigurnosti. Naime, zreliji studenti također osjećaju nervozu i tremu, slično kao mlađi, iako su možda prošli kroz vremenska ograničenja, usklađivanje obiteljskih obveza, pa i finansijskih poteškoća. Ponekad bude teško uskladiti studiranje s poslom, obiteljskim obvezama i ostalim odgovornostima. Ali bitno je započeti i kako vrijeme prolazi, prilagodba na studiranje i studentski način razmišljanja dolazi vrlo prirodno.

Na primjer, na početku mnogi se upisuju zbog boljeg izgleda za posao ili mogućeg napredovanja u postojećem, ali s vremenom se shvati da studiranje pruža više od toga, a to je razumijevanje različitih generacija i načina na koji svijet funkcionira danas.

Kombiniranje studija i posla i kod pojedinih i obiteljskih obveza jedan je od velikih izazova za zrelije studente. Mnogi rade pune radne sate što zahtijeva dobru organizaciju vremena, ali u svemu tome najvažnija je podrška obitelji, jer bez njihovog razumijevanja i pomoći studiranje može postati preveliki teret. Profesori su susretljivi prema studentima koji balansiraju posao i studiranje. Iako ne prave velike razlike između mlađih i starijih studenata, često su spremni na razumijevanje nekih situacija, poput nemogućnosti dolaska na nastavu zbog poslovnih obveza.

Jedna od najvećih prednosti studiranja u zrelijim godinama jest i prilika za suradnju s mlađim kolegama. Iako su na početku kod većine prisutni veliki strahovi o tome kako će mlađi kolege prihvatiti starije studente, jer budimo realni - ipak nekima mogu biti i roditelji - brzo sve dođe na svoje mjesto, i jedni i drugi na kraju imaju nešto zajedničko, a to je strah, trema i anksioznost pred ispit. Vremenom se shvati da zajednička podrška i suradnja može donijeti obostrani uspjeh i nemate osjećaj koliko imate godina.

Što mogu ponuditi zreliji studenti, a što mlađi? Zreliji studenti često donose motivaciju, iskustvo i mudrost, dok su mlađe kolege puni novih ideja i odlično se snalaze s tehnologijom. Razmjena znanja obostrano je na kraju vrlo korisna; mlađe kolege imaju koristi od iskustva i discipline starijih, stariji studenti lakše se prilagođavaju učenju uz pomoć mlađih. Unatoč generacijskim razlikama, zreliji studenti često dijele osjećaje koje dijele i njihove mlađe kolege. Svi osjećaju tremu prije ispita ili nesigurnost jesu li dobro naučili gradivo. Iako zreliji studenti donose jednim dijelom veliki dio životnog iskustva, studiranje je na kraju proces u kojemu svi učimo ispočetka prilagođavajući se novim metodama, razmišljanjima i načinima rada.

„Kada sam odlučila započeti studiranje, prvo me uhvatio strah kako ću biti prihvaćena, pogotovo od mlađih kolega. Hoću li biti ta „starija,, koja ništa ne zna, pogotovo o tehnologiji. Brinula sam se kako ću se uklopiti. Ali, na sreću, kolege su mi super. Ubrzo su mi počeli pomagati, pogotovo ako nisam bila u mogućnosti stizati na predavanja i osjećala sam se kao dio tima. Stekla sam mnoga poznanstva, a nadam se i buduća prijateljstva. Imala sam sreću da sam u svojoj studijskoj grupi imala kolege i profesore koji su bili razumni i susretljivi. Što se tiče balansiranja između posla, obitelji i studiranja, nije bilo lagano. Nešto je uvijek trpjelo. Bilo je dana kada sam morala birati hoću li skuhati nešto ili sjesti za knjigu. Tremu pred ispite nisam ni ja mogla

zaobići i pitala sam se hoću li ja to znati. Ali mogu reći da, uz podršku obitelji, okoline i osobne volje, sve se može.“

Koji savjet dati za kraj mlađim kolegama, pogotovo onima koji počinju svoj studentski put? Nikada nemojte odustati, iako se sve čini zbunjujuće na početku, sve je to normalno. Nema potrebe za savršenstvom od prvog dana. Bitno je da budete uporni i postupno ulazite u ritam. Ne bojte se tražiti pomoć, bilo od starijih kolega, bilo od profesora jer svi su nekada bili na vašem mjestu.

Objektivom do snova

Anita Bogdan

Savršena kombinacija za uspješan biznis U današnjem digitalnom dobu, gdje se svaka osoba može izraziti putem interneta, uspjeh na društvenim

mrežama i u poslovanju postaje sve više povezan s vještinom komunikacije. Moje ime je Anita Bogdan, studentica sam druge

godine Odnosa s javnošću, a ovo je priča o mom putovanju od strasti prema fotografiji do vođenja vlastitog uspješnog poslovanja. Moj je put započeo poput tipične priče o tinejdžerskim godinama. Tražila sam nešto što bi me učinilo ispunjenom i sretnom, a to je bila umjetnost. Sa svojih nepunih 17 godina, odlučila sam uložiti svoju ušteđevinu u svoj prvi fotoaparatus. Počela sam fotografirati okolinu, ljude i događaje, prvo iz čiste znatiželje, a poslije i iz zadovoljstva. Brzo sam shvatila da fotografija nije

samo moj hobi, već i nešto čime se želim baviti. Na svom prvom službenom fotografiranju shvatila sam da moje srce čezne za fotografiranjem i da želim nastaviti s tim. I nakon tolikih klijenata i lica, to se nije promijenilo. Kako je vrijeme prolazilo, primjećeno je moje zalaganje i kvaliteta rada te me je sve više ljudi počelo angažirati da obilježim njihove uspomene objektivom. Ubrzo sam shvatila da samo fotografija nije dovoljna.

Nakon srednje škole, odlučila sam se za daljnje obrazovanje. Na samom početku znala sam što želim, nije bilo dvojbe. Upisala sam Odnose s javnošću te shvatila da će mi omogućiti da još više razvijem svoj način komuniciranja i steknem znanje. Uz studij sam nastavila razvijati svoj fotografski biznis. Abb Photoss postao je moj kutak kreativnosti i inspiracije. Baveći se ovim poslom, naučila sam štošta o upravljanju i marketingu. Jedan od ključnih trenutaka u mom razvoju bio je odlazak na razne tečajeve kako i fotografije tako i komunikacije. Stoga sam uložila vrijeme i trud u usavršavanje svojih vještina da bih mogla bolje izraziti svoje

ideje. Ove godine sudjelujem i u tečajevima koje organizira Studentski zbor, koje predaju izvrsni predavači, a sigurna sam da će nama studentima u budućnosti poslužiti.

Sve više i više počinjem istraživati mogućnosti koje društvene mreže pružaju u promociji poslovanja. Instagram i TikTok postali su mi izbor za promociju svojih usluga i privlačenje

novih klijenata. Stvaranje zabavna i zanimljiva sadržaja postalo je moj način izražavanja i komuniciranja s publikom.

Nijedan početak nije lak, rekli bismo, jer susretnemo se s lošim komentarima i izazovima, no to me ništa nije spriječilo na mom putu. No, isto tako ne mogu a da ne spomenem divne ljude, odlične mentore koji su me dodatno potaknuli. Moje napore prepoznali su i drugi. Počela sam privlačiti pozornost medija i javnosti, što mi je dalo dodatnu motivaciju da nastavim. Način komuniciranja dolazi i na medijima, raznim portalima, lokalnim

radiom i intervjui uživo dali su mi dodatni vjetar u leđa, kao i moji pratitelji na društvenim mrežama.

Kako do savršene slike?

Ako ste i vi zainteresirani kako doći do kvalitetne fotografije u svakodnevici, bili amater ili samo netko tko fotografira za svoju dušu, evo nekoliko mojih *tips & tricks* na koje uvijek

pazim: Kakvu god fotografiju želite – bilo portret, pejzaž ili nešto slično – najveću ulogu igra svjetlo. Ja sam ljubitelj prirodnog svjetla jer volim istaknuti prirodnu ljepotu. Međutim, koliko god mislili da vam je sunce prijatelj, ono vam može biti i neprijatelj. Svi

smo možda iskusili situacije na grupnim fotografijama kada želimo uhvatiti lijepo svjetlo i sunce, ali zbog jakog svjetla „škiljimo“. Takvim fotografijama ne želim izazvati kisele osmijehe, već uvijek pokušavam pronaći dio hlada gdje se može napraviti dobar materijal. Pored dobrog svjetla, veliku ulogu igra i opuštenost. Pokušajte uvijek opustiti osobu koju

fotografirate tako da se i ona i vi osjećate ugodno. To će dovesti do bolje komunikacije i vedrine. Vjerojatno ste čuli onu rečenicu „spontane su najljepše“. Također potvrđujem – jesu. Naravno, ponekad je izazovno uhvatiti neke trenutke, pogotovo kada se osobe pomjeraju, ali dosljednost je važna. Radite, pa čak i ako imate previše fotografija. Lakše je odabrati među njima nego nemati dovoljno materijala. Najviše takvih spontanih fotografija vidim na naslovnicama klijenata jer nisu očekivali takve fotografije i iznenade se. Takve trenutke teško je namjestiti i prirodnost je najbolja, posebno kada su

u pitanju vjenčanja, koja se ne mogu ponoviti.

A kako bi to izgledalo kada se stavi u crno-bijelu fotografiju? Tada dolazi do još veće emocije i snage jer se takve fotografije osjete. Također, treba pratiti kompoziciju u fotografiji. Sjećam se kako je predavač prošlog tečaja kojeg sam pohađala rekao: „Kada naučite sva pravila kompozicije, tada ih možete i prekršiti.“ Zašto kršimo pravila? Fotografija je vrsta umjetnosti, imamo slobodu kreativnosti i ljudi vole kreativnost. Naravno, sve ovisi o vrsti fotografiranja. „Manje je više“ – kada je riječ o detaljima, nemojte ih zaboraviti. Usredotočite se i na njih koliko i na ostalo fotografiranje. Sitnice dosta znače, pogotovo kada su vezane uz sentimentalnu vrijednost.

Kada sve to skupa kombiniramo, nastaje naš stil. Stil je način na koji se možete istaknuti od konkurencije. Klijenti vas prepoznaju po vašim fotografijama i mogu odmah shvatiti kakve će i oni fotografije moći očekivati. Svi smo mi posebni na svoj način, pa zato su i fotografije posebne. Jer na istoj sceni, dvije različite obitelji imaju različite fotografije – ali obje imaju sebe. I upravo želim da svojim radom zaustavim vaš trenutak.

Promocija na društvenim mrežama

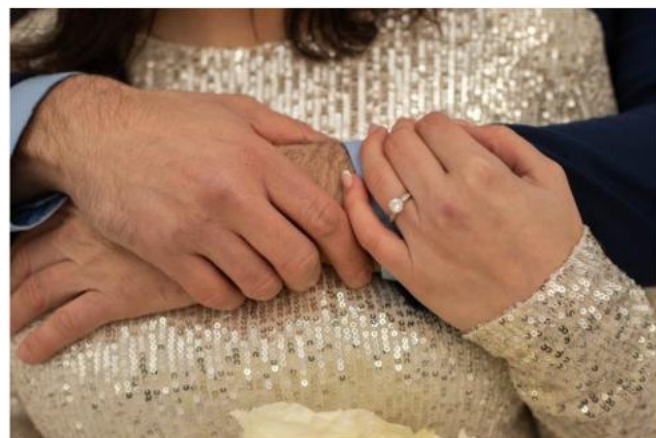
Što se tiče promocije na društvenim mrežama, možemo ga podijeliti na dva načina: plaćeni i neplaćeni. Mislim da je dobra kombinacija oba. Nitko ne voli previše sponzoriranog sadržaja, pogotovo onog koji izgleda nevjerodostojno. Trebamo pronaći svoju ciljnu skupinu kojoj sponzorirani

sadržaj pomaže da postanu potencijalan klijent, ili čak klijent. Jedna snažna činjenica koja mi je pomogla ostvariti više klijenata i kontakte jeste približiti sebe publici. Dijelim s njima i dio privatnog života jer sam content creator i oni vole vidjeti što se krije iza kamere. Pokazujem prednosti i nedostatke, jer ljudi vole kada se pronađu u nečemu. Svoje nedostatke treba znati zavoljeti, pogotovo ako

smo u nekim situacijama, možda čak i u ranijem djetinjstvu, bili ukalupljeni – posebno kada je riječ o fizičkom izgledu. Nažalost, vršnjaci su često vršili pritisak.

Život piše i lijepe i ružne priče, a ružni komentari mogu uzrokovati nedostatak samopouzdanja. Teško je zavoljeti sebe, ali kada zavolimo sebe sa svim svojim manama, dolazi i do ljubavi koju možemo pružiti drugima. Moje mišljenje je da ne možemo zavoljeti druge dok ne zavolimo sebe. Zato se trudim pokazati i svoje krive zube i ožiljke, i ne trudim se biti ono što nisam. Tako me dosta ljudi prepoznaje po mojim društvenim mrežama, a zatim me upoznaju i u poslovnom dijelu. U svakom poslu bitna je dosljednost. Kako živim između objektivna i fakulteta, moram se znati organizirati. Imam planirani redoslijed objava na društvenim mrežama, ali ima i dosta neočekivanog i spontanog. Volim postavljati pitanja za publiku da se pobliže upoznemo i stvorimo zajednicu.

Izazovi malog poduzetništva

Kada je riječ o izazovima malog poduzetništva, moramo biti svjesni i troškova. Kao što ne možemo jelo napraviti bez namirnica, tako je i u poslu i u sadržaju. Uvijek raspolazem novcem dugoročno, ulažem u opremu, aplikacije i tehnologiju jer oni pomažu lakšem i kvalitetnijem poslovanju. Izazovi uključuju i vrijeme, potrebno je više aktivnosti obavljati istovremeno pa moramo biti organizirani. Ponekad dolazi do nerazumijevanja ili planovi ne ispune očekivanja, ali trudim se maksimalno posvetiti sebi i slobodnom vremenu. Bez njega je neophodno raditi, a burnout želim izbjeći. Disciplina koja mi pomaže svaku večer je vođenje dnevnika, zapisivanje osjećaja i ideja. Nema ljepšeg osjećaja od gledanja starih zapisa i ostvarivanja snova i ideja. Uživanje u krajnjem rezultatu jednako je važno kao i uživanje u procesu.

Kroz sve izazove i prepreke na mom putovanju, naučila sam važnu lekciju - trud i rad ključevi su uspjeha. Svaki izazov bio mi je prilika za učenje i rast. Danas, dok razmišljam o budućnosti, osjećam se uzbuđeno i optimistično. Znam da me čeka još mnogo trnja na mom putu, ali vjerujem da bez trnja nema ni ruža. Kanim razvijati svoje vještine i znanja, redovito sudjelovati u ostalim aktivnostima te istraživati nove mogućnosti za svoj fotografski biznis i

karijeru u odnosima s javnošću. Nadam se da ću moći inspirirati i potaći druge mlade ljude da slijede svoje snove i strasti, bez obzira na loše komentare i prepreke koje se mogu pojaviti na njihovu putu. Želim im pokazati da je moguće postići uspjeh kada vjerujete u sebe i radite naporno na ostvarenju svojih ciljeva. Po svojem iskustvu, shvatila sam da je važno biti otvoren za nova iskustva i mogućnosti koje nam život pruža. Nikada ne znamo gdje nas može odvesti naša aktivnost, ali važno je da ostanemo hrabri i uporni na svom putu. Na kraju krajeva, važno je znati da nećemo moći uživati u svakom trenutku, ali bitno je da se nosimo i učinimo ono što najbolje možemo. Želim ostati povezana s zajednicom na svojim društvenim mrežama, vidim da me dosta mladih ljudi prati. U ovom trenutku, prvo se zahvaljujem Bogu što mi je dao priliku da mogu živjeti i slijediti svoje snove, jer sve svoje planove stavljam u Njegove dlanove. „Jer kada radite ono što volite nikada ne radite ništa tek jedan dan u životu.“ i sve će izgledati bez muke.

Filozofski fakultet
SVEUČILIŠTE U MOSTARU